

ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΟ ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ
Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΣΕΡΒΙΑΣ 2022

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ & ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΕΡΒΙΑΣ.....	5
1. Οικονομικό & εμπορικό “προφίλ” Σερβίας.....	5
α.Εξωτερικό εμπόριο Σερβίας.....	7
β.Διμερές ελληνο-σερβικό εμπόριο.....	9
2. Έναρξη επιχειρηματικής δραστηριότητας.....	10
α.Μορφές Εταιρειών.....	10
β. Σύσταση Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης-ΕΠΕ.....	11
(i) Καταχώρηση στο Μητρώο Επιχειρήσεων (BRA).....	12
(ii) Άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού.....	12
(iii) Φορολογικές υποχρεώσεις.....	13
(iv) Ηλεκτρονική υπογραφή του διευθυντή.....	13
(v) Δήλωση των φυσικών προσώπων, τελικών δικαιούχων/πραγματικών διαχειριστών.....	13
(vi) Απόκτηση ηλεκτρονικού πιστοποιητικού.....	13
(vii) Καταχώρηση των συμβάσεων εργασίας στον Οργανισμό/Ταμείο Απασχόλησης.....	14
(viii) Σφραγίδα.....	14
γ.Νομοθεσία περί πτωχεύσεων.....	14
3. Νομοθεσία για τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ)	16
α.Νομικό πλαίσιο	16
β.Αρμόδιος κρατικός φορέας & προμηθευτές επενδυτών.....	16
γ.Επενδυτικά κίνητρα	17
δ. Η Νομοθεσία περί Ανταγωνισμού.....	18
i) Γενικά.....	18
ii) Περιοριστικές Συμφωνίες.....	18
iii) Έλεγχος της Κρατικής Βοήθειας.....	19
4. Φορολογικές υποχρεώσεις.....	19
α.Νόμος περί φόρου εταιρικών κερδών.....	19
β. Φόρος προστιθέμενης αξίας και νόμος περί «Πόθεν έσχες».....	20
γ.Κεφαλαιακά κέρδη & ζημίες.....	20
δ.Φορολογικός συντελεστής	20
ε.Φορολογικά κίνητρα.....	21
στ.Επιστροφή ΦΠΑ.....	21
ζ. Υποχρεωτική Εφαρμογή Ηλεκτρονικού Τιμολογίου για τον Δημόσιο Τομέα	22
η.Κανονισμός Ειδικού Φόρου Κατανάλωσης.....	22
θ. Νομοθεσία για Φορολογία Εισοδήματος Φυσικών Προσώπων.....	22
5. Θεσμικό & κανονιστικό πλαίσιο εξωτ. εμπορίου της Σερβίας.....	24
α.Κανονισμοί εισαγωγών-εξαγωγών.....	24
β.Δασμοί.....	25
γ.Τελωνειακή Διοίκηση	25
δ. Νέος τελωνειακός νόμος.....	26
ε.Συμφωνίες Ελευθέρων Συναλλαγών (ΣΕΣ)	27
στ. Διμερής Συνεργασία.....	27
ζ.Ελεύθερες Ζώνες.....	28
ι.Δημοσιονομικά οφέλη.....	28

υ.Λοιπά οφέλη.....	28
6. Τραπεζικό Σύστημα.....	29
ι.Εθνική Τράπεζα της Σερβίας (ΕΤΣ)	29
ιι.Εμπορικές τράπεζες (ΕΤ)	29
7. Εργατική Νομοθεσία	31
α.Διαμονή & απασχόληση αλλοδαπών.....	32
β.Προυποθέσεις πρόσληψης & απόλυσης.....	32
γ.Μισθός και άλλες απολαβές.....	33
δ.Σύστημα κοινωνικής ασφάλισης	33
ε.Προσωπικό από τρίτες χώρες.....	33
στ. «Παράλληλη» οικονομία	34
8. Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας.....	35
9. Προστασία καταναλωτών.....	36
10. Λοιποί τομείς νομοθετικού πλαισίου σχετιζόμενοι με την επιχειρηματική δραστηριότητα.....	36
α. Συμπράξεις Δημοσίου – Ιδιωτικού Τομέα (ΣΔΙΤ) και Συμβάσεις Παραχώρησης.....	36
β. Δικαίωμα των αλλοδαπών πολιτών να αποκτούν ακίνητα	37
γ. Χρηματοδοτική Μίσθωση	38
δ. Ασφάλιση.....	38
ε. Προστασία των Χρηστών Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών.....	39
ζ. Επαναπατρισμός κερδών και αποχώρηση από την εταιρεία.	39
11. Το Δικαστικό Σύστημα της Σερβίας.....	40
12. Δικηγορικά & Λογιστικά Γραφεία	40
Β. ΣΕΡΒΙΚΗ ΑΓΟΡΑ	41
1. Βασικό πλαίσιο σερβικής αγοράς και προτιμήσεις καταναλωτών.....	41
2. Ετικέτες και Απαιτήσεις Σήμανσης.....	42
3. Διαφήμιση & Προωθητικές ενέργειες.....	43
4. Άδεια για εισαγωγή και χονδρική πώληση φαρμάκων.....	44
5. Τομείς που παρουσιάζουν επιχειρηματικές ευκαιρίες.....	46
6. Εμπόδια και προβλήματα ελληνικών (κά) εταιρειών στην αγορά της Σερβία.....	49
ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΠΕΡΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	50
ΕΡΓΑΣΙΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ	50
ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ	50
ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ.....	50
ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ.....	50
ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ.....	51
ΕΜΠΟΡΙΟ.....	51
ΤΕΛΩΝΕΙΑ & ΕΚΤΕΛΩΝΙΣΜΟΣ.....	51
ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΜΗΤΡΩΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΙΔΙΟΚΤΗΤΩΝ.....	52
ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ.....	52
ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΧΩΡΑΣ (country risk)	55
7. Λιανικό - Χονδρικό εμπόριο και δίκτυα διανομής.....	56
8. Πρακτικές οδηγίες προσέγγισης της αγοράς για νεο-εισερχόμενους Έλληνες επιχειρηματίες	62
9. Λοιπές ιδιαιτερότητες της διαδικασίας πρόσβασης στην σερβική αγορά και ελληνικές εμπειρίες της	

τελευταίας εικοσαετίας	65
10. Επιπτώσεις διεθνών συγκυριακών κρίσεων στην σερβική αγορά.....	69
α. COVID-19.....	69
β. Ρωσο-ουκρανική κρίση	70
ΠΙΝΑΚΑΣ – Χώρες Δ. Βαλκανίων-Συνοπτικός Πίνακας επιστροφής ΦΠΑ.....	73
ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ.....	74
ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ	79
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ	80
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	82

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΕΤΗΣΙΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΥ ΟΔΗΓΟΥ (2022)

Βασιλείου Σκρόνια, Γεν. Συμβούλου Ο.Ε.Υ. Α΄,
με την επιμέρους συνεισφορά του ασκούμενου (πρόγραμμα Erasmus Placement)
στο Γραφείο Ο.Ε.Υ. Βελιγραδίου (Απρίλιος-Ιούνιος 2022), φοιτητή
του Πανεπιστημίου Πειραιώς, κ. Β. Μάρκου

Α. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΕΡΒΙΑΣ

1. Οικονομικο-εμπορικό “προφίλ” Σερβίας

Η Δημοκρατία της Σερβίας βρίσκεται στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, με συνολική γεωγραφική έκταση 88.361km² και είναι η τρίτη μεγαλύτερη χώρα στη Βαλκανική Χερσόνησο, μετά την Ελλάδα και τη Βουλγαρία.

Σύμφωνα με στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας της Σερβίας, ο **πληθυσμός** της χώρας ανέρχεται σε 6,94 εκατομμύρια κατοίκους (δίχως το Κόσσοβο και Μετόχι). Περίπου το 20% του πληθυσμού ζει στην πρωτεύουσα, Βελιγράδι. Οι γυναίκες αποτελούν το 51,31% του συνολικού πληθυσμού. Οι Σέρβοι αντιπροσωπεύουν το 83,32% του πληθυσμού, ενώ οι σημαντικότερες εθνικές μειονότητες είναι οι Ούγγροι (3,5%), οι Ρομά (2,1%), οι Βόσνιοι (2%), οι Κροάτες (0,81%) και οι Σλοβάκοι (0,73%).

Οι μεγαλύτερες **πόλεις** είναι η πρωτεύουσα Βελιγράδι-Beograd (πληθυσμός 1,4 εκατομμύρια), το Νόβι Σαντ-Noví Sad (350,000 άτομα), Νις-Nis (258,000 κάτοικοι) και Κραγκιούγιεβατς-Kragujevac (179,000 πολίτες).

Η Σερβία απέκτησε το **καθεστώς υποψήφιας προς ένταξη χώρας στην ΕΕ** με απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου την 1η Μαρτίου 2012. Το Σεπτέμβριο του 2013 τέθηκε σε ισχύ η συμφωνία σταθεροποίησης και σύνδεσης μεταξύ της ΕΕ και της Σερβίας και τελικά, στις 21 Ιανουαρίου 2014, πραγματοποιήθηκε η 1η Διακυβερνητική Διάσκεψη, σηματοδοτώντας την επίσημη έναρξη των διαπραγματεύσεων προσχώρησης της χώρας στην ΕΕ. Η Σερβία έχει, επίσης, υπογράψει **αρκετές εμπορικές συμφωνίες** όπως η Ευρωπαϊκή Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ) και η Κεντροευρωπαϊκή Συμφωνία Ελευθέρων Συναλλαγών (CEFTA), καθώς και συμφωνίες με την ΕΕ, την Τουρκία, τη Λευκορωσία, το Καζακστάν και τη Ρωσία κ.ά. Το εμπόριο με τις ΗΠΑ διεξάγεται στο πλαίσιο του αμερικανικού συστήματος γενικευμένων προτιμήσεων (ΣΓΠ ή GSP). Το ΣΓΠ των ΗΠΑ παρέχει προτιμησιακό δασμολογικό καθεστώς για περισσότερα από 4.650 σερβικά προϊόντα. Η Σερβία είναι, επίσης, μέλος της Οικονομικής Συνεργασίας Ευξείνου Πόντου (ΟΣΕΠ).

Τα **βασικά οικονομικά στοιχεία** (fundamentals) της χώρας, κατά τα τελευταία χρόνια, κρίνονται ως αρκετά ικανοποιητικά από τους διεθνείς αναλυτές. Σύμφωνα με το Δ.Ν.Τ., το έτος **2021 το ΑΕΠ** ανέκαμψε κατά 7,4%, το δημοσιονομικό έλλειμμα αντιπροσώπευσε το 4,1% του ιδίου Α.Ε.Π., αλλά οι επιπτώσεις του ρωσο-ουκρανικού πολέμου, κατά το 2022, υπολογίζεται να περιορίσουν την σερβική οικονομική ανάπτυξη στο 3,5%. Η μακροοικονομική σταθερότητα διατηρήθηκε το 2021, με εξαίρεση τις τρέχουσες πρωτογενείς δαπάνες λόγω της επιπρόσθετης, ξαφνικής ενεργειακής δαπάνης. Ο δε στόχος για έλλειμμα 3% το έτος 2022, παραμένει εφικτός, το τραπεζικό σύστημα διατηρείται επαρκώς κεφαλαιοποιημένο με ικανοποιητική ρευστότητα κλπ (βλ. *IMF Country Report No.2022/201: Republic of Serbia: Second Review Under the Policy Coordination Instrument and Request for Modification of Targets-Press Release; Staff Report and Statement by the Executive Director for the Republic of Serbia-June 29, 2022, 2022/201, pages 99*). Επίσης, σύμφωνα με στοιχεία της Κεντρικής Τράπεζας της Σερβίας (Μάιος 2021), ο πληθωρισμός άγγιξε το 4,1 %, το δε δημόσιο χρέος, ως ποσοστό του ΑΕΠ, έφτασε το 56,9%,. Στο τέλος του Μαρτίου του 2022, το χρέος ανήλθε σε 30,6 δισεκατομμύρια ευρώ, ήτοι αύξηση 12,9 δισεκατομμυρίων ευρώ έναντι του έτους 2012. Μία τόσο ταχεία άνοδος του κρατικού δανεισμού οφείλεται, αφενός, στις τεράστιες επενδύσεις σε νέα μεγάλα έργα υποδομής και αφετέρου στην προσπάθεια της κυβέρνησης να υποστηρίξει την οικονομία και τα νοικοκυριά της Σερβίας εν μέσω της πανδημίας του COVID-19, ενεργειακής κρίσης κλπ. Η ανεργία αυξήθηκε ελαφρώς, από το έτος 2020, όταν κυμαινόταν στο 9% και ανήλθε στο 9.8 % .

Για το επόμενο χρονικό διάστημα, τρεις **μεταρρυθμιστικοί στόχοι** τέθηκαν ως προτεραιότητα, όπως: (α) η εφαρμογή του νέου φορολογικού νόμου που ουσιαστικά μεταφέρει την φορολογική διαδικασία σε πλατφόρμες του κυβερνοχώρου, (β) η εφαρμογή το συστήματος ηλεκτρονικής τιμολόγησης που ξεκίνησε στις αρχές του 2022 για τον δημόσιο τομέα (τον Ιούλιο του 2022 προβλέπεται να εφαρμοστεί και για τον ιδιωτικό), ενώ (γ) η προώθηση νομικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων (πχ η χρήση κρυπτονομίσματος¹ ως εναλλακτικός τύπος πληθο-χρηματοδότησης), από τον Σεπτέμβριο του 2021).² Στο πλαίσιο αυτό υιοθετήθηκε από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο η επιβολή στη Σερβία ενός νέου, 30-μηνου οργάνου συντονισμού πολιτικής (PCI).³

Από το 2014, όταν ανέλαβε την εξουσία ο Πρόεδρος Βούτσιτς (Vucic), παρατηρείται **μακροοικονομική σταθερότητα** και σταδιακή βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, έως και τις αρχές του 2020 (έναρξη **πανδημίας Covid-19**). Υπενθυμίζεται ότι, κατά το χρονικό διάστημα 2007-2018, η Σερβία προσέλκυσε 26 δις ευρώ Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (**ΑΞΕ**) και η τάση διατηρήθηκε ανοδική μέχρι τις αρχές του 2020 (βλ. “Ελλάς & Σερβία ως παράγοντες σταθερότητας στο παρελθόν και στη Βαλκανική προοπτική”, Aleksandra Pecinar-Γ. Δουδούμη, Ελλ. Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών, Αναστατικές Εκδόσεις Διον. Ν. Καραβία, Αθήνα, 2020, σελ.232-239). Όμως, σύμφωνα με τον επικεφαλής της Αντιπροσωπείας της Ε.Ε. στο Βελιγράδι (30.6.2022), το πρώτο εξάμηνο 2022 (λόγω ρωσο-ουκρανικού πολέμου, ενεργειακής και επισιτιστικής κρίσης, υψηλού πληθωρισμού κλπ), εκτιμάται η μείωση των Α.Ξ.Ε. κατά 35%.

Για το **2021**, οι οίκοι αξιολογήσεως S&P και Fitch διατήρησαν τη βαθμολογία της **πιστοληπτικής ικανότητας** της Σερβίας σε BB+, ενώ ο οίκος Moody's σε Ba2.

Η **σταθερότητα του τραπεζικού τομέα** διατηρήθηκε και ενισχύθηκε περαιτέρω. Το μερίδιο των μη εξυπηρετούμενων δανείων επί του συνόλου (των δανείων) μειώθηκε στο 3.6% στο τέλος του τέταρτου τριμήνου του 2021. Η Σερβία αποτελεί μία από τις λίγες χώρες όπου δεν σημειώθηκε μείωση της πιστοληπτικής ικανότητάς τους το 2021. Η χώρα για το 2020 βρίσκεται στην 44^η θέση της κατάταξης της Παγκόσμιας Τράπεζας σε ό,τι αφορά την ευκολία ως προς το Επιχειρείν-**Ease of Doing Business**⁴ (η χώρα μας κατατάσσεται μόλις στην 79^η θέση⁵). Όμως, όσον αφορά τον **δείκτη ανταγωνιστικότητας** μεταξύ των 140 χωρών του Παγκοσμίου Οικονομικού Φόρουμ (2018-2019)⁶, η Σερβία κατέλαβε την 65^η θέση, ενώ η Ελλάδα την 57^η
[-www.8-international.com/competitiveness-report-2021/pdf/competitiveness-report-2021.pdf](http://www.8-international.com/competitiveness-report-2021/pdf/competitiveness-report-2021.pdf)

βλ. “Ελλάς & Σερβία ως παράγοντες σταθερότητας στο παρελθόν και στη Βαλκανική προοπτική”, Aleksandra Pecinar-Γ. Δουδούμη, op. cit., σελ. 232). Σχετικά με τη δυνατότητα **ανάπτυξης καινοτομιών**, η χώρα, κατά το έτος 2021 βρίσκεται στην 54^η θέση μεταξύ 131 οικονομιών (με την Ελλάδα να βρίσκεται στην 47^η (7)).

¹ Υπάρχει, από τον Δεκέμβριο του 2020, ο Νόμος για τα Ψηφιακά Περιουσιακά Στοιχεία, ο οποίος τέθηκε σε εφαρμογή 29 Ιουνίου 2021.

² Σύνδεσμος Ελληνικών Επιχειρήσεων Σερβίας, ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΜΕ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ με θέμα «Μακροοικονομικές τάσεις της οικονομίας στην Δημοκρατία της Σερβίας στο πλαίσιο της πανδημίας Covid-19», 25/5/2021

³ <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/06/21/pr21189-serbia-imf-executive-board-concludes-2021-article-iv-consultation-and-approves-30-month-pci?cid=em-COM-123-43282>

⁴ Η Παγκόσμια Τράπεζα, ανακοίνωσε στις 17 Σεπτεμβρίου του 2021, πως, προς το παρόν θα σταματήσει τη δημοσίευση ετήσιων εκθέσεων «Doing Business», ύστερα από αδικαιολόγητες πιέσεις που ασκήθηκαν ώστε να λάβει καλύτερη κατάταξη η Κίνα το 2017. Όπως επίσης και παρατυπίες που παρατηρήθηκαν στα στατιστικά κλπ δεδομένα για να καθοριστεί η κατάταξη της Σαουδικής Αραβίας και του Αζερμπαϊτζάν στην έκθεση “Doing Business 2020”.- Πηγή : <https://parallaximag.gr/pagkosmia-trapeza-den-tha-dimosieuei-tis-etisies-ektheseis-doing-business-120489>

⁵ <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/serbia>

⁶ Δεν διατίθεται ο δείκτης ανταγωνιστικότητας για την Σερβία κά χώρες του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ στο “Global Competitiveness Report”(2021), λόγω του παγκόσμιου “σοκ” που υπέστησαν όλες οι οικονομίες εξαιτίας της πανδημίας του COVID-19

⁷ Global Innovation Index 2021, “Cornell SC Johnson College of Business”, “INSEA”, “WIPO” (World Intellectual Property Organization)

Στο θετικό αυτό πλαίσιο, κατά τα τελευταία έτη πραγματοποιήθηκαν μερικές μεγάλης κλίμακας **συγχωνεύσεις** ή εξαγορές, σε **επιχειρηματικό επίπεδο** στη Σερβία:

- Ιδιωτικοποίηση των μεταλλείων RTB Bor των οποίων το 66% ανήκει πλέον στον κινεζικό Όμιλο Zijin Mining
- Η BC Capital Partners απέκτησε από την KKR, την SBB, τον μεγαλύτερο πάροχο καλωδιακών τηλεοπτικών προγραμμάτων στη Σερβία.
- Η Coca Cola απέκτησε την σερβική εταιρεία Bambi.
- Η KINLOVERSKE MINERALNE VODE και η PEPSICO απέκτησαν την KNJAZ MILOS από τη MID EUROPA PARTNERS.
- Η MID EUROPA PARTNERS απέκτησε συμμετοχή στο MEDIGROUP, το μεγαλύτερο ιδιωτικό πάροχο υπηρεσιών υγείας στη Σερβία, από την Blue Sea Capital.
- Η TELEKOM SRBIJA απέκτησε συμμετοχή στην KOPERNIKUS, τοπικό πάροχο τηλεοπτικών υπηρεσιών. Μετά από χρόνια διαπραγματεύσεων, η σερβική κρατική Komercijalna banka, πωλήθηκε στη Σλοβενική Nova Ljubljanska banka (NLB), η οποία ελέγχεται από την Bank of New York Mellon.

Το 2021, οι **διαδικτυακές αγορές** σημείωσαν σημαντική αύξηση, αγγίζοντας τα 62 δις δηνάρια, από τα 54 δις δηνάρια του 2020 (1 ευρώ =118RSD περ.)⁸

α. Εξωτερικό Εμπόριο Σερβίας

Οι σημαντικότεροι **εμπορικοί της εταίροι**, κατά το έτος 2021, αλλά και τα αμέσως προηγούμενα χρόνια είναι οι ΕΕ, Γερμανία, Ρωσία, Κίνα, Ιταλία, Ρουμανία, Βοζνία- Ερζεγοβίνη και Ουγγαρία ενώ η Ελλάδα κατατάσσεται πλέον στην τρίτη δεκάδα, σε αντίθεση με τον πρωταγωνιστικό ρόλο που διαδραμάτιζε κατά την δεκαετία του 2000 (βλ. "Ελλάς & Σερβία ως παράγοντες σταθερότητας στο παρελθόν και στη Βαλκανική προοπτική", Aleksandra Pecinar-Γ. Δουδούμη, *op.cit.*, σελ.233-238).

Εξωτερικό εμπόριο Σερβίας_ (2020-2021) σε εκατομμ.Ευρώ

	ΕΞΑΓΩΓΕΣ		ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ		ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΥΝΟΛΙΚΩΝ ΕΞΑΓΩΓΩΝ		ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΥΝΟΛΙΚΩΝ ΕΙΣΑΓΩΓΩΝ	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
<i>Σύνολο</i>	17054,5	21620,8	22957,6	28601,3	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Ενέργεια</i>	389,7	629,1	1683,3	2581,5	2,3%	2,9%	7,3%	9,0%
<i>Ενδιάμεσα αγαθά</i>	6557,8	9264,4	8375,8	10837,8	38,5%	42,8%	36,5%	37,9%
<i>Κεφαλαιουχικά αγαθά</i>	3795,4	4455,9	4980,6	5731,1	22,3%	20,6%	21,7%	20,0%
<i>Διαρκή καταναλωτικά αγαθά</i>	947,4	1042,6	510,6	604,7	5,6%	4,8%	2,2%	2,1%

⁸ <https://ecommercedb.com/en/markets/rs/all>

Μη διαρκή καταναλωτικά Αγαθά	3868,0	4611,2	4078,9	4672,0	22,7%	21.3%	17,8%	16,3%
Μη ταξινομημένα	1496,3	1617,6	3328,5	4174,3	8,8%	7,5%	14,5%	14,6%

Οι σημαντικότερες αγορές για τις σερβικές εξαγωγές αγαθών είναι της Ευρ. Ένωσης (βλ. https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/country/details_serbia_en.pdf) και της Κεντροευρωπαϊκής Συμφωνίας Ελευθέρων Συναλλαγών (CEFTA).

β. Διμερές Ελληνο-σερβικό εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών

Τα πέντε βασικά **εξαγωγίμα προϊόντα** από την Ελλάδα προς τη Σερβία είναι το αργίλιο και τεχνουργήματα αυτού, καρποί και φρούτα, πλαστικές ύλες, λέβητες-μηχανές (κλπ), χυτοσίδηρος, σίδηρος και χάλυβας. Αντίστροφα, τα πέντε εξαγωγίμα από Σερβία προς Ελλάδα, είναι τα εξής: χαρτί και χαρτόνια, χυτοσίδηρος, σίδηρος και χάλυβας, ποτά, διάφορα παρασκευάσματα διατροφής, και πλαστικές ύλες.

ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΕΛΛΑΔΟΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ

(ποσά σε εκ. ευρώ)	2017	2018	2019	2020	2021	Μεταβολή 2021/2020
Εξαγωγές αγαθών	252,912,876	269,524,695	250,045,082	266,555,537	361,194,226	35,50%
Εισαγωγές αγαθών	168,702,917	195,606,377	202,369,879	210,975,501	252,145,703	19,51%
Όγκος εμπορίου	421,615,793	465,131,072	452,414,961	477,531,038	613,339,929	28,44%
Εμπορικό ισοζύγιο	84,209,959	73,918,318	47,675,203	55,580,036	109,048,523	

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος

ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ-ΣΕΡΒΙΑΣ (2021* σε εκατομμ. Ευρώ)

	2020	2021
Ισοζύγιο πληρωμών	6,7	138,9
Εισπράξεις Ελλάδας από Σερβία	47,5	188,4
Πληρωμές Ελλάδας προς Σερβία	40,8	49,5

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Τέλος, όσον αφορά τις διμερείς μας **τουριστικές ροές**, οι Έλληνες τουρίστες προβαίνουν, συνήθως, σε δύο διανυκτερεύσεις όταν επισκέπτονται τη Σερβία. Είναι χαρακτηριστικό πως το 2019 τη Σερβία επισκέφτηκαν 74.974 Έλληνες, οι οποίοι πραγματοποίησαν 137.882 διανυκτερεύσεις. Το έτος **2021**, λόγω της πανδημίας του COVID-19, ο αριθμός των αφιχθέντων ήταν 15.131, όπου πραγματοποίησαν συνολικά 30.916 διανυκτερεύσεις. Για το διάστημα Ιανουαρίου - Νοεμβρίου 2021, οι τουριστικές ροές από την Σερβία προς την Ελλάδα ανήλθαν σε 403.448 (πηγή Τράπεζα της Ελλάδας).

ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ ΑΠΟ ΣΕΡΒΙΑ ΠΡΟΣ ΕΛΛΑΔΑ

	2020	2021
Εισπράξεις	18.552.851	147.373.152
Κίνηση	60.151	413.777
Διανυκτερεύσεις	346.009	3.074.729
Δαπάνη ανά ταξίδι	308,4	356,2
Δαπάνη ανά διανυκτέρευση	53,6	47,9
Μέση διάρκεια παραμονής ανά ταξίδι	5,8	7,4

Πηγή : Τράπεζα της Ελλάδος

Περί τις **250 επιχειρήσεις ελληνικών συμφερόντων** έχουν επενδύσει μέχρι τώρα περί τα 1,5 δισ. Ευρώ (βλ. "Ελλάς & Σερβία ως παράγοντες σταθερότητας στο παρελθόν και στη Βαλκανική προοπτική", Aleksandra Pecinar-Γ. Δουδούμη, op.cit., σελ.240). Υπενθυμίζεται ότι κατά την "χρυσή εποχή" της ελληνικής επιχειρηματικότητας στη Σερβία, δηλαδή αμέσως μετά τον πόλεμο στην τότε Γιουγκοσλαβία, οι ελληνικές επενδύσεις υπερέβησαν τα 2,5 δισ. Ευρώ.

Το διμερές μας εμπόριο παραμένει πλεονασματικό, τόσο όσον αφορά τα αγαθά όσο και τις υπηρεσίες. Μάλιστα πριν την πανδημία Covid-19, οι εισπράξεις μας στον τομέα των υπηρεσιών ήσαν ανώτερες της αξίας των ελληνικών εξαγόμενων προς την Σερβία προϊόντων.

2. Έναρξη επιχειρηματικής δραστηριότητας⁹

α. Μορφές Εταιρειών

Σύμφωνα με τη νομοθεσία περί εταιρειών ("Νόμος για τις Εταιρείες") στη Σερβία υπάρχουν οι εξής κατηγορίες εταιρειών: **Κεφαλαιουχικές** Εταιρείες (Ανώνυμη Συμμετοχική Εταιρεία-a.d., Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης-d.o.o.) και **Προσωπικές Εταιρείες** (Ομόρρυθμη-o.d. και Ετερόρρυθμη Εταιρεία-k.d.), ήτοι συνολικά τέσσερις νομικές μορφές εταιρειών (βλ. Guide to doing business in Serbia, JPM, σελ. 10-16, www.jpm.rs). Ο Νόμος για τις Εταιρείες καθορίζει λεπτομερώς τις νομικές μορφές των επιχειρηματικών οντοτήτων, τη δομή εταιρικής διακυβέρνησής τους, τις ελάχιστες κεφαλαιακές απαιτήσεις, τις αλλαγές του καθεστώτος (συγχωνεύσεις, "spin-offs"), τη διαχείριση και άλλα παρεμφερή θέματα (βλ. *Guide to doing business and investing in Serbia*, PWC Serbia, σελ. 23-24, pwc.rs/en.html).

Εκτός από τα ανωτέρω, μια ξένη εταιρεία μπορεί να συστήσει υποκατάστημα ή γραφείο αντιπροσώπου. Στην πράξη, οι ξένοι επενδυτές συνήθως προτιμούν την **εταιρεία περιορισμένης ευθύνης (Limited Liability company-d.o.o.)** λόγω της απλής μορφής της. Τα πλεονεκτήματά της περιλαμβάνουν την αύξηση του κεφαλαίου, η οποία μπορεί να γίνει χωρίς την εποπτεία των

⁹ Πηγή: Για περισσότερες πληροφορίες βλ.: www.rspartners.rs

ρυθμιστικών αρχών, καθώς και το ελάχιστο μετοχικό κεφάλαιο που είναι μικρότερο από 1 ευρώ (σε αντίθεση με τα περίπου 27.000 ευρώ για την ανώνυμη εταιρεία).

Το καταστατικό είναι η ιδρυτική πράξη της εταιρείας και μπορεί να έχει την απλή μορφή απόφασης για έναρξη εργασιών εάν η εταιρεία ιδρύεται από ένα πρόσωπο, ή μιας σύμβασης, εάν ιδρύεται από περισσότερα του ενός άτομα. Για την εγγραφή στην **Υπηρεσία Επιχειρηματικών Μητρώων** (Business Registration Agency- BRA) πρέπει να υπογραφεί συμβολαιογραφική πράξη των ιδρυτών. Το καταστατικό οφείλει να διευκρινίζει την έδρα της εταιρείας, η οποία πρέπει να βρίσκεται στο έδαφος της Δημοκρατίας της Σερβίας, τη βασική επιχειρηματική δραστηριότητα της, καθώς και το όνομα της επιχείρησης.

Όταν επιλέγεται ένα **όνομα επιχείρησης**, πρέπει να τηρούνται οι περιορισμοί όσον αφορά την μη προσβολή των δημοσίων ηθών. Όσον δε αφορά τη νομική μορφή, να μην είναι παραπλανητικό ως προς την κύρια επιχειρηματική δραστηριότητα της εταιρείας. Επιπλέον, εάν οι ιδρυτές επιθυμούν η εμπορική επωνυμία να περιέχει το όνομα "Δημοκρατία της Σερβίας" ή το όνομα κάποιας άλλης χώρας, πρέπει να λάβουν τη συγκατάθεση της αρμόδιας Αρχής αυτής της χώρας.

Από τον Ιούνιο του 2018, όλες οι καταχωρημένες επιχειρηματικές οντότητες στο έδαφος της Δημοκρατίας της Σερβίας (επιχειρήσεις, υποκαταστήματα καθώς και αντιπροσωπείες ξένων εταιρειών, ενώσεων και ιδρυμάτων κλπ), υποχρεούνται να δηλώνουν όλα τα στοιχεία ή δεδομένα στο όνομα του **πραγματικού δικαιούχου της εταιρείας-beneficial owner-**(βλ. Guide to doing business in Serbia, JPM, op.cit., σελ. 11). Ο πραγματικός δικαιούχος της επιχειρηματικής οντότητας είναι το φυσικό πρόσωπο που κατέχει άμεσα ή έμμεσα και ελέγχει ουσιαστικά την οικονομική οντότητα¹⁰. Εάν το φυσικό πρόσωπο που είναι ο πραγματικός δικαιούχος δεν μπορεί να προσδιοριστεί, τότε ο τελευταίος τεκμαίρεται ότι είναι το φυσικό πρόσωπο που είναι εγγεγραμμένο ως εκπρόσωπος της επιχειρηματικής οντότητας.

β. Σύσταση Εταιρείας Περιορισμένης Ευθύνης - ΕΠΕ -Društvena Ograničenom Odgovornošću (d.o.o)

Όπως προαναφέρθηκε, πρόκειται για τον **πλέον δημοφιλή εταιρικό τύπο** στη Σερβία για τους κάτωθι κυρίως λόγους:

- Το σύνολο του μετοχικού κεφαλαίου μπορεί να ανήκει σε νομικά πρόσωπα ή πολίτες οιασδήποτε χώρας.
- Η ευθύνη των μετόχων περιορίζεται στο ποσό συμμετοχής τους στο εταιρικό κεφάλαιο.
- Ελάχιστο απαιτούμενο αρχικό εταιρικό κεφάλαιο 100 RSD – δηλαδή λιγότερο από 1 Ευρώ.

Η **διαδικασία ίδρυσης μιας ΕΠΕ (d.o.o.)** περιλαμβάνει τα κάτωθι αναφερόμενα βήματα, ενώ σημειώνεται ότι ήδη από το έτος 2018 υπάρχει η δυνατότητα ηλεκτρονικής ίδρυσης αυτής (<https://www.apr.gov.rs/home.1435.html> & "Агенција за привредне регистре | eРегистрација оснивања предузетника". apr.gov.rs):

¹⁰Δηλαδή: (i) ένα φυσικό πρόσωπο που συμμετέχει στο κεφάλαιο της επιχείρησης με ποσοστό 25% ή μεγαλύτερο · (ii) φυσικό πρόσωπο το οποίο έμμεσα ή άμεσα ασκεί τη διαχείριση της επιχείρησης ή επιρροή στη λήψη αποφάσεων · (iii) φυσικό πρόσωπο που έχει παράσχει ή παρέχει κεφάλαια σε έναν επιχειρηματικό φορέα με έμμεσο τρόπο και επομένως επηρεάζει σημαντικά τις αποφάσεις του διαχειριστικού οργάνου της επιχείρησης · (iv) φυσικού προσώπου που είναι ο ιδρυτής, καταπιστευματοδόχος, εγγυητής, δικαιούχος καταπιστεύματος και το · ή ν) φυσικό πρόσωπο που είναι εγγεγραμμένο σε εκπροσώπους συνεταιρισμών, ενώσεων, ιδρυμάτων, παροχών και εγκαταστάσεων.

- (i) καταχώρηση αίτησης για την ίδρυση της εταιρείας και εγγραφή της στο Μητρώο Επιχειρήσεων (Business Registration Agency- BRA)
- (ii) άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού σε σερβική τράπεζα
- (iii) φορολογικές εγγραφές (όπως εγγραφή στο Φ.Π.Α κ.α.)
- (iv) απόκτηση από τον Διευθυντή της εταιρείας ηλεκτρονικής υπογραφής
- (v) εγγραφή (registration) των φυσικών προσώπων, τελικών δικαιούχων/πραγματικών διαχειριστών της εταιρείας ("UBO")
- (vi) ηλεκτρονική υπογραφή
- (vii) Καταχώρηση των συμβάσεων εργασίας στον Οργανισμό/Ταμείο Απασχόλησης
- (viii) Σφραγίδα

Πιο αναλυτικά:

(i) Για την καταχώρηση στο Μητρώο Επιχειρήσεων (BRA) απαιτούνται:

- αίτηση εγγραφής
- καταστατικό εταιρείας
- απόδειξη πληρωμής του τέλους εγγραφής ήτοι 5.900 RSD (περίπου 50 EUR)
- απόδειξη καταβολής του αρχικού μετοχικού κεφαλαίου σε λογαριασμό σερβικής τράπεζας, εφόσον το καταστατικό εταιρείας δεν προβλέπει την καταβολή του αρχικού μετοχικού κεφαλαίου μετά την σύσταση της εταιρείας.
- Στοιχεία του ιδρυτή (είτε είναι νομικό πρόσωπο , είτε φυσικό πρόσωπο) καθώς και του νόμιμου εκπροσώπου του (εφόσον υπάρχει). Πιο συγκεκριμένα, για τα νομικά πρόσωπα, πρόκειται για πληροφορίες σχετικά με το όνομα, τον αριθμό εγγραφής στο εμπορικό μητρώο, την έδρα, τη δομή ιδιοκτησίας και τους νομίμους εκπροσώπους τους. Για τα φυσικά πρόσωπα, απαιτείται αντίγραφο της ταυτότητας (εάν πρόκειται για Σέρβους πολίτες) ή διαβατήριο (όταν αφορά αλλοδαπούς).

Μετά την υποβολή της αίτησης, εκδίδεται από το μητρώο επιχειρήσεων (BRA) **Βεβαίωση υποβολής**, στην οποία αναφέρεται η ημερομηνία υποβολής της αίτησης. Κατόπιν, μέσα σε πέντε (5) εργάσιμες ημέρες, εγκρίνεται ή απορρίπτεται η αίτηση. Ο γραμματέας οφείλει μέσα στο ανωτέρω χρονικό πλαίσιο να αποστείλει τη σχετική **“Βεβαίωση εγγραφής” της νέας εταιρείας**, αφού επαληθεύσει τις πληροφορίες που συνοδεύουν την αίτηση και ελέγξει τα σχετικά αποδεικτικά έγγραφα αυτής, όπως και το αν υφίσταται καταχωρημένη άλλη εταιρεία με το ίδιο ή πολύ παρόμοιο όνομα.

(ii) Άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού

Η εταιρεία ΕΠΕ (d.o.o) πρέπει να τηρεί λογαριασμό **σε εμπορική τράπεζα** της Σερβίας. Τα έγγραφα που απαιτούνται για το άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού είναι συνήθως τα κάτωθι, παρότι μπορεί να υπάρχει διαφοροποίηση από τράπεζα σε τράπεζα:

- αντίγραφο της **Βεβαίωσης εγγραφής της εταιρείας** στο Μητρώο Επιχειρήσεων (BRA),
- λήψη δείγματος υπογραφής του διευθυντή ή ενδεχομένως και άλλων εκπροσώπων της εταιρείας που είναι εξουσιοδοτημένοι να διαχειρίζονται τον τραπεζικό λογαριασμό της εταιρείας και να προβαίνουν σε τραπεζικές συναλλαγές (**“Έντυπο υπογραφής δείγματος”**),
- **αντίγραφο του διαβατηρίου** ή ανάλογα με την περίπτωση, Σερβική ταυτότητα **για κάθε εκπρόσωπο της εταιρείας** εξουσιοδοτημένου για τη διαχείριση του τραπεζικού λογαριασμού. Ορισμένες τράπεζες ενδέχεται να απαιτήσουν την επικύρωση του αντιγράφου (είτε “apostilled”, είτε νόμιμη επικύρωση αυτών, ανάλογα με τη χώρα)
- **καθορισμός των Αντιπροσώπων** (αν οι αντιπρόσωποι δεν διευκρινίζονται στην Ιδρυτική Πράξη)

- προσφάτως εκδοθείσα **φορολογική ενημερότητα** των ιδρυτών (όχι παλαιότερη των τριών μηνών)
- επικύρωση “apostille”- και αντίγραφα από τα **εμπορικά μητρώα** (όχι παλαιότερα των τριών μηνών), για κάθε μέτοχο που κατέχει τουλάχιστον 25% και άνω του εταιρικού του κεφαλαίου.
- **αντίγραφα των διαβατηρίων** (είτε “apostille” είτε νομίμως επικυρωμένα, ανάλογα με τη χώρα) των φυσικών προσώπων, **πραγματικών διαχειριστών/τελικών δικαιούχων (UBO)** της εταιρείας,
- τυποποιημένο **έντυπο αίτησης** για άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού.
- **υπογραφή της σχετικής τραπεζικής σύμβασης** για το άνοιγμα του λογαριασμού.

(iii) Φορολογικές υποχρεώσεις

Εντός 15 ημερών από την εγγραφή της εταιρείας στο Μητρώο Επιχειρήσεων (BRA), πρέπει να υποβληθεί η **αρχική δήλωση φόρου εισοδήματος**, με εκτίμηση εσόδων και εξόδων για την περίοδο από την ημερομηνία εγγραφής έως το τέλος του τρέχοντος έτους. Πρέπει επίσης να υποβληθούν και **δηλώσεις** για το δημοτικό τέλος, τη χρήση της εταιρικής επωνυμίας καθώς και για την πληρωμή του σχετικού περιβαλλοντικού τέλους. Υποχρέωση **εγγραφής στον ΦΠΑ** έχει μια εταιρεία όταν ο κύκλος εργασιών της για μια συνεχή περίοδο 12 μηνών υπερβαίνει τις 8.000.000,00 RSD (περίπου 67.000,00 ευρώ). Θα πρέπει να σημειωθεί, όμως, ότι μια εταιρεία δύναται να εγγραφεί στο ΦΠΑ οποτεδήποτε, ακόμη και αν ο κύκλος εργασιών της δεν ξεπερνά το ανωτέρω οικονομικό κατώφλι.

(iv) Ηλεκτρονική υπογραφή του διευθυντή

Ο διευθυντής πρέπει να αιτηθεί και να λάβει **εγκεκριμένη ηλεκτρονική υπογραφή** προκειμένου να δύναται να υποβάλλει ηλεκτρονικά στο Μητρώο Επιχειρήσεων (BRA) τις ετήσιες οικονομικές της καταστάσεις, οι οποίες έχουν εγκριθεί από τη συνέλευση των μετόχων (έως τις 30 Ιουνίου κάθε έτους), καθώς και τη δήλωση των διαχειριστών της εταιρείας (UBO's).

(v) Δήλωση των φυσικών προσώπων, τελικών δικαιούχων/πραγματικών διαχειριστών της εταιρείας (“UBO”). Εντός 15 ημερών από την εγγραφή της εταιρείας στο Μητρώο Επιχειρήσεων (BRA), ο διευθυντής πρέπει δηλώσει μέσω της διαδικτυακής πύλης του εν λόγω Μητρώου (BRA), τα φυσικά πρόσωπα, τελικούς δικαιούχους/πραγματικούς διαχειριστές της εταιρείας.

(vi) Απόκτηση ηλεκτρονικού πιστοποιητικού

Το ηλεκτρονικό πιστοποιητικό είναι προαπαιτούμενο για την διαδικτυακή υποβολή των πληροφοριών των πραγματικών δικαιούχων της εταιρείας στο Σερβικό Μητρώο Επιχειρήσεων.

Το ηλεκτρονικό πιστοποιητικό μπορεί να αποκτηθεί σε οποιονδήποτε από τους κατωτέρω αρμόδιους Σερβικούς φορείς πιστοποίησης, είτε με τη μορφή «έξυπνης κάρτας», είτε ως “USB”:

- Εμπορικό επιμελητήριο (<http://www.pks.rs/Usluga.aspx?IDUsluga=4&t=2>).
- Ταχυδρομείο της Σερβίας (http://www.ca.posta.rs/postupak_izdavanja.htm).
- Halcom a.d. (<http://www.halcom.rs/rs/proizvodi/kvalifikovani-sertifikat/narucivanje-pravna-lica/>).

Το σύνθημα για τους ιδιοκτήτες είναι να επισκέπτονται το Εμπορικό Επιμελητήριο για να αποκτήσουν το ηλεκτρονικό πιστοποιητικό, αφού η διαδικασία αυτή μπορεί να γίνει εντός λίγων ωρών. Το ηλεκτρονικό πιστοποιητικό πρέπει να λαμβάνεται κατ' ιδίαν.

Εάν ο θεσμικός εκπρόσωπος είναι Σέρβος πολίτης, το ηλεκτρονικό πιστοποιητικό του/της πρέπει να περιλαμβάνει τον μοναδικό κύριο αριθμό πολίτη (JMBOG στα Σερβικά). Όταν ο θεσμικός εκπρόσωπος είναι αλλοδαπός, απαιτείται ένας ειδικός αριθμός εγγραφής για την κατηγορία αυτή.

(vii) Καταχώρηση των συμβάσεων εργασίας στον Οργανισμό/Ταμείο Απασχόλησης

Ο εργαζόμενος πρέπει να καταθέτει αίτηση για εγγραφή με κοινωνική ασφάλιση, ασφάλεια υγείας και ασφάλεια κατά της ανεργίας (για αίτηση βλέπε: <http://www.pio.rs>). Από τον Ιανουάριο του 2018, η εγγραφή του εργαζομένου πρέπει να προηγείται της έναρξης εργασίας του. Οι εταιρίες μπορούν να εγγράψουν τους εργαζομένους τους διαδικτυακά στο www.crosc.gov.rs. Η εταιρία, ως εργοδότης, είναι αναγκασμένη να καταβάλει τα παρακάτω δεδομένα κατά την εγγραφή του κάθε εργαζομένου, είτε στο Δημόσιο Ταμείο Υγειονομικής Ασφάλισης ή στο Ταμείο Συνταξιοδοτήσεως και Ασφάλισης Αναπηρίας :

- Μοναδική αίτηση τύπου M (που μπορεί να την βρει κανείς δωρεάν στην σελίδα του Δημοσίου Ταμείου Υγειονομικής Ασφάλισης www.rzso.rs),
- Συμβόλαιο Εργαζομένου,
- Ταυτότητα και
- Παλιό βιβλιάριο υγειονομικής φροντίδας (εφόσον είναι εφαρμοστέο).

(viii) Σφραγίδα

Παρ' όλο που, βάσει της νομοθεσίας, δεν απαιτείται πλέον η χρήση σφραγίδας, η πλειοψηφία των εταιρειών της Σερβίας, λόγω παλαιών πρακτικών, κατάλοιπων του παρελθόντος, τη χρησιμοποιούν ακόμη κατά τις καθημερινές εργασίες, σε επιστολές και έγγραφα των επιχειρήσεων. Επίσης, κάποιες δημόσιες αρχές συνεχίζουν να ζητούν την χρήση σφραγίδας. Η δημιουργία της, ανάλογα με τον αριθμό λέξεων, σχεδιασμό, κλπ, μπορεί να κοστίσει από 13 μέχρι 24 ευρώ, και απαιτούνται συνήθως 1-2 μέρες για την δημιουργία της.

Μια συνοπτική περιγραφή κόστους έναρξης μιας εταιρείας:

.Τέλος Εγγραφής: περίπου 50ευρώ

.Επικύρωση του Καταστατικού : περίπου 20 ευρώ (αν γίνει στη Σερβία)

.Μετάφραση διαφόρων εγγράφων : περίπου 12ευρώ για κάθε σελίδα 1800 χαρακτήρων.

.Επικύρωση των αντιγράφων (σε περίπτωση που τα αυθεντικά έγγραφα δεν επαρκούν): περίπου 3-5 ευρώ ανά σελίδα.

.Τέλος εγκεκριμένης ηλεκτρονικής υπογραφής: περίπου 25 ευρώ

.Ηλεκτρονικό πιστοποιητικό: περίπου 25 ευρώ (χωρίς ΦΠΑ)

.Σφραγίδα: κόστος ανάλογα με το σχεδιασμό, μέσο κόστος μεταξύ 14 και 24 ευρώ.

Περαιτέρω διευκρινήσεις και πληροφορίες για τα ανωτέρω, δηλ. σύσταση εταιρείας και φορολογικές υποχρεώσεις, βλ. Radovanović Stojanović & Partners, Dr Saša Stojanović, LL.M Partner, Qualified Serbian-Greek and Austrian lawyer (www.rspartners.rs)

γ. Νομοθεσία περί πτώχευσεων

Η βασική νομοθεσία που διέπει την πτώχευση εταιρειών είναι ο Νόμος περί Πτώχευσεως (Επίσημη Εφημερίδα της Δημοκρατίας της Σερβίας, nos. 104/2009, 99/2011, 71/2012, 83/2014, 113/2017, 44/2018 and 95/2018).

Εάν η εταιρεία βρεθεί σε **κατάσταση χρεοκοπίας**, τότε ρευστοποιείται μέσω της πτωχευτικής διαδικασίας, υπό την επίβλεψη του **σύνδικου πτώχευσης (ή διορισμένου διαχειριστή)**. Ο τελευταίος διορίζεται από το δικαστήριο, επιτηρεί την ρευστοποίηση περιουσιακών στοιχείων και την εκκαθάριση του χρέους της εταιρείας. Οι μέτοχοι δεν φέρουν καμία ευθύνη έναντι των πιστωτών, εξαιρουμένης της πολύ σπάνιας περίπτωσης που αυτό οριστεί από το δικαστήριο.

Ο Νόμος περί Πτώχευσεως δεν αναγνωρίζει υποχρεωτική πτώχευση, παρά μόνο εθελοντική. Εξαιρείται η περίπτωση όπου ο διορισμένος διαχειριστής αποφανθεί κατά τη διάρκεια της ολοκλήρωσης των

διαδικασιών ρευστοποίησης, ότι η εταιρία δεν έχει αρκετά περιουσιακά στοιχεία για να εκπληρώσει όλες τις εκκρεμότητές της. Στη περίπτωση αυτή, ο ίδιος ο διαχειριστής είναι υποχρεωμένος να εκκινήσει διαδικασίες πτώχευσης ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου. Οι διαδικασίες αναδιάρθρωσης διέπονται από την ίδια Αρχή.

Η πτώχευση εκτελείται είτε με την έννοια της πώλησης περιουσιακών στοιχείων ή μέσω της πώλησης του οφειλέτη ως νομική οντότητα. Η δε αναδιάρθρωση μπορεί να διεκπεραιωθεί μέσω ενός ανάλογου “πλάνου” ή μέσω ενός σχεδίου προπαρασκευαστικής αναδιοργάνωσης.

Ο βασικός στόχος των διαδικασιών πτώχευσης είναι να εξασφαλιστεί ο πιο ευνοϊκός συλλογικός διακανονισμός μεταξύ των πιστωτών, επιτυγχάνοντας την υψηλότερη δυνατή αξία του χρεοκοπημένου οφειλέτη ή των περιουσιακών του στοιχείων.

Μετά την συμπλήρωση της αίτησης πτωχεύσεως, το δικαστήριο εξετάζει εάν οι όροι για τη εκκίνηση των διαδικασιών πτωχεύσεως εκπληρώνονται κατά το προκαταρκτικό στάδιο. Το στάδιο αυτό μπορεί να διαρκέσει μέχρι 30 μέρες από την ημέρα συμπλήρωσης της αίτησης πτώχευσης από έναν εξουσιοδοτημένο αιτούντα. Η υπό πτώχευση επιχείρηση πρέπει να εντάσσεται σε μια εκ των παρακάτω κατηγορίες:

- Μόνιμη πτώχευση
- Εκκρεμής πτώχευση
- Υπερχρεωμένη εταιρία, ή
- Αδυναμία να εκπληρώσει το σχέδιο αναδιάρθρωσης

Αμέσως μετά ο αρμόδιος για την πτώχευση δικαστής, εξετάζει εάν η εταιρεία διαθέτει αρκετά περιουσιακά στοιχεία. Σε θετική περίπτωση, προχωρά στη διάνοιξη των διαδικασιών πτωχεύσεως και στο διορισμό “διαχειριστή” πτωχεύσεως (ένας προσωρινός “διαχειριστής” μπορεί να διοριστεί κατά τη διάρκεια των προκαταρκτικών διαδικασιών πτωχεύσεως). Επιπρόσθετα με τον δικαστή και τον “διαχειριστή” πτωχεύσεως που θα έχουν την βασική αρμοδιότητα στο συντονισμό των διαδικασιών, σημαντική συμβολή διαδραματίζουν, επίσης, η συνέλευση και το συμβούλιο των πιστωτών, με πολλαπλές αρμοδιότητες.

Όσον αφορά την διαδικασία αναδιάρθρωσης, βασικός στόχος της είναι να επιτρέψει σε εταιρίες με οικονομικές δυσκολίες να συνεχίσουν τις δραστηριότητές τους αλλάζοντας την σύνθεση, τις συνθήκες ή τη δομή των περιουσιακών στοιχείων και των υποχρεώσεων ή της κεφαλαιακής δομής τους, συμπεριλαμβανομένων των πωλήσεων περιουσιακών στοιχείων τους κλπ.

Η διαφορά μεταξύ των δύο τύπων αναδιάρθρωσης που αναφέρονται ανωτέρω είναι η χρονική στιγμή που το “πλάνο” αναδιοργάνωσης συμπληρώνεται, πριν ή μετά τη διάνοιξη των διαδικασιών πτώχευσης.

Στην πρώτη περίπτωση το σχέδιο προπαρασκευαστικής αναδιοργάνωσης συμπληρώνεται συγχρόνως με την αίτηση πτώχευσης. Αντίθετα η αναδιάρθρωση μετά τη διάνοιξη των διαδικασιών πτωχεύσεως βασίζεται σε ένα “πλάνο” που συμπληρώνεται εντός 90 ημερών από τη διάνοιξη των πτωχευτικών διαδικασιών.

Για την λειτουργική κατάσταση μιας επιχείρησης, πληροφορίες υπάρχουν στο Μητρώο Επιχειρήσεων (<https://www.apr.gov.rs/searches.4090.html>), καθώς και στον Εποπτικό Φορέα Πτωχεύσεων (<https://alsu.gov.rs/en/>).

Για περισσότερες πληροφορίες βλ.: Aleksandar Mladenovic LLM, Attorney at law,
Mladenovic and Stankovic in cooperation with Rokas Law Firm (Rokas Belgrade-www.rokas.com)

3. Νομοθεσία για τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (Α.Ξ.Ε.)¹¹

α) Το νομικό πλαίσιο που αφορά τις ξένες επενδύσεις (Α.Ξ.Ε.) περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τους ακόλουθους νόμους: (i) Νόμο περί Επενδύσεων, (ii) Νόμο για τις Ελεύθερες Ζώνες, (iii) Νόμο για τις πράξεις συναλλάγματος, (iv) Νόμο για τις συναλλαγές Διεθνούς Εμπορίου, (v) Νόμο περί τελωνείων, (vi) Νόμο περί ιδιωτικοποιήσεως, (vii) Νόμο περί προστασίας του ανταγωνισμού, (viii) Νόμο περί ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων, (ix) Νόμο περί εταιρειών, (x) Νόμο περί κεφαλαιαγορών, (xi) Νόμο περί εξαγοράς μετοχικών εταιρειών, (xii) Νόμο περί διαδικασίας εγγραφής ενώπιον του οργανισμού μητρώων επιχειρήσεων, (xiii) Νόμο περί συμπράξεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, (xiv) Νόμο περί Ασφάλισης, (xv) Νόμο περί Πτώχευσης, (xvi) Νόμο περί Τυχερών Παιγνίων και (xvii) Νόμο για την Ενέργεια.

Τόσο οι ξένες όσο και οι εγχώριες επενδύσεις στη Σερβία διέπονται από το **Νόμο περί επενδύσεων (ΝπεΕ)**. Ένας μεσο-μακροπρόθεσμος στόχος των Σερβικών Αρχών είναι να δημιουργηθεί ένα νομικό σύστημα **συμβατό με τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης** ως πρώτο βήμα προς τη μελλοντική ένταξη της χώρας στην Ε.Ε. Το παρόν νομικό πλαίσιο για επενδύσεις στη Δημοκρατία της Σερβίας προβλέπεται στον **Νόμο περί Επενδύσεων** (<http://www.sec.gov.rs/index.php/en/news/actual/606-the-republic-of-serbia-assembly-adopted-new-investment-fund-legislation>), ο οποίος ορίζει τις αρμόδιες οντότητες για την παροχή επενδυτικής υποστήριξης, τις διαδικασίες και κριτήρια παροχής ανάλογων υπηρεσιών στους επενδυτές.

Οι **συναρμόδιοι φορείς**, ανάλογα με το αντικείμενο, για τις επενδύσεις είναι: (i) Υπουργείο Εξωτερικών (www.mfa.gov.rs), (ii) Υπουργείο Οικονομικών (www.mfin.gov.rs), (iii) Υπουργείο Οικονομίας (www.privreda.gov.rs), (iv) Υπουργείο Δημόσιας Διοίκησης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης (www.mduls.gov.rs), (v) Υπουργείο Εμπορίου, Τουρισμού και Τηλεπικοινωνιών (www.mtt.gov.rs), Σερβική Υπηρεσία Ανάπτυξης (www.ras.gov.rs), (vii) Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο της Σερβίας (www.pks.rs), (viii) Επιτροπή Ελέγχου Κρατικών Ενισχύσεων (www.kkdp.gov.rs) και (ix) Επιτροπή για την Προστασία του Ανταγωνισμού (www.kzk.org.rs) κá.

β. Αρμόδιος κρατικός φορέας και προμηθευτές επενδυτών

Ο σημαντικότερος κυβερνητικός φορέας για την υποστήριξη ξένων επενδύσεων είναι ο Οργανισμός Ανάπτυξης της Σερβίας-“**Development Agency of Serbia-DAS**” (“RAS”- <https://ras.gov.rs/en>). Η κύρια δραστηριότητα του είναι η παροχή στήριξης σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις και επιχειρηματίες, προωθώντας τις άμεσες επενδύσεις, εξαγωγές κλπ. Η βάση δεδομένων του RAS συμπεριλαμβάνει τις διαθέσιμες τοποθεσίες για επενδύσεις, συμπεριλαμβανομένων των γενικότερων πληροφοριών, ενημέρωση για χερσαίες εκτάσεις και κατασκευές, την κυριότητα, το νομικό καθεστώς και την υποδομή –βλ. βάση δεδομένων για τοποθεσίες RAS - <https://serbia-locations.rs/locations-srb/>.

Η δε βάση δεδομένων προμηθευτών RAS–(<http://serbia-locations.rs/suppliers-eng>) περιλαμβάνει τις εταιρείες στη Σερβία που παρέχουν πρώτες ύλες, αγαθά και υπηρεσίες προς επενδυτές στη Σερβία (βλ. στοιχεία επικοινωνίας RAS, www.ras.gov.rs).

¹¹ Ο κ. Aleksandar Mladenovic, στέλεχος του ελληνικών συμφερόντων δικηγορικού γραφείου “Rokas International Firm” στη Σερβία, ενημέρωσε το Γραφείο Ο.Ε.Υ. Βελιγραδίου (9/6/2022), πως το έτος 2021 δεν υπήρξαν άξιες λόγου αλλαγές έναντι του έτους 2020 στην νομοθεσία περί πτωχεύσεων ή τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ), το Θεσμικό & κανονιστικό πλαίσιο εξωτ. εμπορίου της Σερβίας ή την Εργατική Νομοθεσία.

γ. Επενδυτικά κίνητρα

Η Κυβέρνηση της Σερβίας προσφέρει χρηματοδοτική στήριξη σε έργα στους τομείς της **μεταποίησης**, του διεθνούς **εμπορίου υπηρεσιών**, Έρευνας & Ανάπτυξης (**R&D**) και των ξενοδοχειακών υπηρεσιών ή σε περιοχές αρμοδιότητας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, όπου υπάρχουν **ιαματικά λουτρά (spa)**. Το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο περιλαμβάνεται στο “Διάταγμα για Όρους και Προϋποθέσεις Προσέλκυσης Άμεσων Επενδύσεων” (βλ. **Decree on Terms and Conditions for Attracting Direct Investments or “Decree”** - <https://www.jpm.rs/wp-content/uploads/2017/02/New-Decree-on-Terms-and-Conditions-for-Attracting-Direct-Investments.pdf>).

Οι **φορολογικές απαλλαγές** ή ελαφρύνσεις αφορούν επενδυτές που προσλαμβάνουν άνω των 100 υπαλλήλων και επενδύουν περισσότερα από 8,3 εκατομμύρια ευρώ (1 δισεκατομμύριο δηνάρια).

Επενδυτές που προσλαμβάνουν άτομα εγγεγραμμένα στον Εθνικό Οργανισμό Ανεργίας για περισσότερο από 6 μήνες, μπορούν να τύχουν αισθητής μείωσης φόρων: πχ 1-9 νέες θέσεις εργασίας: μείωση κατά 65% / 10-99 νέες θέσεις εργασίας: -70% μείωση / 100+ νέες θέσεις εργασίας: -75% μείωση.

Τα κεφάλαια που διατίθενται για **επενδύσεις ιδιαίτερης σημασίας** αφορούν τη χρηματοδότηση των αναγκών των επενδυτών αναφορικά με τις υποδομές, δικές τους ή της περιοχής, οι οποίες περιλαμβάνουν, κυρίως, την απόκτηση γης και άλλων ακινήτων, τον εξοπλισμό, καθώς και την αποκατάσταση οικολογικών ζημιών που προκλήθηκαν κατά την περίοδο που προηγήθηκε της επένδυσης.

Επίσης, η **εισαγωγή εξοπλισμού** που αντιπροσωπεύει την συνεισφορά ξένου επενδυτή στο συνολικό σχέδιο, απαλλάσσεται από τελωνειακούς δασμούς και άλλους εισαγωγικούς δασμούς. Η απαλλαγή αυτή δεν ισχύει για τα οχήματα επιβατών, τα μηχανήματα ψυχαγωγίας και τυχερών παιχνιδιών.

Εκτός από τις συγκεκριμένες μορφές βοήθειας, υπάρχουν και **κίνητρα σε τοπικό επίπεδο**. Ο αριθμός τους και η αξία τους ποικίλλει στις διάφορες τοπικές αυτοδιοικήσεις. Τα σημαντικότερα κίνητρα αυτής της κατηγορίας είναι η απαλλαγή ή μείωση των τελών για οικοδομικές εκτάσεις, αμοιβής για την ανάπτυξη οικοδομήσιμων εκτάσεων ή τοπικών δημοτικών τελών (π.χ. αμοιβή για την κατακύρωση του ονόματος επιχείρησης).

Ακολουθούν οι κύριοι **όροι και προϋποθέσεις** όταν υποβάλλεται από τους επενδυτές αίτηση για χορήγηση κινήτρων:

Το **ελάχιστο ποσό επένδυσης** για το οποίο ο επενδυτής γίνεται επιλέξιμος είναι 300.000 ευρώ, επιλέξιμων επενδυτικών δαπανών, για δημιουργία, τουλάχιστον, 30 νέων θέσεων εργασίας σε μόνιμη βάση που συνδέονται άμεσα με την επένδυση.

Οι **Επιλέξιμες δαπάνες** λαμβάνονται υπόψη κατά την αξιολόγηση της αξίας μιας επένδυσης με σκοπό τη χορήγηση κινήτρων. Πρόκειται για επενδύσεις σε ενσώματα και άυλα περιουσιακά στοιχεία από την ημερομηνία υπογραφής της συμφωνίας έως την προθεσμία για την υλοποίηση του έργου. Επιλέξιμες δαπάνες είναι επίσης το κόστος των ακαθάριστων αποδοχών για νέες θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν, σε σχέση με το σχέδιο, κατά τη διάρκεια δύο ετών μετά την επίτευξη της προβλεπόμενης πλήρους απασχόλησης.

Οι χρήστες των επενδυτικών κινήτρων πρέπει να παρέχουν **τουλάχιστον 25% συμμετοχή** στις επιλέξιμες δαπάνες από τους δικούς τους πόρους ή από άλλες πηγές, οι οποίες δεν περιέχουν κρατική συνεισφορά.

Ο **επενδυτής πρέπει να παραμείνει** στον ίδιο τόπο όπου πραγματοποιείται η επένδυση για

τουλάχιστον **5 έτη** μετά την υλοποίηση της (μεγάλες επιχειρήσεις) ή τουλάχιστον **3 έτη** (μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις). Δεν επιτρέπεται να μειώσει τον **αριθμό εργαζομένων** μετά την εφαρμογή του επενδυτικού σχεδίου κατά τις προαναφερθείσες περιόδους.

Οι **Προθεσμίες υλοποίησης** των επενδυτικών σχεδίων και της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας κυμαίνονται από **3 έως και 5 έτη** από την ημερομηνία υπογραφής της σύμβασης παροχής κινήτρων (ενδέχεται να παραταθεί).

δ. Η Νομοθεσία περί Ανταγωνισμού

i) Γενικά

Σε περιπτώσεις συγχωνεύσεως εταιρειών, αλλαγής ιδιοκτησίας ή ίδρυσης κοινοπραξίας, για να αποφευχθεί μια πιθανή απειλή της λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς, ισχύει ο νόμος περί ανταγωνισμού. Ο νόμος αυτός υποχρεώνει τις εταιρείες να ειδοποιούν το κράτος για παρεμφερείς πράξεις, εφόσον ισχύει μία από τις παρακάτω προϋποθέσεις:

1. το συνολικό παγκόσμιο ετήσιο εισόδημα των μελών σε περίπτωση συγκέντρωσης εταιρειών, έναντι του προηγούμενου επαγγελματικού έτους, να ξεπερνά τα 100 εκατομμύρια ευρώ, ενώ τουλάχιστον ένα μέλος να έχει εισόδημα άνω των 10 εκατομμύρια ευρώ στην σερβική αγορά, ή
2. το άθροισμα του συνολικού εισοδήματος του προηγούμενου επαγγελματικού έτους, δύο τουλάχιστον μελών σε συγκέντρωση εταιρειών στην σερβική αγορά, να ξεπερνά τα 20 εκατομμύρια ευρώ, ενώ τουλάχιστον δύο μέλη να έχουν εισόδημα άνω του 1 εκατομμύριου ευρώ έκαστος, στην Σερβική αγορά κατά την ίδια περίοδο.

Για τους λόγους αυτούς συστάθηκε η **Επιτροπή Προστασίας του Ανταγωνισμού**¹², ώστε να ελέγχονται τέτοιου είδους περιπτώσεις, ήτοι κατά πόσο «απειλούν» την λειτουργία της σερβικής αγοράς. Η ειδοποίηση μιας εταιρείας προς την Επιτροπή πρέπει να υποβληθεί εντός 15 ημερών. Η τελευταία μπορεί να εγκρίνει την συνέχιση των εργασιών άνευ όρων, ή με όρους, είτε να μην την εγκρίνει.

ii) Περιοριστικές Συμφωνίες (restrictive agreements)

Οι περιοριστικές συμφωνίες, σε γενικές γραμμές, απαγορεύονται στη σερβική αγορά. Σε μερικές μάλιστα περιπτώσεις η συμπερίληψη περιοριστικών συμφωνιών κατά την συγχώνευση εταιρειών ή τη δημιουργία κοινοπραξίας, θεωρείται ως έγκλημα, και οι υπεύθυνοι έρχονται αντιμέτωποι με ποινές όπως αυτή της ακύρωσης. Τα δε μέλη δεν δύνανται να έχουν νομική προστασία των δικαιωμάτων τους μέσω συμφωνίας, ζημιών ή επιβολής, με την εξαίρεση των περιπτώσεων που τα θετικά αποτελέσματα περιοριστικής συμφωνίας ξεπερνούν τα αρνητικά. Δηλαδή εξαιρούνται της απαγόρευσης περιοριστικών συμφωνιών, αυτές που συνεισφέρουν στην βελτίωση της παραγωγής και του εμπορίου ή υποκινούν τεχνική ή οικονομική πρόοδο και προσφέρουν στους καταναλωτές μια αξιόλογη ποσότητα πλεονεκτημάτων.¹³

¹² <https://www.lexmundi.com/LM/Corporate-Counsel-Toolkit/Guides-to-Doing-Business/Guide-to-Doing-Business-in-Serbia.aspx?hkey=804fafc9-1b29-4788-92af-ca22f131b43b>,σελ.21-22

¹³ <https://www.lexmundi.com/LM/Corporate-Counsel-Toolkit/Guides-to-Doing-Business/Guide-to-Doing-Business-in-Serbia.aspx?hkey=804fafc9-1b29-4788-92af-ca22f131b43b>,σελ.21-22

iii) Έλεγχος της Κρατικής Βοήθειας

Η κρατική βοήθεια αποτελεί πραγματική ή εν δυνάμει δημόσια δαπάνη, ή μείωση δημόσιων εσόδων μέσω των οποίων ο δικαιούχος της εν λόγω βοήθειας αποκτά μια πιο ευνοϊκή θέση στην αγορά με αποτέλεσμα να προκαλεί (ή να κινδυνεύει να προκαλέσει) διαστρέβλωση του ανταγωνισμού της αγοράς. Παρ' όλο που οι σερβικοί κανονισμοί σχετικά με τον Νόμο του Ανταγωνισμού και τον έλεγχο κρατικής βοήθειας είναι σε μεγάλο μέρος εναρμονισμένοι με τον ευρωπαϊκό νόμο (αφού αποτελεί διαπραγματευτικό κεφάλαιο στην διαδικασία ένταξης στην ΕΕ), η Επιτροπή Προστασίας του Ανταγωνισμού και η Επιτροπή Ελέγχου Κρατικής Βοήθειας έχουν αμελητέα δράση σε αυτόν τον τομέα σε σύγκριση με τους σχετικούς ευρωπαϊκούς οργανισμούς.

Βάσει του Νόμου περί Ελέγχου της Κρατικής Βοήθειας, αυτή μπορεί να είναι:

1. επιτρεπόμενη κρατική βοήθεια, όπως κοινωνική βοήθεια ή βοήθεια δοθείσα για την αποκατάσταση ζημιών από καταστροφές που προέρχονται από φυσικά φαινόμενα και επικίνδυνες καταστάσεις,
2. μη επιτρεπτή κρατική βοήθεια, δηλαδή βοήθεια που διαστρεβλώνει (ή απειλεί προς διαστρέβλωση τον ανταγωνισμό της αγοράς, είτε έρχεται σε αντίθεση με διεθνείς συμφωνίες), και
3. Κρατική βοήθεια που μπορεί να θεωρηθεί επιτρεπτή αφού δίνεται πχ για την οικονομική ανάπτυξη υπανάπτυκτων περιοχών, για την πραγμάτωση έργων ιδιαίτερης σημασίας για την χώρα, για να διευκολύνει την ανάπτυξη συγκεκριμένων οικονομικών κλάδων, ως θεραπεία σε μια σοβαρή διαταραχή της οικονομίας, όταν τέτοιου είδους βοήθεια δεν διαταράσσει (ή απειλεί να διαταράξει) σοβαρά τον αγοραίο ανταγωνισμό κλπ).

Η κρατική βοήθεια χορηγείται μέσω οικονομικών υποκατάστατων, πχ δανείων-εγγυήσεων με πιο ευνοϊκούς όρους από αυτούς της τραπεζικής αγοράς, φορολογικές ελαφρύνσεις, εξαιρέσεις από πληρωμές για χορηγίες και με άλλους τρόπους.

Δικαιούχος κρατικής βοήθειας είναι κάθε νομικό ή φυσικό πρόσωπο που, στην επιχειρησιακή του δραστηριότητα, χρησιμοποιεί κρατική βοήθεια υπό οποιαδήποτε μορφή.

Η Επιτροπή Ελέγχου Κρατικής Βοήθειας ασκεί εκ των προτέρων έλεγχο κατά πόσο η γνωστοποιημένη κρατική βοήθεια είναι ή όχι επιτρεπτή. Επίσης, η Επιτροπή προβαίνει σε εκ των υστέρων έλεγχο για να βεβαιωθεί ότι η βοήθεια χορηγήθηκε μετά από έγκριση ή εάν γίνεται παράνομη χρήση της.

Ο χορηγός κρατικής βοήθειας φέρει την υποχρέωση της εκ των προτέρων γνωστοποίησης της ή ακόμη και αυτός που προτείνει τη βάση για την εκχώρηση κρατικής βοήθειας. Η κρατική βοήθεια γνωστοποιείται ως σχέδιο κρατικής ή ατομικής βοήθειας.¹⁴

4. Φορολογικές Υποχρεώσεις

α. Νόμος περί φόρου εταιρικών κερδών

Σύμφωνα με το νόμο περί φόρου εταιρικών κερδών, φορολογούμενοι είναι : (1) κάθε εταιρεία, επιχείρηση ή άλλη νομική οντότητα που έχει συσταθεί με σκοπό την άσκηση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, (2) κάθε άλλη νομική οντότητα που δεν ιδρύθηκε με σκοπό την απόκτηση κέρδους (μη κερδοσκοπικός οργανισμός), αλλά εφόσον αποκτά εισόδημα από την πώληση προϊόντων στην

¹⁴ <https://www.lexmundi.com/LM/Corporate-Counsel-Toolkit/Guides-to-Doing-Business/Guide-to-Doing-Business-in-Serbia.aspx?hkey=804fafc9-1b29-4788-92af-ca22f131b43b>, σελ. 20-23

αγορά ή την παροχή υπηρεσιών έναντι αμοιβής.

Συνεπώς **οποιοδήποτε κέρδος που προέρχεται από επιχειρηματικές δραστηριότητες εντός του εδάφους της Δημοκρατίας της Σερβίας**, υπόκειται σε φόρο εταιρικού κέρδους. Δηλαδή ένας φορολογούμενος, μη κάτοικος, φορολογείται για οποιουδήποτε κέρδος του, προϊόντος επιχειρηματικών δραστηριοτήτων του στο έδαφος της Δημοκρατίας της Σερβίας. Εκτός εάν υφίσταται **διεθνής συμφωνία αποφυγής διπλής φορολογίας** (Guide to doing business in Serbia, JPM, op. cit., σελ.45). Η χώρα μας και η Σερβία έχουν συνάψει ανάλογη συμφωνία αποφυγής διπλής φορολογίας.

Μόνιμη εγκατάσταση υφίσταται όταν ένας μη-κάτοικος ασκεί επιχειρηματικές δραστηριότητες, όπως μέσω υποκαταστήματος, εργοστασίου, γραφείου αντιπροσωπείας, ορυχείου (ή άλλου τόπου εκμετάλλευσης φυσικών πόρων).

β. Φόρος προστιθέμενης αξίας και νόμος περί «Πόθεν έσχες»

Ο νέος Κανονισμός για τον **Φόρο Προστιθέμενης Αξίας** (Αρ. 37/2021) ισχύει από την 1η Ιουλίου 2021. Ο Κανονισμός αυτός έχει ενσωματώσει όλα τα υπάρχοντα σχετικά νομοθετήματα, τα οποία όμως υπέστησαν σημαντικές αλλαγές και αφορούν, κυρίως, τα ακόλουθα πεδία: φορολόγηση του εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών στον τομέα των κατασκευών, προσδιορισμό της φορολογικής βάσης και επακόλουθες μεταβολές της, διαδικασία χρήσης φορολογικών απαλλαγών, ολική ή μερική μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων, τιμολόγηση, τήρηση λογιστικών βιβλίων και δήλωση στοιχείων ΦΠΑ, καθορισμό διαφημιστικού υλικού, επιχειρηματικών δειγμάτων και άλλων δώρων μικρής αξίας κ.λπ. Επίσης, σύμφωνα με ανακοίνωση του Υπουργού Οικονομικών της Σερβίας, κ. Sinisa Mali, ο εγκριθείς στις 29 Φεβρουαρίου του 2020 **νόμος για το «πόθεν έσχες»** και την επιβολή ειδικού φόρου στοχεύει, πρωτίστως, τα φυσικά πρόσωπα με τη μεγαλύτερη διαφορά μεταξύ νόμιμων κερδών και δαπανών. Κατά τον κ. Mali, η εφαρμογή του νόμου από τις 12 Μαρτίου 2021, σκοπό έχει την βελτίωση της αποτελεσματικότητας ως προς την καταπολέμηση της διαφθοράς και την αποτροπή της φοροδιαφυγής, όπως και τα παράνομα κέρδη.

γ. Κεφαλαιακά κέρδη και ζημίες

Τα κεφαλαιακά κέρδη και ζημίες επηρεάζουν τη φορολογική βάση, καθώς περιλαμβάνονται στο φορολογητέο κέρδος (Guide to doing business in Serbia, JPM, op. cit., σελ.46).

Ένα **κεφαλαιουχικό κέρδος** είναι οποιοδήποτε εισόδημα εισπράττει ένας φορολογούμενος από την πώληση δικαιωμάτων επί ακινήτων, πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας, συμμετοχικού κεφαλαίου στο κεφάλαιο νομικών προσώπων, μετοχών ή άλλων τίτλων που αγοράζονται από "ανοικτά" επενδυτικά κεφάλαια (Guide to doing business in Serbia, JPM, op. cit., idem). Αν η διαφορά είναι αρνητική, το ποσό αποτελεί κεφαλαιουχική **ζημία**. Οι κεφαλαιακές απώλειες μπορούν να αντισταθμιστούν από τα κεφαλαιακά κέρδη κατά τα επόμενα πέντε έτη, αρχής γενομένης από το φορολογικό έτος από το οποίο προέρχονται.

δ. Φορολογικός συντελεστής

Ο συντελεστής φόρου για τα εταιρικά κέρδη ανέρχεται σε **15%**.

Η φορολογική περίοδος για την οποία υπολογίζεται και καταβάλλεται φόρος είναι η οικονομική χρήση, η οποία συνήθως ταυτίζεται με το ημερολογιακό έτος. Ο **υπολογισμός και η καταβολή φόρου εταιρικού κέρδους** πραγματοποιείται με την ακόλουθη διαδικασία:

Κάθε φορολογούμενος που προβαίνει σε έναρξη λειτουργίας μιας επιχείρησης κατά τη διάρκεια του έτους, υποχρεούται να υποβάλει **φορολογική δήλωση** στις Σερβικές φορολογικές Αρχές εντός 15 ημερών από την ημερομηνία καταχώρισης της σε αυτές. Η φορολογική δήλωση πρέπει να υποβληθεί

εντός 180 ημερών από τη λήξη της περιόδου για την οποία υπολογίζεται ο φόρος, δηλαδή εντός 180 ημερών από την 1η Ιανουαρίου του προηγούμενου έτους. Κατά την υποβολή φορολογικής δήλωσης, ο φορολογούμενος υποχρεούται επίσης να υπολογίσει τον φόρο κερδών.

Δεδομένου ότι το ποσό που πρέπει να καταβληθεί για το φόρο επί των κερδών υπολογίζεται μόνο μετά το τέλος της φορολογικής περιόδου, ο φορολογούμενος υποχρεούται να προκαταβάλλει μηνιαίες προκαταβολές κατά τη διάρκεια του έτους, βάσει της φορολογικής δήλωσης του προηγούμενου έτους. Εάν ο φορολογούμενος έχει πληρώσει εκ των προτέρων λιγότερο φόρο από αυτόν που θα έπρεπε να καταβάλει σύμφωνα με τη φορολογική δήλωση του, οφείλει να καλύψει τη διαφορά πριν από την υποβολή της φορολογικής δήλωσης. Στην αντίθετη περίπτωση όπου ο φορολογούμενος έχει καταβάλει εκ των προτέρων περισσότερους φόρους από αυτούς, τελικά, που θα έπρεπε να έχει καταβάλει σύμφωνα με τη φορολογική του δήλωση, το επιπλέον καταβληθέν ποσό θεωρείται προκαταβολή για την επόμενη φορολογική περίοδο ή επιστρέφεται στον φορολογούμενο κατόπιν αιτήσεώς του.

ε. Φορολογικά κίνητρα

Ο νόμος περί φόρου εταιρικών κερδών προβλέπει φορολογικά κίνητρα υπό μορφή:

- **φορολογικών απαλλαγών** για μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς και επιχειρήσεις,
- φορολογικές απαλλαγές για επενδύσεις ύψους ανώτερου του ενός εκατομμύριου δηναρίων, σε πάγια στοιχεία ενεργητικού μιας εταιρείας ή όπου απασχολείται συγκεκριμένος αριθμός νέων εργαζομένων (τουλάχιστον 100).

Ο **γενικός συντελεστής ΦΠΑ** για φορολογητέα πώληση αγαθών και υπηρεσιών ή εισαγωγή αγαθών είναι 20%. **Ειδικός συντελεστής ΦΠΑ 8%** εφαρμόζεται στην πώληση και στην εισαγωγή αγαθών, όπως ο άρτος και άλλα συναφή προϊόντα αρτοποιητικής, το γάλα και τα γαλακτοκομικά προϊόντα, το αλεύρι, η ζάχαρη, τα φάρμακα, οι επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας κλπ.

στ. Επιστροφή ΦΠΑ

Ένας αλλοδαπός φορολογούμενος δικαιούται να ζητήσει την επιστροφή του ΦΠΑ για την πώληση κινητών αγαθών και υπηρεσιών στη Δημοκρατία της Σερβίας εάν: 1). Ο ΦΠΑ για την πώληση αγαθών και υπηρεσιών **δηλώνεται στο τιμολόγιο** που καταβλήθηκε, 2). Το ποσό του ΦΠΑ για το οποίο ζητείται επιστροφή είναι **μεγαλύτερο των 200 ευρώ**, σε ισοδύναμο RSD-δηναρίων, με τη μέση συναλλαγματική ισοτιμία της Εθνικής Τράπεζας της Σερβίας.

Προβλέπονται δε **συγκεκριμένες προϋποθέσεις** σύμφωνα τις οποίες ένας φορολογούμενος δικαιούται έκπτωσης του ΦΠΑ επί των εισροών για αγαθά και υπηρεσίες. Δηλαδή δεν υφίσταται έκπτωση ΦΠΑ στον φορολογούμενο που δεν πραγματοποιεί πωλήσεις αγαθών και υπηρεσιών στη Δημοκρατία της Σερβίας, αλλά παρέχει αποκλειστικά υπηρεσίες μεταφοράς αγαθών που απαλλάσσονται από τη φορολογία ή εκτελεί αποκλειστικά μεταφορές επιβατών που υπόκεινται σε ατομική φορολόγηση της μεταφοράς.

Η **επιστροφή του ΦΠΑ στους ξένους φορολογούμενους** υπόκειται στον **κανόνα της αμοιβαιότητας**¹⁵.

¹⁵ βλ. https://www.nbs.rs/internet/english/18/18_3/ForeignInvestorsGuide.pdf

ζ. Υποχρεωτική Εφαρμογή του Ηλεκτρονικού Τιμολογίου για τον Δημόσιο Τομέα.

Σε συνέχεια τροποποίησης του Νόμου για την Ηλεκτρονική Τιμολόγηση, η υποχρέωση εφαρμογής της για το δημόσιο τομέα καθορίστηκε να ισχύει από την 1η Μαΐου 2022.

Σημειώνεται ότι σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις, οι φορείς του δημόσιου τομέα θα έχουν την υποχρέωση να εκδίδουν αλλά και να λαμβάνουν ηλεκτρονικά τιμολόγια. Αυτό συνεπάγεται ότι και οι φορείς του ιδιωτικού τομέα, θα έχουν την υποχρέωση έκδοσης ηλεκτρονικών τιμολογίων προς υποκείμενα νομικά πρόσωπα του δημόσιου τομέα.

η. Νέος Κανονισμός Ειδικού Φόρου Κατανάλωσης

Οι τροποποιήσεις σχετικά με τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης τέθηκαν σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 2022. Σύμφωνα με τους εν λόγω κανονισμούς, οι αιτήσεις έκπτωσης ειδικού φόρου κατανάλωσης υποβάλλονται σε ηλεκτρονική μορφή. Επί πλέον δίνεται η δυνατότητα και σε φυσικά πρόσωπα να υποβάλλουν αίτηση για την έκπτωση του ειδικού φόρου κατανάλωσης στα καύσιμα θέρμανσης. Ο Κανονισμός αφορά τα προϊόντα που αναφέρονται στο άρθρο 9, παρ. 1, περιπτώσεις 3-7 του νόμου περί ειδικών φόρων κατανάλωσης (βλ. <https://agora.mfa.gr/infodata-menu/infodata/78566>).

θ. Νομοθεσία για φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων.

Οι αναθεωρημένες ρυθμίσεις της φορολογικής νομοθεσίας τέθηκαν σε ισχύ τμηματικά από 1/1/2022 ενώ πολλές από 1/3/2022. Αναφορικά με την φορολογία εισοδήματος φυσικών προσώπων υπογραμμίζουμε τις εξής αλλαγές :

- Αύξηση του μη φορολογητέου ποσού από 18.300 RSD σε 19.300 RSD το μήνα (1€=117,41 δηνάρια Σερβίας-Μάιος 2022).
- Μείωση του συντελεστή των ασφαλιστικών εισφορών από 25,5% σε 25%.
- Απαλλαγή από την υποχρέωση καταβολής φόρου και υποχρεωτικών κοινωνικών και φορολογικών εισφορών στην περίπτωση καινοτόμων ιδιοκτητών "start up".
- Απαλλαγή από την καταβολή ετήσιου φόρου εισοδήματος φυσικών προσώπων για φορολογούμενους κάτω των 40 ετών.
- Επέκταση του κινήτρου για τους πρόσφατα εγκατεστημένους φορολογούμενους στον ετήσιο φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων.
- Δυνατότητα απαλλαγής από την εκτίμηση και την καταβολή φόρου κεφαλαιακών κερδών που προκύπτουν από τη συνεισφορά "R & D" στο κεφάλαιο εγχώριας εταιρείας, από μέτοχο ο οποίος διαμένει στη Σερβία.
- Απαλλαγή για υπεραξίες που πραγματοποιήθηκαν μέσω ανταλλαγής μετοχών κατά τη διάρκεια αναδιοργάνωσης μιας επιχείρησης.
- Απαλλαγή από την καταβολή κοινωνικών ή φορολογικών εισφορών για τους μισθούς των ιδιοκτητών νεοσύστατων καινοτόμων επιχειρήσεων. Η απαλλαγή ισχύει για 36 μήνες από την ημερομηνία ίδρυσης των νεοφυών επιχειρήσεων, καθώς και για όσες ιδρύθηκαν μετά τις 31 Δεκεμβρίου 2021, με τους ίδιους όρους.
- Ο εργοδότης απαλλάσσεται από την καταβολή του 70% των φόρων, κοινωνικών και λοιπών φορολογικών εισφορών (70% φόροι και 100% εισφορές ασφάλισης συνταξιοδότησης) για άτομα που ασχολούνται άμεσα με έργα "R & D", ανάλογα με το χρόνο που αφιερώνουν σε αυτά τα έργα.

Φορολογία

Εταιρικός φόρος	15%
Υποχρεώσεις εργοδότη: Μισθοδοσία / κοινωνική ασφάλιση	Ο εργοδότης υποχρεούται να υπολογίσει, να πληρώσει και να παρακρατήσει: <ul style="list-style-type: none">• φόρο μισθών με συντελεστή 10% (εξαιρουμένου του 16.300 RSD για πλήρη απασχόληση)• εισφορές κοινωνικής ασφάλισης για λογαριασμό του εργαζομένου αλλά και του εργοδότη με συνολικό ποσοστό 37,3% (14% + 11,5% για ασφάλιση σύνταξης και αναπηρίας, 5,15% + 5,15% για ασφάλιση υγείας και 0,75% + 0,75% για ασφάλιση ανεργίας-συν 0,75%) .
ΦΠΑ	20% (μειωμένο ποσοστό 8% ισχύει για ορισμένα αγαθά).
Φόρος μεταβίβασης	2,5% στις μεταφορές που αναφέρονται στον νόμο περί φόρων ιδιοκτησίας, υπό την προϋπόθεση ότι δεν ισχύει ΦΠΑ (π.χ. ακίνητη περιουσία, πνευματική ιδιοκτησία, μεταχειρισμένα αυτοκίνητα-οχήματα, αεροσκάφη).
Φόρος ακίνητης περιουσίας	0,4% της εύλογης αγοραίας αξίας των ιδιοκτησιακών ακινήτων υπό την προϋπόθεση ότι το ακίνητο αποτιμάται στα λογιστικά βιβλία στην εν λόγω εύλογη αγοραία αξία, εκτός από το πρώτο και το τελευταίο έτος εφαρμογής της πολιτικής αποτίμησης της εύλογης αξίας. Κατά τα έτη αυτά, ο φόρος βάσης θα είναι, ανάλογος με τον τύπο της ακίνητης περιουσίας, η δε τιμή καθορίζεται με την εφαρμογή της μέσης τιμής του τετραγωνικού μέτρου (όπως καθορίζεται από τον δήμο για τη σχετική ζώνη, ή την αξία υπολοίπου στα λογιστικά βιβλία ή την αξία κτήσης).
Διαδοχικές μεταφορές φορολογικής ζημίας	Πέντε έτη

Ο κατωτέρω πίνακας περιέχει τις βασικές φορολογικές υποχρεώσεις μιας επιχείρησης που λειτουργεί στη Σερβία:

Φορολογικό έτος	Ημερολογιακό έτος. Κατ'εξαιρεση, μπορεί να ζητηθεί άλλη περίοδος 12 μηνών οικονομικού έτους εάν ο φορολογούμενος λάβει έγκριση από το Υπουργείο Οικονομικών, ώστε να έχει διαφορετική οικονομική χρήση από αυτή του ημερολογιακού έτους. Εάν εγκριθεί, αυτή η διαφορετική οικονομική χρήση, θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί τουλάχιστον για 5 συνεχόμενα έτη.
Απαραίτητες προϋποθέσεις	Οι εταιρικές φορολογικές δηλώσεις πρέπει να υποβληθούν εντός 180 ημερών μετά το τέλος του φορολογικού έτους. Οι φορολογούμενοι ΦΠΑ με φορολογητέο και μηδενικό εισόδημα κατά τους προηγούμενους 12 μήνες άνω των 50 εκατομμυρίων RSD , πρέπει να υποβάλουν μηνιαία δήλωση ΦΠΑ εντός 15 ημερών μετά το τέλος του μήνα. Οι φορολογούμενοι ΦΠΑ με φορολογητέο και μηδενικό εισόδημα κατά τους προηγούμενους 12 μήνες κάτω από 50 εκατομμύρια

	RSD, πρέπει υποβάλλουν τριμηνιαία δήλωση εντός 15 ημερών μετά το τέλος της φορολογικής περιόδου.
Υποχρεώσεις πληρωμής	Ο εταιρικός φόρος καταβάλλεται εκ των προτέρων σε μηνιαίες δόσεις μαζί με το ενδεχόμενο υπόλοιπο φόρου εντός 180 ημερών από το τέλος της φορολογικής περιόδου.

(περισσότερες διευκρινήσεις και πληροφορίες για τις ανωτέρω φορολογικές κλπ υποχρεώσεις, βλ. Radovanović Stojanović & Partners, Dr Saša Stojanović, www.rspartners.rs op. cit.)

Τέλος, όσον αφορά την επιβαλλόμενη φορολογία στην περίπτωση επαναπατρισμού κερδών και αποχώρησης από την εταιρεία, βλ. Κεφ. 10-ζ.

5. Θεσμικό & Κανονιστικό πλαίσιο εξωτερικού εμπορίου της Σερβίας

α. Κανονισμοί εισαγωγών-εξαγωγών

Από το έτος 2008, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, οι κανονισμοί της Δημοκρατίας της Σερβίας εναρμονίζονται προοδευτικά με το **Κοινοτικό τελωνιακό καθεστώς (Ε.Ε.)**, όπως και αυτό του **Εναρμονισμένου Συστήματος του Παγκόσμιου Οργανισμού Τελωνείων** (World Customs Organisation's Harmonised System). Ταυτόχρονα, οι Αρχές της Σερβίας υπέβαλαν αίτηση στον **ΠΟΕ** για ένταξη της χώρας σε αυτόν. Η Σερβία αποτελεί, ακόμη, μια από τις ελάχιστες χώρες-μέλη του ΟΗΕ, μη μέλος του ΠΟΕ.

Συνεπώς ισχύουν και για την Σερβία οι **συνήθεις κανονισμοί εισαγωγών ή εξαγωγών με αυτούς της ΕΕ** κλπ (άδειες εισαγωγής, ποσοτικοί περιορισμοί μέσω ποσοστώσεων για συγκεκριμένους λόγους όπως, προστασία του ισοζυγίου πληρωμών, της υγείας ανθρώπων, ζώων και φυτών, εθνικής ασφάλειας, περιβάλλοντος και φυσικών πόρων κλπ). Προβλέπεται **ειδικό κανονιστικό πλαίσιο για το εμπόριο χρυσού και αργύρου**.

Σύμφωνα με το νόμο για το εξωτερικό εμπόριο, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, η κυβέρνηση της Δημοκρατίας της Σερβίας έχει το δικαίωμα να λαμβάνει ορισμένα **προληπτικά μέτρα** όπως:

1. μέτρα "αντιντάμπινγκ" (**antidumping**) υπό μορφή ειδικής επιβάρυνσης για τις εισαγωγές αγαθών που εισήχθησαν στη Δημοκρατία της Σερβίας σε τιμή χαμηλότερη από το κόστος παραγωγής τους (κλπ) στη χώρα προέλευσής τους.
2. **αντισταθμιστικά μέτρα** υπό μορφή ειδικής επιβάρυνσης κατά την εισαγωγή εμπορευμάτων που επωφελήθηκαν επιδοτήσεων στη χώρα καταγωγής τους.
3. μέτρα για την **προστασία από υπερβολικές εισαγωγές**, εφόσον αυτές προκαλούν ή απειλούν να προκαλέσουν σοβαρή ζημία στον αντίστοιχο τοπικό παραγωγικό κλάδο, παρόμοιων ή άμεσα ανταγωνιζόμενων προϊόντων και
4. μέτρα για την **προστασία του ισοζυγίου πληρωμών**, ώστε να αποφευχθεί ο επικείμενος κίνδυνος σημαντικής μείωσης των συναλλαγματικών διαθεσίμων κλπ.

Όσον αφορά τις **σερβικές εξαγωγές**, ο νόμος για το εξωτερικό εμπόριο καθορίζει **ποσοτικούς περιορισμούς** που επιβάλλονται προσωρινά, για την αποφυγή κρίσιμων ελλείψεων βασικών αγαθών, την προστασία των ειδών χλωρίδας και πανίδας που απειλούνται με αφανισμό, της ζωής και της υγείας

των ανθρώπων, των πολιτιστικών αγαθών όπως των καλλιτεχνικών, ιστορικών και αρχαιολογικών αξιών, της εθνικής ασφάλειας κ.α. Τέλος προβλέπονται ειδικοί ποσοτικοί κανονισμοί όσον αφορά το εμπόριο χρυσού και αργύρου. Η έκδοση άδειας εξαγωγής, κατόπιν αιτήσεως του αιτούντος, εκδίδεται από το υπουργείο που είναι υπεύθυνο για τις εξωτερικές οικονομικές σχέσεις (<https://privreda.gov.rs/english>) όσον αφορά την εισαγωγή, την εξαγωγή ή τη διαμετακόμιση ορισμένων αγαθών .

Τα εξαγόμενα εμπορεύματα πρέπει να πληρούν υγειονομικές, κτηνιατρικές και φυτοϋγειονομικές απαιτήσεις.

β. Δασμοί

Οι εισαγωγικοί και εξαγωγικοί δασμοί καθορίζονται από το νόμο για το δασμολόγιο ("**Νόμος για το Δασμολόγιο**") όσον αφορά εμπορεύματα καταγωγής χωρών στις οποίες εφαρμόζεται ο βασικός κανόνας του ΠΟΕ, η **ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους** ή από χώρες που τηρούν αυτή τη ρήτρα στα εμπορεύματα που προέρχονται από τη Δημοκρατία της Σερβίας. Το δασμολόγιο της Σερβίας εναρμονίζεται με τη **Συνδυασμένη Ονοματολογία (ΣΟ) της Ε.Ε.** και με τις διεθνείς δεσμεύσεις που συνάπτονται στο πλαίσιο **συμφωνιών ελεύθερων συναλλαγών (Σ.Ε.Σ.)**. Πρέπει να σημειωθεί ότι η Δημοκρατία της Σερβίας απελευθέρωσε τις εισαγωγές από την Ευρωπαϊκή Ένωση διατηρώντας παράλληλα την τελωνειακή προστασία ορισμένων αγροτικών προϊόντων (**μηδενικοί εισαγωγικοί δασμοί προϊόντων για τα κράτη μέλη της ΕΕ, αλλά και για τη Μεγάλη Βρετανία**).

Οι τελωνειακοί δασμοί που καθορίζονται στις συμφωνίες ελεύθερων συναλλαγών αφορούν, φυσικά, μόνο τις εισαγωγές εμπορευμάτων καταγωγής των χωρών με τις οποίες η Δημοκρατία της Σερβίας έχει συνάψει τέτοιες συμφωνίες. Για τις εισαγωγές από άλλες χώρες εφαρμόζονται τα ποσοστά που καθορίζονται στο δασμολόγιο, αυξημένα κατά 70%. Οι **εισαγωγικοί δασμοί της Σερβίας** αναφέρονται στο link: <https://www.carina.rs/en/Zakoni%20engleski/Regulation%20CT2016.pdf>

γ. Τελωνειακή Διοίκηση

Η Τελωνειακή Αρχή της Σερβίας, υπάγεται στο Υπουργείο Οικονομικών και οργανώνεται διοικητικά σε **15 μονάδες – Τελωνεία** (βλ. www.carina.rs).

Σε κάθε "πύλη εισόδου" της χώρας υπάρχουν τελωνειακοί σταθμοί, όπου τα εμπορεύματα τίθενται «υπό επιτήρηση» μέχρι την ολοκλήρωση της τελωνειακής διαδικασίας. Η «**τελωνειακή διασάφηση**» που συνοδεύει τα εμπορεύματα, εκτός από τη δήλωση βούλησης για την υπαγωγή τους σε συγκεκριμένο τελωνειακό καθεστώς, πρέπει να περιλαμβάνει την περιγραφή αυτών, την αξία και την ποσότητά τους, πληροφορίες που απαιτούνται για την ανάλυση κινδύνου, κυρίως για λόγους ασφάλειας, καθώς και άλλα έγγραφα (όπως π.χ. πιστοποιητικά εισαγωγής, πιστοποιητικά καταγωγής κ.α).

Το Σερβικό τελωνιακό καθεστώς προβλέπει και **απλοποιημένες διαδικασίες εισαγωγών/εξαγωγών** για συγκεκριμένες περιπτώσεις (πχ συχνές εξαγωγές αγαθών από μια εταιρεία, ηλεκτρονικές δηλώσεις, επίδειξη τιμολογίου αντί δήλωσης, χρήση εξουσιοδοτημένου οικονομικού πράκτορα-"Authorized Economic Operator"- κλπ).

δ. Τελωνειακός Νόμος (2018)

Η Εθνοσυνέλευση της Δημοκρατίας της Σερβίας ενέκρινε στις 7 Δεκεμβρίου 2018 σχέδιο τελωνειακού νόμου, ο οποίος δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα, αρ. 95 της 8ης Δεκεμβρίου 2018, τέθηκε σε ισχύ στις 16 Δεκεμβρίου 2018 και εφαρμόζεται από τις 17 Ιουνίου 2019. Ο εν λόγω τελωνειακός Νόμος εναρμονίζει την εθνική νομοθεσία με το κοινοτικό κεκτημένο εντός των προθεσμιών που συμφωνήθηκαν κατά την έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων -Κεφάλαιο 29 - Τελωνειακή Ένωση και εναρμόνιση με τον Τελωνειακό Κώδικα της Ένωσης - UCC ("Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ" αρ. 952/13). Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ των καινοτομιών του τελωνειακού αυτού νόμου επισημαίνουμε τις παρακάτω διατάξεις:

1. Ηλεκτρονικός εκτελωνισμός: ηλεκτρονική υποβολή τελωνειακών διασαφήσεων κά εγγράφων, ηλεκτρονική επεξεργασία τους, καθώς και ηλεκτρονική ανταλλαγή πληροφοριών.
2. Έκδοση αποφάσεων από τις τελωνειακές αρχές με υποχρεωτική επικοινωνία μεταξύ του τελωνείου και του αιτούντος όταν πρόκειται για απόρριψη της αίτησης: Οι τελωνειακές αρχές δεν μπορούν πια να απορρίπτουν αυτόματα μια αίτηση, αλλά οφείλουν να ενημερώνουν τον αιτούντα πριν λάβουν δυσμενή απόφαση αναφορικά με την αίτησή του. Με τον τρόπο αυτόν, ο αιτών έχει το δικαίωμα να προβεί σε επεξηγήσεις για την περίπτωση του, πχ να προσκομίσει περαιτέρω δικαιολογητικά έγγραφα ή αποδεικτικά στοιχεία.
3. Μη προτιμησιακοί κανόνες καταγωγής: Η εφαρμογή του κανόνα καταγωγής της χώρας εισαγωγής / προορισμού είναι δυνατή κατά την έκδοση του πιστοποιητικών όταν η χώρα καταγωγής είναι η Σερβία.
4. Τελωνειακές αξίες: Ο κανόνας σύμφωνα με τον οποίο η τιμή συναλλαγής γίνεται αποδεκτή ως βάση για αποτίμηση μόνο στην περίπτωση της πρώτης πώλησης αγαθών για εξαγωγή στη Σερβία, δεν είναι πλέον υποχρεωτικός. Αυτή η μέθοδος αποτίμησης μπορεί να εφαρμόζεται όταν ο εισαγωγέας είναι ταυτόχρονα και ο αγοραστής, σε συναλλαγή που πραγματοποιείται μετά την εξαγωγή.
5. Εγγύηση για τελωνειακή οφειλή: Πρόσθετα πλεονεκτήματα έχουν εισαχθεί για τη χρήση συνολικής εγγύησης από επιχειρηματική οντότητα που έχει το καθεστώς εξουσιοδοτημένου προσώπου - Authorized Economic Operator- στον οποίο παρέχεται το δικαίωμα χρήσης συνολικής εγγύησης σε μειωμένο ποσό, χωρίς πρόσθετη επαλήθευση της εκπλήρωσης των απαιτήσεων.
6. Έλεγχος μετά την απελευθέρωση του φορτίου: Ο έλεγχος αυτός διεξάγεται αυτεπάγγελτα. Ταυτόχρονα ο προσφεύγων έχει το δικαίωμα, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να ζητήσει τροποποίηση της τελωνειακής διασάφησης μετά την παραλαβή των εμπορευμάτων και μόνον, ώστε να συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις του για την υπαγωγή τους υπό ειδικό τελωνειακό καθεστώς.
7. Πληρωμή τόκων σε μεταγενέστερο τελωνειακό έλεγχο: Για τελωνειακό χρέος που καθορίζεται στη διαδικασία μεταγενέστερου ελέγχου, θα χρεώνονται τόκοι υπερημερίας από την ημέρα που προέκυψε το χρέος μέχρι την ημέρα κοινοποίησης του χρέους.
8. Κατάργηση μερικών τελωνειακών διαδικασιών: Ορισμένες τελωνειακές διαδικασίες καταργούνται (πχ διαδικασία ενεργητικής τελειοποίησης υπό τελωνειακό έλεγχο και καθεστώς τελειοποίησης προς επανεξαγωγή στο σύστημα εξοφλήσεων κεφαλαίου).
9. Νέα κατηγοριοποίηση των τελωνειακών διαδικασιών: διαδικασίες με οικονομικό αντίκτυπο, μέσω του παρόντος νόμου ορίζονται ως "ειδικές διαδικασίες": διαμετακόμιση (εξωτερική και εσωτερική διαμετακόμιση), διαδικασίες αποθήκευσης (τελωνειακών αποθηκών και ελεύθερων ζωνών), επεξεργασίας (καθεστώς τελειοποίησης προς επανεξαγωγή και καθεστώς τελικής επεξεργασίας), διαδικασίες για ειδική χρήση (προσωρινής εισαγωγής και τελικής χρήσης).¹⁶

¹⁶ Πηγές: <https://www.carina.rs/en/Zakoni%20engleski/Customs%20Law%20ENGLISH%20final.pdf> και kpmg.com/rs KPMG Tax Alerts

ε. Συμφωνίες Ελευθέρων Συναλλαγών¹⁷

Ως γνωστό, οι διεθνείς συμφωνίες ελευθέρων συναλλαγών (Σ.Ε.Σ.), διμερείς και πολυμερείς, δημιουργούν τις προϋποθέσεις για ένα ευνοϊκότερο εμπορικό καθεστώς μεταξύ των συμβαλλομένων χωρών. Τα εμπορεύματα τους είναι ανταγωνιστικότερα, καθότι αποκτούν προτιμησησική καταγωγή και ελλείπει δασμών, οι τιμές τους είναι πιο προσιτές για τους καταναλωτές. Για τους λόγους αυτούς, η Δημοκρατία της Σερβίας έχει συνάψει σημαντικές διεθνείς συμφωνίες ελεύθερων συναλλαγών:

- i. Συμφωνία Σταθεροποίησης Σύνδεσης και Ενδιάμεση Συμφωνία για το Εμπόριο με την **ΕΕ** (2008)
- ii. Κεντρο-Ευρωπαϊκή Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου ή ΚΕΣΕΕ –**CEFTA**- (2006)
- iii. Συμφωνία Ελεύθερων Συναλλαγών με την Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών (**ΕΖΕΣ/ΕΦΤΑ**)
- iv. Ε. Συμφωνία Ελεύθερων Συναλλαγών με τη **Λευκορωσία** (2009)
- v. Συμφωνία Ελεύθερων Συναλλαγών με την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση /**ΕΑΕΥ** (2019)
- vi. Συμφωνία Ελεύθερων Συναλλαγών με το **Καζακστάν** (2010)
- vii. Σύστημα Γενικευμένων Προτιμήσεων (ΣΓΠ) με τις **Η.Π.Α** (2005)
- viii. Συμφωνία Ελεύθερων Συναλλαγών με την **Τουρκία** (2009)
- ix. Συμφωνία Ελεύθερων Συναλλαγών με τη **Ρωσία** (2000)

Όσον αφορά την τελευταία αυτή ΣΕΣ, εφόσον η προστιθέμενη αξία των σερβικών προϊόντων υπερβαίνει το 50%, αυτά εισάγονται στην ρωσική αγορά χωρίς την επιβολή τελωνειακών δασμών. Επίσης, μέσω της Σ.Ε.Σ. με την Τουρκία, τα ημι-επεξεργασμένα σερβικά προϊόντα μπορούν να εξάγονται στις Ρωσία, Τουρκία και χώρες ΚΕΣΕΕ (CEFTA), είτε αδασολόγητα, είτε απολαμβάνοντας προτιμησησικούς δασμούς. Ως εκ τούτου, **εταιρείες που επενδύουν στη χώρα, έχουν τη δυνατότητα αφορολόγητων εξαγωγών σε μεγάλη ποικιλία προϊόντων σε αγορές της ΕΕ, της Ρωσίας, της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, αλλά και των ΗΠΑ.**¹⁸

στ. Διμερής Συνεργασία

Σε γενικές γραμμές η χώρα έχει υπογράψει ένα σύνολο διμερών συμφωνιών συνεργασίας τόσο με την Ευρωπαϊκή Ένωση γενικότερα, όσο και με την Ελλάδα ειδικότερα:

- Διμερές Μνημόνιο Συνεργασίας για επιτάχυνση της ενταξιακής πορείας της Σερβίας στην ΕΕ (2010)
- Συμφωνία Αποφυγής Διπλής Φορολογίας Εισοδήματος και Κεφαλαίου (2011)
- Συμφωνία Αγροτικής Συνεργασίας (2012)
- Πρωτόκολλο Συνεργασίας Οδικών Μεταφορών (2013)
- Διμερής Συμφωνία για την Αμοιβαία Αναγνώριση Αδειών Οδήγησης (2017) – Κυρώθηκε με το Ν. 4644/2019 (ΦΕΚ Α΄ 197/09.12.2019)
- Διμερής Συμφωνία για την Τουριστική Συνεργασία (2017)
- Μνημόνιο Συνεργασίας για την Ανάπτυξη Σιδηροδρομικών Μεταφορών (2017)
- Μνημόνιο Συνεργασίας για θέματα περιβάλλοντος (2019)
- Μνημόνιο Συνεργασίας μεταξύ Γεν. Δ/ντή Τελωνείων & ΕΦΚ της ΑΑΔΕ με Σέρβο ομόλογό του στον τομέα της ανταλλαγής πληροφοριών για σχετικά θέματα (28.03.2019)
- Μνημόνιο κατανόησης για μείωση τελών περιαγωγής και Μνημόνιο για συνεργασία στους τομείς Τηλεπικοινωνιών, Κοινωνίας της Πληροφορίας, Τουρισμού και Ταχυδρομικών Υπηρεσιών (2021).

Άλλες χώρες που έχουν κάνει συμφωνίες Αποφυγής Διπλής Φορολογίας με Σερβία: <http://worldwide->

¹⁷<https://ras.gov.rs/export-promotion/free-trade-agreements>

¹⁸ Πηγή: Doing Business in Serbia, Market Potential <https://www.crowe.com/rs/insights/doing-business-in-serbia>

tax.com/serbia/ser_double.asp

Προς το παρόν, υπάρχει σχέδιο δημιουργίας μιας “**mini Schengen**” στη Σερβία, με την Αλβανία και τη Βόρεια Μακεδονία. Η πρωτοβουλία αναμένεται να προσφέρει εξοικονόμηση κόστους 10-14% στα ετήσια εμπορικά κόστη.

ζ. Ελεύθερες Ζώνες¹⁹

Υπάρχουν **15** ελεύθερες ζώνες (Ε.Ζ.) στη Δημοκρατία της Σερβίας, στις οποίες μπορούν να πραγματοποιούνται παραγωγικές δραστηριότητες και υπηρεσίες με συγκεκριμένα πλεονεκτήματα: Subotica, Pirot, Zrenjanin, Novi Sad, Kragujevac, Šabac, Užice, Svilajnac, Smederevo, Kruševac, Apatin, Vranje, Priboj, Belgrade and Šumadija. Η Κυβέρνηση της Σερβίας αποφάσισε, μάλιστα, την επέκταση των ελεύθερων ζωνών στο Kruševac (κατά 16 εκτάρια και 84 άρια) και στο Kragujevac - "Šumadija" (κατά 6 εκτάρια και 10 άρια). Ως γνωστό, οι Ε.Ζ. προσφέρουν διάφορα φορολογικά πλεονεκτήματα και οφέλη για τις εταιρείες που τις επιλέγουν:

ι. Δημοσιονομικά οφέλη:

-**Εξαίρεση ΦΠΑ** κατά την είσοδο αγαθών στην ελεύθερη ζώνη, καθώς και στις μεταφορές ή και άλλες υπηρεσίες που συνδέονται άμεσα με αυτή την είσοδο αγαθών

-Εξαίρεση από την καταβολή ΦΠΑ για το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών στην ελεύθερη ζώνη

-Απαλλαγή από την καταβολή ΦΠΑ για το εμπόριο αγαθών μεταξύ χρηστών δύο ελεύθερων ζωνών

-Οι χρήστες ελεύθερων ζωνών που εκτελούν παραγωγικές δραστηριότητες στη ζώνη απαλλάσσονται από την καταβολή ΦΠΑ σχετικά με την κατανάλωση ενέργειας

-**Απαλλαγή από την καταβολή τελωνειακών δασμών** και άλλων εισαγωγικών δασμών για εμπορεύματα που προορίζονται για την κατασκευή εγκαταστάσεων στην ελεύθερη ζώνη (πρώτες ύλες, εξοπλισμός, κατασκευές/υλικά)

-Κίνητρα τοπικής αυτοδιοίκησης (πχ **απαλλαγή από ορισμένα τοπικά τέλη** και φόρους).

ιι. Λοιπά οφέλη

-Οικονομικά οφέλη (**ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων**, κερδών και μερισμάτων)

-Αποτελεσματική διαχείριση, μέσω “υπηρεσιών μιας στάσης” (**one-stop-shop**)

-Απλές και ταχείες **τελωνειακές διαδικασίες** (κάθε ζώνη διαθέτει Γραφείο Τελωνειακής Διοίκησης)

-Ένα σύνολο υπηρεσιών διατίθεται στους χρήστες με **προτιμησιακούς όρους** (μεταφορά, φόρτωση, επαναφόρτωση, υπηρεσίες αποστολής, ασφάλιση και αντασφάλιση, τραπεζικές υπηρεσίες κ.λπ.)

¹⁹<http://www.usz.gov.rs/files/prezentacija-engleska.pdf>

-Οι **εξαγωγές ή εισαγωγές** αγαθών και υπηρεσιών από/προς τη ζώνη και οι εισαγωγές αγαθών είναι **απεριόριστη** και δεν υπόκεινται σε ποσοτικούς περιορισμούς.

Όμως:

- Ο έλεγχος των εμπορευμάτων πραγματοποιείται από την **τελωνειακή αρχή** και οι χρήστες της ζώνης είναι υποχρεωμένοι στη διατήρηση των **κατάλληλων αρχείων**.

-Τα εμπορεύματα που εισάγονται ή εξάγονται από μια ελεύθερη ζώνη αντιμετωπίζονται ως **τελωνειακά**.

-Εμπορεύματα από τις ελεύθερες ζώνες που απελευθερώνονται για ελεύθερη κυκλοφορία στο έδαφος της Δημοκρατίας της Σερβίας, υπόκεινται στην καταβολή **τελωνειακών** και άλλων εισαγωγικών **δασμών**²⁰.

6. Τραπεζικό Σύστημα²¹

Στη Δημοκρατία της Σερβίας, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, μέσω των τραπεζικών χορηγήσεων, αποτελούν την κύρια πηγή προσφοράς κεφαλαίων προς τις επιχειρήσεις όλων των κλάδων της οικονομίας, τόσο για ικανοποίηση της ρευστότητάς τους, όσο και για χρηματοδότηση καινοτόμων επενδυτικών σχεδίων τους. Αντίθετα στην ίδια χώρα, η εξασφάλιση άμεσων κεφαλαίων μέσω χρηματοπιστωτικών αγορών, όπως αγορά ομολόγων και μετοχών, είναι σπάνια και περιορισμένη.

i) Η **Εθνική Τράπεζα της Σερβίας (ΕΤΣ ή NBS - <https://www.nbs.rs/internet/english/>)**, κεντρική τράπεζα της χώρας, υπόκειται στον έλεγχο της Εθνοσυνέλευσης της Δημοκρατίας της Σερβίας. Η ΕΤΣ, λειτουργικά ανεξάρτητη, αποτελεί τον συντονιστή των εγχώριων τραπεζών σε ό,τι αφορά την γενική πολιτική τους και εποπτεύει τις εμπορικές τράπεζες. Στις κύριες αρμοδιότητές της περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, η παρακολούθηση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, η διαχείριση κρατικών και συναλλαγματικών αποθεμάτων, η έκδοση, διαχείριση και ο έλεγχος των χαρτονομισμάτων και κερμάτων σε κυκλοφορία. Στόχοι της Εθνικής Τράπεζας της Σερβίας, όπως κάθε κεντρικής τράπεζας, είναι η επίτευξη και η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών και η ενίσχυση του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

ii) Οι **Εμπορικές Τράπεζες (Ε.Τ.-https://www.nbs.rs/internet/english/50/50_2.html)**-

Οι Τράπεζες στη Σερβία αποτελούν επιχειρήσεις, οι οποίες διαθέτουν τη νομική μορφή της ανώνυμης εταιρείας, αδειοδοτούνται ως προς την λειτουργία τους από την Εθνική Τράπεζα της Σερβίας (ΕΤΣ) και εγγράφονται σε ειδικό μητρώο. Οι Ε.Τ. ασκούν τις δραστηριότητές τους με σκοπό την κερδοφορία, διασφαλίζοντας την επάρκεια ρευστότητας.

Πιο συγκεκριμένα, στο **μετοχικό κεφάλαιο** μια εμπορικής τράπεζας δύνανται όπως συμμετέχουν γηγενείς ή ξένοι επενδυτές εφόσον η κεφαλαιακή συμμετοχή τους ανέρχεται τουλάχιστον σε € 10.000.000 ισοδύναμο σε RSD²².

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Τράπεζας της Σερβίας, λειτουργούν σήμερα στην χώρα είκοσι τρεις (23) εμπορικές τράπεζες.

Ο τραπεζικός τομέας στη Σερβία χαρακτηρίζεται από **υψηλά επιτόκια** εξαιτίας των υψηλών κινδύνων επιχειρηματικής δραστηριότητας, του πληθωρισμού, του περιορισμού της νομισματικής πολιτικής, του ελλιπούς ανταγωνισμού (κ.ά), καθώς και από αυξανόμενες εγγραφές επισφαλειών λόγω της

²⁰ Πηγή: JPM, σελ.43

²¹https://www.nbs.rs/internet/english/50/50_2.html

²² Guide to Do Business in Serbia, JPM 2019, σελ. 32

υπερχρέωσης και της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης.

Μετά τον τελευταίο πόλεμο στη Σερβία, οι **μεγάλες ελληνικές τράπεζες** ίδρυσαν θυγατρικές τους στη χώρα αυτή. Το συνολικό ύψος των επενδύσεων χαρτοφυλακίου (κλπ) υπερέβαινε τα δύο δις ευρώ. Όμως κατά την βαθειά κρίση χρέους που γνώρισε η ελληνική οικονομία, από το έτος 2010 και επί πέντε τουλάχιστον χρόνια, οι πιστωτές της ή “Τρόικα” (Ε.Ε., Ευρ. Τραπ. Επενδύσεων και ΔΝΤ) αποφάσισαν την αναγκαστική πώληση των θυγατρικών των ελληνικών τραπεζών στο εξωτερικό. Στη Σερβία παρέμεινε μόνο η **Eurobank** (<https://www.eurobank-direktna.rs/home/home.1693.html>) με 97 υποκαταστήματα σε όλη τη χώρα κατά το 2022. Η τράπεζα συγκαταλέγεται μεταξύ των δέκα πρώτων της χώρας.

		Bank standings in mln €	
	Bank	FY 2020	FY 2021
1	Banca Intesa	6,100	6,341
2	OTP (OTP+SoGe+Vojvođanska)	5,231	5,661
3	Unicredit	4,138	4,576
4	Komercijalna*	3,912	4,163
5	Raiffeisen**	3,212	3,680
6	Poštanska štedionica	2,472	2,961
7	Erste	2,441	2,718
8	Eurobank Direktna	2,180	2,469
9	AIK***	1,998	2,185
10	Naša AIK (ex Sberbank)***	1,348	1,651
	Crédit Agricole**	1,294	1,418
	NLB*	687	715
	Total Top 10	33,031	36,404
	Total Sector	39,177	42,943

Την 10 Δεκεμβρίου του 2021, η Eurobank Σερβίας συγχωνεύτηκε με την Direktna Bank. Η τελευταία, μεταξύ άλλων, συμπεριλάμβανε και θυγατρική της πρώην Τράπεζα Πειραιώς στη Σερβία, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, πωλήθηκε μαζί με τις τότε λουιές ελληνικές τράπεζες που δραστηριοποιούνταν στην τοπική αγορά, μετά από τις γνωστές αποφάσεις της “Τρόικα” των δανειστών της Ελλάδος. Η Eurobank ελέγχει περίπου το 70% της συγχωνευμένης τράπεζας, ενώ οι μέτοχοι της Direktna Banka, δυο τοπικοί επιχειρηματίες, κατέχουν το υπόλοιπο 30%. Η νέα τράπεζα είναι 8η στη Σερβία σε συνολικό ενεργητικό, 8η σε δάνεια και 9η σε καταθέσεις.

-Το “κύμα” των ενοποιήσεων στην τραπεζική αγορά, που είχε ξεκινήσει πριν την άφιξη λουιών ελληνικών τραπεζών, δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα και αναμένεται να συνεχιστεί κατά την ερχόμενη περίοδο.

-Όσον αφορά τον **ρόλο του σερβικού τραπεζικού συστήματος στις διαδικασίες διεθνών εμπορικών συναλλαγών**, στα τέλη του έτους 2020 υπήρξε η ακόλουθη εξέλιξη.

Στις 22 Δεκεμβρίου 2020, η Εθνική Τράπεζα της Σερβίας ενέκρινε τις τροποποιήσεις της Οδηγίας σχετικά

με τους όρους και τον τρόπο **εκτέλεσης συναλλαγών στο εξωτερικό** ενώ η σχετική Απόφαση εφαρμόζεται από την 1η Απριλίου 2021. Οι εντολές πληρωμής στο εξωτερικό για τις πράξεις εισαγωγής / εξαγωγής αγαθών (ισχύει μόνο για τον κωδικό 112 - **Εμπορεύματα**) πρέπει να περιλαμβάνουν επιπλέον δεδομένα, όπως:

- Στην **εντολή είσπραξης**, η οποία υποβάλλεται από την εμπορική τράπεζα, προστέθηκε το πεδίο 12α, το οποίο αναφέρει τον αριθμό, το έτος και το ποσό του τιμολογίου / pro-forma, σύμφωνα με τα δεδομένα από το πρόγραμμα εισροών.
- Στην **εντολή πληρωμής** εισάχθηκε το πεδίο 7α που αναφέρει τον αριθμό, το έτος και το ποσό του τιμολογίου / pro-forma που πρέπει να πληρωθεί με την εκδοθείσα παραγγελία. Ο αριθμός του τιμολογίου / pro-forma που αναφέρεται στο χρονοδιάγραμμα εισροών / εντολών πληρωμής, πρέπει να αντιστοιχεί στον αριθμό του τελωνειακού εγγράφου (θέση 44), ώστε να γίνεται εξακρίβωση κατά πόσο ο εκτελωνισμός των εμπορευμάτων δεν έχει εκτελεστεί.

Σύμφωνα με τις εν λόγω διατάξεις, οι εταιρείες είναι υπεύθυνες για την ακρίβεια των δεδομένων που έχουν εισαχθεί στα τιμολόγια. Οι δε τράπεζες υποχρεούνται να υποβάλλουν όλα τα στατιστικά δεδομένα από το χρονοδιάγραμμα εισροών και εντολών πληρωμής στην Εθνική Τράπεζα της Σερβίας. Ως εκ τούτου, από την 1η Απριλίου 2021, στο χρονοδιάγραμμα εισροών / εντολών πληρωμής, παρέχονται τα εξής δεδομένα: αριθμός, ποσό και έτος τιμολογίου / pro-forma, σύμφωνα με τον κωδικό 112.

7. Εργατική Νομοθεσία²³

Το σερβικό εργατικό δίκαιο και σχετικό νομικό πλαίσιο βρίσκονται σε διαδικασία συμμόρφωσης με τα **πρότυπα ή τις συστάσεις της ΕΕ και της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας**.

Θέματα που δεν ορίζονται στο **εργατικό δίκαιο**, ρυθμίζονται από τις **συλλογικές συμβάσεις ή και τις εσωτερικές πράξεις των εργοδοτών**, οι οποίες δεν μπορούν να παρέχουν λιγότερο ευνοϊκούς όρους από εκείνους που προβλέπονται στο εργατικό δίκαιο.

Οι συλλογικές συμβάσεις συνάπτονται ως αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων μεταξύ συνδικάτων και εργοδότη ή ένωσης εργοδοτών.

Τα αντιπροσωπευτικά εργατικά σωματεία, οργανωμένα σε διάφορα επίπεδα (κράτος, εδαφική μονάδα, υποκατάστημα και εργοδότης) διαπραγματεύονται και συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις. Η δραστηριότητα Ενώσεων εργαζομένων, συμπεριλαμβανομένων των κριτηρίων αντιπροσωπευτικότητας των συνδικάτων, ρυθμίζεται από το εργατικό δίκαιο. Επί του παρόντος, δεν υπάρχει έγκυρη Γενική Συλλογική Σύμβαση και ισχύουν μόνο λίγες βιομηχανικές συλλογικές συμβάσεις, κυρίως στον δημόσιο τομέα.

Μεταξύ των πολυάριθμων κανονισμών που ρυθμίζουν το πεδίο του εργατικού δικαίου και των εργασιακών σχέσεων, ο πιο σημαντικός είναι ο εργατικός νόμος, αλλά υπάρχουν επίσης πολλοί **ειδικοί νόμοι** που ρυθμίζουν θέματα που σχετίζονται με την πρόσληψη και την εργασία, όπως:

Νόμος σχετικά με την υγεία και την ασφάλεια στην εργασία, τις απεργίες, την απασχόληση αλλοδαπών πολιτών, την πρόληψη της παρενόχλησης στην εργασία, τα αρχεία απασχόλησης, τις προϋποθέσεις απόσπασσης εργαζομένων στο εξωτερικό και την προστασία τους, την πρόληψη των διακρίσεων των ατόμων με ειδικές ανάγκες, τη φιλική επίλυση εργασιακών διαφορών, την εποπτεία επιθεώρησης,

²³ JPM, op. cit., σελ.55-58

καθώς και τις εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση.

α. Η διαμονή και η απασχόληση αλλοδαπών ρυθμίζεται από ξεχωριστούς κανονισμούς:

- Ο Νόμος για τους αλλοδαπούς ρυθμίζει τις προϋποθέσεις εισόδου, κυκλοφορίας και διαμονής αλλοδαπών στο έδαφος της Δημοκρατίας της Σερβίας, καθώς και τις ανάλογες αρμοδιότητες και τα καθήκοντα των κρατικών διοικητικών οργάνων.
- ο Νόμος για την απασχόληση ξένων πολιτών ρυθμίζει τις απαιτήσεις και τη διαδικασία πρόσληψης αλλοδαπών στη Δημοκρατία της Σερβίας, καθώς και άλλα θέματα που σχετίζονται με την εργασία των ξένων στη Σερβία.
- Το εγχειρίδιο για τις άδειες εργασίας περιγράφει λεπτομερώς τον τρόπο έκδοσης ή ανανέωσης αδειών εργασίας, απόδειξης της εκπλήρωσης των προϋποθέσεων έκδοσης αδειών εργασίας και τη μορφή και το περιεχόμενο των αδειών εργασίας.
- Ο Νόμος για την προστασία αυτών που προβαίνουν σε καταγγελίες (whistleblower), ρυθμίζει τη διαδικασία καταγγελίας, τις υποχρεώσεις του κράτους και άλλων φορέων, οργανισμών, νομικών και φυσικών προσώπων που σχετίζονται με την καταγγελία, καθώς και άλλα σχετικά θέματα.
- Ο “Νόμος για την απασχόληση και την ασφάλιση κατά της ανεργίας” ρυθμίζει τα καθήκοντα που σχετίζονται με την πρόσληψη εργαζομένων και τα άτομα που φέρουν την εν λόγω ευθύνη, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των εργοδοτών και των εργαζομένων, την ασφάλιση κατά της ανεργίας, την αύξηση της απασχόλησης καθώς και την πρόληψη της μακροχρόνιας ανεργίας.

β. Προϋποθέσεις πρόσληψης και απόλυσης

Στη Δημοκρατία της Σερβίας δεν υπάρχει καθορισμένος ελάχιστος αριθμός ατόμων που πρέπει να απασχολεί ένας εργοδότης και δεν προβλέπεται ελάχιστος αριθμός υπηκόων που πρέπει να απασχολούνται. Επιπλέον, ο νόμος δεν υποχρεώνει τον εργοδότη να ανακοινώνει κενές θέσεις εργασίας. Οι θέσεις μπορούν να συμπληρωθούν χωρίς αναγγελία, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις που σχετίζονται με την πρόσληψη αλλοδαπών πολιτών.

Κατά τη **σύναψη σχέσης εργασίας**, ο υποψήφιος πρέπει να υποβάλει στον εργοδότη όλα τα έγγραφα και άλλα αποδεικτικά στοιχεία για την εκπλήρωση των απαιτήσεων για εργασία στη θέση στην οποία πρόκειται να απασχοληθεί. Ωστόσο ο εργοδότης δεν επιτρέπεται να ζητήσει πληροφορίες σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση και τον οικογενειακό προγραμματισμό, άλλα αποδεικτικά στοιχεία που δεν σχετίζονται άμεσα με την εργασία για την οποία προσλαμβάνεται ο υποψήφιος κλπ.

Μια εργασιακή σχέση μπορεί να συνάπτεται με ένα άτομο ηλικίας τουλάχιστον 15 ετών που πληροί τις προϋποθέσεις για εργασία σε συγκεκριμένες θέσεις, όπως ορίζεται από το νόμο ή / και τους κανόνες για την οργάνωση και τη συστηματοποίηση της εργασίας. Ωστόσο, η σύναψη εργασιακής σχέσης με άτομο ηλικίας κάτω των 18 ετών είναι δυνατή μόνο με τη συγκατάθεση ενός γονέα, ενός θετού γονέα ή ενός κηδεμόνα, υπό την προϋπόθεση ότι τέτοια εργασία δεν θέτει σε κίνδυνο την υγεία, την ηθική και την εκπαίδευση του παιδιού, και εφόσον τέτοια εργασία δεν απαγορεύεται από το Νόμο.

Σε περίπτωση **τερματισμού της εργασίας, πριν από τη λήξη της εργασίας λόγω παραβίασης των εργασιακών καθηκόντων /** εργασιακής πειθαρχίας, ο εργοδότης υποχρεούται να προειδοποιήσει γραπτώς τον εργαζόμενο για τη διαπραχθείσα παραβίαση. Ο εργοδότης θα πρέπει να υποβάλλει στον υπάλληλο προειδοποίηση για ύπαρξη λόγων καταγγελίας και να του δοθεί η δυνατότητα να δηλώσει τυχόν ενστάσεις του.

Ορίζεται ειδική διαδικασία σε περίπτωση λύσης της εργασίας λόγω απολύσεως, έλλειψης δεξιοτήτων

και γνώσεων ή τερματισμού με αμοιβαία συμφωνία. Υπάρχουν επίσης ειδικές κατηγορίες εργαζομένων που προστατεύονται από την απόλυση, όπως οι εργαζόμενες σε άδεια μητρότητας, η άδεια για τη φροντίδα του παιδιού κλπ.

Σε περίπτωση τερματισμού της απασχόλησης, ο εργοδότης υποχρεούται να καταβάλει στον εργαζόμενο όλες τις οφειλόμενες απολαβές.

γ. Μισθός και άλλες απολαβές

Ο μισθός καταβάλλεται, γενικά, μία φορά το μήνα. Ο **ελάχιστος μισθός** για κάθε έτος καθορίζεται από την Κοινωνική Οικονομική Επιτροπή σύμφωνα με τα κριτήρια που ορίζει το Εργατικό Δίκαιο. Η σερβική κυβέρνηση, στις αρχές του 2022, αύξησε τον κατώτατο μισθό κατά 9,4%. Έτσι, διαμορφώνεται πλέον στα 201,22 δηνάρια την ώρα καθαρά (1 ευρώ=117,55 δηνάρια-Μάιος 2022) . Ο κατώτατος μηνιαίος μισθός για το έτος 2022 (Μάιος 2022), ανέρχεται στα 47.210,21 δηνάρια (μεικτά). Ο **βασικός μισθός** πρέπει να ορίζεται στη **σύμβαση εργασίας**. Επιπλέον, ο εργαζόμενος δικαιούται αυξημένο μισθό με βάση τις υπερωρίες, τις νυκτερινές εργασίες ή κατά τη διάρκεια των διακοπών και την εργασία σε βάρδιες. Για κάθε έτος απασχόλησης προβλέπεται αύξηση κατά 0,4%.

Η **πλήρης απασχόληση** μπορεί να κυμαίνεται από 36 έως 40 ώρες την εβδομάδα, με την επιφύλαξη της απόφασης του εργοδότη. Οι **υπερωρίες** δεν μπορούν να υπερβαίνουν τις τέσσερις ώρες την ημέρα και οκτώ ώρες την εβδομάδα.

Η Εθνική Υπηρεσία Απασχόλησης ανακοινώνει την πρόσκληση για χορήγηση **επιδοτήσεων απασχόλησης σε εργοδότες** που απασχολούν άνεργα άτομα που ανήκουν στην κατηγορία των εργαζομένων με δυσκολία απασχόλησης σε νέες θέσεις εργασίας.

δ. Σύστημα κοινωνικής ασφάλισης

Η **υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση** στη Σερβία καλύπτει ασφάλιση σύνταξης και αναπηρίας, ασφάλιση υγείας και ασφάλιση σε περίπτωση ανεργίας. **Εισφορές** κοινωνικής ασφάλισης επιβάλλονται τόσο στον εργοδότη όσο και στον εργαζόμενο.

ε. Προσωπικό από τρίτες χώρες

Όσον αφορά το **προσωπικό από τρίτες χώρες**, στη Σερβία, δεν υπάρχουν γενικοί περιορισμοί σχετικά με τον αριθμό των αλλοδαπών εργαζομένων ή τη διάρκεια της απασχόλησής τους. Ούτε κάποια εθνικότητα θα αντιμετωπίσει ασυνήθιστες δυσκολίες εισόδου στη χώρα για επαγγελματικούς σκοπούς.

Αναφορικά με την **άδεια παραμονής**, ο Νόμος περί αλλοδαπών ρυθμίζει μεταξύ άλλων το καθεστώς θεωρήσεων και τη διαμονή αλλοδαπών. Η **προσωρινή διαμονή** δίνει τη δυνατότητα παραμονής στη Σερβία για περισσότερες από 90 ημέρες, μέχρι ένα ακόμη έτος και δυνατότητα παράτασης για το ίδιο χρονικό διάστημα, εφόσον ο αλλοδαπός **έχει θεώρηση τύπου D**.

Οι όροι χορήγησης θεωρήσεων για προσωρινή άδεια παραμονής και προσωρινή άδεια διαμονής είναι οι ίδιοι. Οι λόγοι προσωρινής διαμονής είναι: εργασία, απασχόληση, εκτέλεση εμπορικής ή επαγγελματικής δραστηριότητας, εκπαίδευση και κατάρτιση, οικογενειακή επανένωση και άλλοι δικαιολογημένοι λόγοι. Προκειμένου να εκδοθεί πιστοποιητικό προσωρινής διαμονής, ο αλλοδαπός πρέπει να αποδεικνύει την ασφάλιση υγείας, τα επαρκή μέσα για τη στήριξη και τους λόγους προσωρινής διαμονής.

Η **παράταση της άδειας διαμονής** μπορεί να υποβληθεί το αργότερο 30 ημέρες πριν από τη λήξη της εν λόγω άδειας. Ένας αλλοδαπός υποχρεούται να εγγραφεί στον Αστυνομικό Σταθμό του τόπου όπου

επιθυμεί να διαμείνει για περισσότερες από 24 ώρες, εντός 24 ωρών από την άφιξή του. Η διαμονή σε ξενοδοχείο ή φιλοξενία από κάποιον οικοδεσπότη, καταχωρείται εντός 24 ωρών.

Οι γενικές προϋποθέσεις για τους αλλοδαπούς που εργάζονται στη Σερβία είναι: i) άδεια προσωρινής διαμονής ή άδεια μόνιμης διαμονής και ii) άδεια εργασίας.

Η άδεια για εργασία μπορεί να εκδοθεί ως άδεια εργασίας και ειδική άδεια εργασίας. **Ειδική άδεια εργασίας** λαμβάνεται για άτομα που βρίσκονται σε αποστολή, σε περίπτωση ενδοεπιχειρησιακής απασχόλησης, ανεξάρτητων επαγγελματιών, επαγγελματικής κατάρτισης και ανάπτυξης. Η **άδεια εργασίας** εκδίδεται από τον Οργανισμό Απασχόλησης. Για τους κατόχους άδειας προσωρινής διαμονής, ο εργοδότης υποβάλλει αίτηση για άδεια εργασίας.

Ωστόσο σύμφωνα με τον αρμόδιο υπουργό εργασίας, θα υπάρξουν πιο απαιτητικές αλλαγές στον νόμο που ισχύει για τους αλλοδαπούς πολίτες. Αν επιθυμούν να ζουν στη Σερβία και να εργάζονται σε μια ξένη επιχείρηση, θα πρέπει να είναι σε θέση να αποδείξουν ότι διαθέτουν μισθό υψηλών αποδοχών (άνω των 3.500 ευρώ), ότι όντως είναι υπάλληλοι της ξένης επιχείρησης, δεν έχουν μόνιμη άδεια κατοικίας στη Σερβία και είναι αλλοδαποί. Τότε, μόνο, θα αποκτούν άδεια κατοικίας και εργασίας στη χώρα, διάρκειας ενός έτους.

Στ. «Παράλληλη» οικονομία

Η ύπαρξη παραοικονομίας σε μια χώρα φαίνεται από την παρουσία διαφόρων “ενδείξεων” όπως:

- Εργασία χωρίς γραπτό συμβόλαιο με τον εργοδότη
- Ύπαρξη αποκλίσεως μεταξύ της «επίσημης» μισθολογίας που αναγράφεται στο συμβόλαιο, και της πραγματικής, γεγονός που έχει συμφωνηθεί προφορικά μεταξύ των μερών
- Μη ύπαρξη κοινωνικής ασφάλισης του εργαζομένου από τον εργοδότη
- Όταν ο αναγραφόμενος στο συμβόλαιο μισθός, ο οποίος αποτελεί της βάση για τις εισφορές των κοινωνικών ασφαλίσεων, είναι χαμηλότερος από τον πραγματικό, υπάρχει διαφορά μεταξύ των καταβληθέντων εισφορών και αυτών που θα έπρεπε να αποδοθούν.
- Μη ύπαρξη ασφάλισης υγείας στην βασική εργασία

Σε γενικές γραμμές, η Σερβία την περίοδο 2016-2019, ήταν η μόνη χώρα στα δυτικά βαλκάνια όπου σημειώθηκε υποχώρηση της παραοικονομίας στην επικράτειά της, σε ποσοστό 5,7%, διατηρώντας ωστόσο υψηλό το επίπεδο συνεισφοράς της στην οικονομία της χώρας (**14,9% του ΑΕΠ**). Το 2021, υπολογίστηκε ότι το 41,3% των Σέρβων πολιτών εργάστηκε αδήλωτο ενώ το 17,5% δεν αναφερόταν στα επίσημα στατιστικά στοιχεία του συνόλου των εργαζομένων. Σημαντικά είναι επίσης τα ποσοστά αυτών που τους καταβάλλονται μεγαλύτερα ποσά από όσα αναγράφονται στο συμβόλαιό τους. Μεγάλο παραμένει και το ποσοστό αυτών που εργάζονται δίχως κοινωνική ασφάλιση ή ασφάλιση υγείας, αλλά παρατηρείται πτώση της τάσης αυτής κατά τα τελευταία έτη. Οι βασικοί τομείς που εντοπίζεται η ύπαρξη “γκρίζας” οικονομίας είναι ο αγροτικός κλάδος, όπου σημειώνονται φαινόμενα “αμισθί” εργασίας, ο οικοδομικός και ο τομέας της εστίασης κλπ. Επίσης, υπάρχει η πεποίθηση σε μεγάλα ποσοστά του λαού ότι η καταβολή φόρων δεν είναι υποχρεωτική. Αυτό διορθώθηκε μέσω διαφόρων δράσεων, όπως το «get the receipt to win», αλλά και με την εμφάνιση του θεσμού του μυστικού αγοραστή από τους εμπορικούς επιθεωρητές, για να ελέγχονται φαινόμενα παράνομων αγορών. Μεγάλα είναι και τα ποσοστά αδιαφάνειας στις δαπάνες του προϋπολογισμού, με το 40% των κρατικών εξόδων να παραμένει αδιαφάνες. Επίσης, το “ξέπλυμα χρήματος” στην χώρα, αν και σε μειούμενους ρυθμούς από το 2019, εξακολουθεί να αποτελεί σημαντικό πρόβλημα.

8. Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας²⁴

Η Σερβία είναι μέλος του Παγκόσμιου Οργανισμού Πνευματικής Ιδιοκτησίας (WIPO) και έχει υπογράψει όλες τις βασικές συμφωνίες που αρμοδιότητας αυτού του Διεθνούς Οργανισμού. Η κυβέρνηση έλαβε μέτρα για την εφαρμογή και την επιβολή της συμφωνίας του Π.Ο.Ε. σχετικά με τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στον τομέα του εμπορίου (TRIPS). Οι νόμοι για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας της Σερβίας (ΔΠΙ) περιλαμβάνουν διατάξεις που συμμορφώνονται με τα TRIPS, το κοινοτικό κεκτημένο της Ε.Ε., όσο και με τα διεθνή πρότυπα και επιβάλλονται από δικαστήρια και διοικητικές αρχές.

Οι σερβικοί νόμοι επεκτείνουν τη **νομική προστασία σε όλες τις μορφές ΔΠΙ** (πχ διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, εμπορικών σημάτων, πνευματικών δικαιωμάτων, βιομηχανικών σχεδίων, γεωγραφικών ενδείξεων και προϊόντων ημιαγωγών). Το επίπεδο προστασίας των ΔΠΙ στη Σερβία εξακολουθεί να βελτιώνεται.

Τα **δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας**, και πιο συγκεκριμένα, τα οικονομικά, αποδίδονται στον δημιουργό του έργου μέχρι τον θάνατό του, με επιπρόσθετη χρονική περίοδο 70 ετών μετά από αυτόν. Τα δικαιώματα αυτά δίνουν το δικαίωμα στον κάτοχό τους να μηνύσει για την ενδεχόμενη παραβίασή τους και να αναζητήσει προστασία είτε για υλική, είτε για μη-υλική ζημία.

Τα **εμπορικά σήματα** (“σήμα κατατεθέν” ή **trade mark**) καταχωρούνται στο Ταμείο Εμπορικών Σημάτων του Σερβικού Γραφείου Πνευματικής Ιδιοκτησίας και έχουν διάρκεια 10 ετών από την ημερομηνία της αίτησης καταχώρησής τους. Η αίτηση εγκυρότητας μπορεί να ανανεώνεται για αρκετές φορές με την υποβολή της και την πληρωμή του προβλεπόμενου τέλους.

Τα **διπλώματα ευρεσιτεχνίας** παρέχονται για εφευρέσεις σε κάθε τεχνικό τομέα. Τα διπλώματα αυτά καταχωρούνται στο Σερβικό Γραφείο Πνευματικής Ιδιοκτησίας (π.χ. για μια συσκευή, μια ουσία, βιολογικό υλικό κλπ), και έχουν πεπερασμένη διάρκεια (20 έτη από την πρώτη καταχώρησή τους).

Οι **διαδικασίες για την καταχώριση των δικαιωμάτων βιομηχανικής ιδιοκτησίας** και η υποβολή έργων συγγραφής στο Σερβικό Γραφείο Πνευματικής Ιδιοκτησίας, είναι παρόμοιες με τις διαδικασίες που ισχύουν στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες.

Το αυτό ισχύει, επίσης, για τις **γεωγραφικές ενδείξεις και προστατευόμενες ονομασίες προέλευσης**, όσον αφορά αγροτικά και βιομηχανικά προϊόντα, τρόφιμα, όπως και παραδοσιακά προϊόντα χειροτεχνίας. Η καταχώριση και αυτών των προϊόντων πραγματοποιείται στο Σερβικό Γραφείο Πνευματικής Ιδιοκτησίας. Η περίοδος εγκυρότητας είναι απεριόριστη.

Σχετικές πληροφορίες διατίθενται στον ιστότοπο του **Γραφείου Πνευματικής Ιδιοκτησίας της Δημοκρατίας της Σερβίας** (<http://www.zis.gov.rs/home.59.html>). Αναφορικά με τα προϊόντα προστατευόμενων γεωγραφικών ενδείξεων και ονομασιών προέλευσης, περαιτέρω διευκρινήσεις περιλαμβάνονται στην ευρωπαϊκή “πλατφόρμα” eAmbrosia (<https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/food-safety-and-quality/certification/quality-labels/geographical-indications-register/>), στην οποία εμπεριέχονται και οι βάσεις e-Spirit-Drinks, DOOR και e-Bacchus.

²⁴ <https://www.lexmundi.com/LM/Corporate-Counsel-Toolkit/Guides-to-Doing-Business/Guide-to-Doing-Business-in-Serbia.aspx?hkey=804f4fc9-1b29-4788-92af-ca22f131b43b>, σελ. 74-76

9. Προστασία καταναλωτών

Τα αρμόδια υπουργεία της Σερβίας υποχρεώνουν τις επιχειρήσεις να παρέχουν επαρκή **εξυπηρέτηση μετά την πώληση** και γενικά **υπηρεσίες υποστήριξης πελατών**. Οι οργανώσεις καταναλωτών έχουν η γίνει ισχυρότερες στη Σερβία κατά τα τελευταία χρόνια. Το έτος 2013, η τότε κυβέρνηση υιοθέτησε μια εθνική **στρατηγική για την προστασία των καταναλωτών**. Στο πλαίσιο αυτό, έγινε προσπάθεια να επεκταθούν οι σχετικές αρμοδιότητες των υποχρεώσεων των τοπικών αρχών, να δημιουργηθεί ενοποιημένο μητρώο ερωτημάτων και αξιώσεων καταναλωτών και να ενισχυθεί η εξωδικαστική επίλυση καταναλωτικών διαφορών.

Το **Εθνικό Συμβούλιο για την Προστασία των Καταναλωτών** είναι ένα συμβουλευτικό όργανο εμπειρογνομόνων που έχει επιληφθεί της συνεργασίας μεταξύ των Αρχών και άλλων φορέων προστασίας των καταναλωτών, συμπεριλαμβανομένων εκπροσώπων ενώσεων καταναλωτών, εμπειρογνομόνων και εμπορικών επιμελητηρίων. Πρόκειται για μια ανεξάρτητη, μη κυβερνητική και μη κομματική συμμαχία οργανώσεων καταναλωτών. Επίσης, ορισμένοι άλλοι οργανισμοί (π.χ. το Κέντρο Καταναλωτών της Σερβίας, το Κέντρο Εκπαίδευσης και Προστασίας των Καταναλωτών στο Βελιγράδι, η Ένωση καταναλωτών Βοϊβοδίνια και το FORUM-Nis κλπ) συνεργάζονται και αυτοί για την υπεράσπιση της προστασίας των καταναλωτών.

Ο **Νόμος για την προστασία των καταναλωτών που εφαρμόζεται από τον Σεπτέμβριο του 2014**, είναι γενικά σύμφωνος με την αντίστοιχη κοινοτική οδηγία και βελτιώνει περαιτέρω την προστασία και τη θέση των καταναλωτών. Ωστόσο, τα αποτελέσματά του εξαρτώνται από την εκάστοτε εφαρμογή των κανονισμών για τους όρους εξωδικαστικής επίλυσης καταναλωτικών διαφορών, των κανόνων για τους οργανισμούς που επιλύουν τέτοιες διαφορές κλπ.²⁵

10. Λοιποί τομείς νομοθετικού πλαισίου σχετιζόμενοι με την επιχειρηματική δραστηριότητα

α. Συμπράξεις Δημοσίου – Ιδιωτικού Τομέα (ΣΔΙΤ) και Συμβάσεις Παραχώρησης

Το αυξανόμενο “χάσμα” μεταξύ των αναγκών για επενδύσεις και των διαθέσιμων δημόσιων πόρων, με ταυτόχρονη ανάγκη εξεύρεσης νέων μορφών χρηματοδότησης για την κατασκευή υποδομών ή τον εκσυγχρονισμό των ήδη υπάρχουσών, οδήγησαν και τη Σερβία στη χρήση ΣΔΙΤ (ΣΔΙΤ ή **Public-Private Partnerships-“PPP”**).

Οι ΣΔΙΤ αποτελούν μια σύνθετη επιχειρηματική δραστηριότητα με τη συμμετοχή κρατικών αλλά και ιδιωτικών φορέων για την παροχή δημόσιας υπηρεσίας και την κατασκευή, συντήρηση, λειτουργία και εκμετάλλευση έργων υποδομής σε μακροχρόνιο ορίζοντα. Οι εν λόγω συμβάσεις ρυθμίζονται στη Σερβία από τον **“Νόμο για τις συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και τις συμβάσεις παραχώρησης”** (Επίσημη Εφημερίδα της Δημοκρατίας της Σερβίας, αριθ. 88/2011, 15/2016 και 104/2016).

Η εκτέλεση δημόσιων έργων μέσω ΣΔΙΤ επικεντρώθηκε, αρχικά, σε μεγάλα έργα υποδομής (κατασκευή και διαχείριση αυτοκινητοδρόμων, αεροδρομίων κ.α). Όμως στη συνέχεια οι ΣΔΙΤ επεκτάθηκαν και σε άλλους τομείς, όπως ενδεικτικά η εξορυκτική βιομηχανία, η ενέργεια, οι ηλεκτρονικές επικοινωνίες, η χρήση, διαχείριση, προστασία, ανάπτυξη και βελτίωση δημόσιων αγαθών (ύδρευση και επεξεργασία υδάτων, δάση, ποτάμια, λίμνες, ιαματικά λουτρά κ.α.). Τέλος η διαχείριση δημόσιων χώρων

²⁵ (βλ. <http://europa.rs/know-your-consumer-rights/?lang=en>).

στάθμευσης, στερεών αποβλήτων, η παροχή υπηρεσιών καθαριότητας, αστικών και προαστιακών μεταφορών επιβατών (κ.α.), αποτέλεσαν και αυτές αντικείμενο των ΣΔΙΤ.

Υπάρχουν δύο μορφές ΣΔΙΤ. Οι ΣΔΙΤ συμβατικού τύπου (contractual PPP), που σε αυτές ανήκουν οι **συμβάσεις παραχώρησης** και οι ΣΔΙΤ θεσμοθετημένου τύπου (institutional PPP). **Όσον αφορά τις ΣΔΙΤ συμβατικού τύπου**, συνάπτεται μια συμφωνία μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα για τις μεταξύ τους σχέσεις και η συμφωνία εκτελείται εντός μιας αρχικής χρονικής περιόδου, τουλάχιστον μεταξύ 5 και 50 χρόνων. Υπάρχει δυνατότητα εκτέλεσης νέας συμφωνίας μετά τη λήξη της προθεσμίας αυτής, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων όσον αφορά τα κριτήρια επιλογής του ιδιωτικού εταίρου.

Αναφορικά με τις ΣΔΙΤ θεσμοθετημένου τύπου, δημιουργείται ένας νέος θεσμός-δομή, συνήθως μία εταιρεία κοινοπραξίας (joint venture), για την εφαρμογή του σχεδίου. Οι ΣΔΙΤ θεσμοθετημένου τύπου αποτελούν μορφή συνεργασίας μέσω μιας συμμετοχικής εταιρείας, η οποία αναλαμβάνει την υλοποίηση του έργου. Ένας δημόσιος και ιδιωτικός εταίρος μπορούν, επίσης (α) να ιδρύσουν από κοινού μια εταιρεία ή (β) και να αποκτήσουν μερίδια συμμετοχής / να συνεισφέρουν πρόσθετο κεφάλαιο σε μια ήδη υπάρχουσα εταιρεία. **Η επιλογή του ιδιώτη εταίρου στις ΣΔΙΤ** πραγματοποιείται σύμφωνα με τη διαδικασία της νομοθεσίας περί δημόσιων προμηθειών (law governing public procurements).

Για δημιουργία του νομικού πλαισίου των ΣΔΙΤ και προσέλκυσης ιδιωτικών επενδύσεων, έχει συσταθεί και λειτουργεί στη Σερβία ειδική “ **Επιτροπή ΣΔΙΤ (“Public-Private Partnership Commission” ή “Commission”)**”. Ειδικότερα, στις αρμοδιότητες της Επιτροπής αυτής εμπειρογνομώνων ανήκουν η μελέτη βελτιστοποίησης του νομοθετικού πλαισίου, ο σχεδιασμός υλοποίησης έργων ΣΔΙΤ, η προετοιμασία υποβολής τέτοιου είδους σχεδίων, η διοργάνωση σχετικών διαβουλεύσεων, η έκδοση γνωμοδοτήσεων κ.α.

β. Δικαίωμα των αλλοδαπών πολιτών να αποκτούν ακίνητα

Το Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Σερβίας εγγυάται το δικαίωμα απόκτησης τίτλου ακίνητης περιουσίας σε ξένα φυσικά και νομικά πρόσωπα. Η απόκτηση ακίνητης περιουσίας ρυθμίζεται από το **Υπουργείο Εμπορίου, Τουρισμού & Τηλεπικοινωνιών**, το οποίο γνωμοδοτεί για το κατά πόσον τα ακίνητα που σχεδιάζει να αποκτήσει μια αλλοδαπή εταιρεία είναι απαραίτητα για την άσκηση της επιχειρηματικής της δραστηριότητας.

Η απόκτηση γεωργικής γης διέπεται από το **Νόμο για τα γεωργικά εδάφη**. Σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία η απόκτηση γεωργικής γης στο έδαφος της Δημοκρατίας της Σερβίας αποτελούσε δικαίωμα αποκλειστικά για τους Σέρβους πολίτες μέχρι τις τροποποιήσεις του Νόμου (2017). Εκείνο το έτος χορηγήθηκε το ίδιο **δικαίωμα και σε αλλοδαπούς**, δηλαδή στους πολίτες χωρών που είναι μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την προϋπόθεση ότι πληρούν ορισμένες **προϋποθέσεις**. Σύμφωνα με αυτές τις προϋποθέσεις ο αλλοδαπός πρέπει να διαθέτει μόνιμη κατοικία στο έδαφος της τοπικής αυτοδιοίκησης όπου βρίσκεται η γη επί δέκα τουλάχιστον χρόνια, να είναι κάτοχος “βεβαίωσης καλλιέργειας” αυτής της γεωργικής γης για τουλάχιστον 3 χρόνια, η έκτασή της να μην έχει επιφάνεια μεγαλύτερη από 2 εκτάρια και να διαθέτει τα απαραίτητα μέσα για την καλλιέργεια της γης. Επιπλέον, σύμφωνα με την ανωτέρω νομοθεσία, οι αλλοδαποί μπορούν να αποκτήσουν μόνο ιδιωτική αγροτική γη, δηλαδή δεν προβλέπεται η απόκτηση γης απευθείας από τη Δημοκρατία της Σερβίας.

Οι κρατικές γεωργικές εκτάσεις μπορούν να εκμισθωθούν σε πρόσωπα που πληρούν τις νομικές

απαιτήσεις για περίοδο από τρία έως τριάντα έτη. Η κρατική γεωργική γη εκμισθώνεται με **δημόσιο πλειστηριασμό**. Οι ενδιαφερόμενοι που πληρούν τις προϋποθέσεις που ορίζει ο νόμος, υποβάλλουν προσφορά για μίσθωση γης.

Ο **Νόμος για τον Σχεδιασμό και την Κατασκευή** επιτρέπει την **ιδιωτική ιδιοκτησία**. Προβλέπεται επίσης, η μεταφορά άδειας οικοδόμησης μαζί με τη μεταβίβαση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας πάνω σε κτίριο / γη. Για την **απόκτηση της κυριότητας** πρέπει να υπογραφεί μια σύμβαση που έχει πιστοποιηθεί προηγουμένως από τον αρμόδιο δημόσιο συμβολαιογράφο. Γενικά, η νομοθεσία της Σερβίας αναγνωρίζει τρεις (3) τύπους γης: (i) **γη κατασκευής**, (ii) **γεωργική γη** και (iii) **δασική γη**. Η μετατροπή της γεωργικής γης σε γη κατασκευής είναι δυνατή και ακολουθεί διάφορα στάδια που απαιτούνται για την εκπλήρωση ορισμένων νομικών απαιτήσεων.

Όσον αφορά τις **άδειες οικοδομής**, ο νόμος περί χωροταξίας και κατασκευής ορίζει ότι η κατασκευή μπορεί να εκτελεστεί από εκείνον που είναι εγγεγραμμένος στο σχετικό μητρώο και ο οποίος έλαβε την αναγκαία βεβαίωση ότι πληρούνται οι όροι για την εκτέλεση αυτών των τύπων κατασκευών (άδεια που εκδίδεται σε περίοδο 2 ετών). Μια **ξένη εταιρεία**, η οποία σκοπεύει να συνάψει **σύμβαση έργου με επενδυτή**, πρέπει να έχει τοπική παρουσία στη Σερβία (τουλάχιστον υπό τη μορφή υποκαταστήματος), να λάβει τέτοια άδεια ή να προσλάβει έναν υπεργολάβο που διαθέτει ανάλογη άδεια κλπ.

Βασικές προϋποθέσεις για την **απόκτηση της άδειας** είναι (i) η σύναψη σύμβασης εργασίας με δύο πιστοποιημένους μηχανικούς και (ii) η αποδεδειγμένη εμπειρία για παρόμοιο έργο στη χώρα ή στο εξωτερικό.

γ. Χρηματοδοτική Μίσθωση

Ο **Νόμος για τη χρηματοδοτική μίσθωση** ορίζει τα βασικά δικαιώματα και υποχρεώσεις των συμφωνούντων μερών και προβλέπει την εποπτεία της δραστηριότητας αυτής στην Εθνική Τράπεζα της Σερβίας (ΕΤΣ). Η ΕΤΣ, όπως και στον ασφαλιστικό τομέα, είναι υπεύθυνη για τη σχετική αδειοδότηση, ελέγχει και εγκρίνει το νόμιμο των ενεργειών, επιβάλλει διορθωτικά μέτρα στις εταιρείες κ.α.

Αντικείμενο της χρηματοδοτικής μίσθωσης μπορεί να είναι τόσο **η κινητή όσο και η ακίνητη περιουσία**. Αναλόγως με το είδος, η Νομοθεσία καθορίζει διαφορετικές, ελάχιστες κεφαλαιακές απαιτήσεις. Ειδικότερα, μια εταιρεία χρηματοδοτικής μίσθωσης κινητών πρέπει να έχει ελάχιστο κεφάλαιο 500.000 ευρώ, ενώ περί ακινήτων πρέπει να διαθέτει ελάχιστο κεφάλαιο 5.000.000 ευρώ.

Σήμερα, έχουν λάβει την έγκριση της Εθνικής Τράπεζας της Σερβίας και δραστηριοποιούνται στη σερβική αγορά τουλάχιστον **16 εταιρείες χρηματοδοτικής μίσθωσης** με το σύνολο του ενεργητικού τους να ανέρχεται σε 626 εκατομμύρια ευρώ. Ξένοι επενδυτές κατέχουν επτά από αυτές τις εταιρείες, άμεσα ή έμμεσα. Οι υπόλοιπες εννέα ανήκουν εξ' ολοκλήρου σε εγχώριους επενδυτές. Από αυτές οκτώ εταιρείες ελέγχονται από τοπικές τράπεζες με ξένο κεφάλαιο.

δ. Ασφάλιση

Εποπτική αρχή των ασφαλιστικών εταιρειών στη Σερβία σύμφωνα με το νόμο είναι η **Εθνική Τράπεζα της Σερβίας**. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της εποπτείας της, παρακολουθεί της ασφαλιστική δραστηριότητα, είναι υπεύθυνη για την αδειοδότηση, ελέγχει και εγκρίνει το νόμιμο των ενεργειών κ.α. Σε εναρμόνιση με τις Οδηγίες της ΕΕ, ο **ασφαλιστικός Νόμος περί ασφαλιστικών εταιρειών** διακρίνει την ασφαλιστική κάλυψη σε **ασφάλεια ζωής και ζημιών**. Μια ασφαλιστική εταιρεία δεν μπορεί να προσφέρει παράλληλα ασφάλειες ζωής και ζημιών, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων που προβλέπονται ρητά από τη Νομοθεσία.

Η σερβική ασφαλιστική αγορά δεν έχει επιδείξει ιδιαίτερη πρόοδο σε προϊόντα, όπως ασφάλιση ζωής,

υγείας και ακινήτων. Αναφέρουμε ενδεικτικά ότι το συνολικό ετήσιο ασφάλιστρο στη σερβική ασφαλιστική αγορά ανήλθε σε 594 εκατομμύρια ευρώ περίπου κατά την διετία 2018-2019. Κυρίαρχο ποσοστό αυτού, δηλαδή το 77,5%, αφορά ασφάλειες ζημιών. Κατά την ίδια χρονική περίοδο τα ασφάλιστρα ζωής μειώθηκαν σε ετήσια βάση από 23,2% το έτος 2016 σε 22,5% το έτος 2017, ήτοι σε αξία το ποσό των 133,6 εκατομμυρίων ευρώ.

ε. Προστασία των Χρηστών Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών

Ο **Νόμος για την προστασία των χρηστών χρηματοοικονομικών υπηρεσιών** που παρέχονται από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, παρέχει **πρόσθετη προστασία** σε φυσικά πρόσωπα, επιχειρηματίες και παραγωγούς γεωργικών προϊόντων. Πιο συγκεκριμένα, τους προστατεύει από το εκάστοτε χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, που ως ισχυρότερο μέρος, θα μπορούσε να επιβάλει δυσμενείς όρους και προϋποθέσεις στους συγκριτικά πιο «αδύναμους» πελάτες του. Υποχρέωση συμμόρφωσης με το νόμο αυτό έχουν τόσο οι τράπεζες όσο και οι εταιρείες χρηματοδοτικής μίσθωσης. Ειδικότερα, μέσω της σχετικής νομοθεσίας, ορίζονται ζητήματα όπως π.χ. ότι οι απαιτήσεις μιας τράπεζας έναντι χρηστών χρηματοοικονομικών υπηρεσιών ενώ δεν μπορούν να μεταβιβαστούν/εκχωρηθούν σε άλλο πρόσωπο/οντότητα που δεν είναι τράπεζα. Στον πυρήνα του προαναφερθέντος νόμου βρίσκονται : (i) η αρχή της ισότητας, (ii) το δικαίωμα στην πληροφόρηση, (iii) το δικαίωμα συνδιαμόρφωσης/καθορισμού των συμβατικών υποχρεώσεων, (iv) η αρχή της ίσης μεταχείρισης/καταπολέμησης των διακρίσεων και (v) το δικαίωμα προστασίας των δικαιωμάτων και συμφερόντων του χρήστη.

ζ. Επαναπατριsmός κερδών και αποχώρηση από την εταιρεία.

Για κάθε επενδυτή, είναι σημαντικό να λαμβάνει υπόψη τις δυνατότητες μεταφοράς των “σερβικών” κερδών του προς την χώρα προέλευσής του, όπως επίσης και τις διαδικασίες πώλησης ή ρευστοποίησης της επιχείρησής του.

Αναφορικά με τον **επαναπατριsmό των κερδών**, τα μερίσματα που αναλογούν στους ξένους επενδυτές υπόκεινται σε 20 % φόρο, εκτός αν ορίζεται διαφορετικά από τις διμερείς συμφωνίες. Βασιζόμενοι στις διμερείς συνθήκες με πολλές ευρωπαϊκές χώρες, ο μέγιστος φορολογικός συντελεστής εγγίζει το 15%, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις το 5% (πχ Ηνωμένο Βασίλειο, Ελλάδα, Ολλανδία) Τα προαναφερθέντα ισχύουν υπό την προϋπόθεση ότι ο αποδέκτης του μερίσματος ελέγχει τουλάχιστον το 25% των μετοχών της εταιρείας.

Συναλλαγές μεταξύ θυγατρικών εταιρειών και συνδεδεμένων με αυτές οντοτήτων, (πχ εταιρείας παροχής συμβουλευτικών ή άλλων υπηρεσιών, επιχειρήσεων αγοράς ή ενοικίασης εξοπλισμού), υπόκεινται σε τιμολόγηση μεταβίβασης”, δηλαδή σε συνθήκες πλήρους ανταγωνισμού.

Επιπρόσθετα, δεν επιβάλλεται φόρος μεταβίβασης σε περίπτωση πώλησης μετοχών σε μία σερβική εταιρεία. Παρόλα αυτά, τα κεφαλαιακά κέρδη από τέτοιου είδους πώληση, εφόσον υπάρχουν, δύναται να υπόκεινται σε φόρο της τάξεως του 20%. Σε σπάνιες περιπτώσεις, οι φορολογικές αρχές ενδέχεται να αποφανθούν κατά πόσον η πώληση μετοχών επιφέρει το ίδιο αποτέλεσμα με την μεταφορά πραγματικής ιδιοκτησίας που ανήκει στην “εταιρεία-στόχο” (πχ όταν η επιχείρηση δεν έχει ενεργή δραστηριότητα). Στην περίπτωση αυτή επιβάλλεται φορολόγηση της πραγματικής μεταφοράς, με φορολογικό συντελεστή 2,5%.

Ο επαναπατριsmός περιουσιακών στοιχείων σε περίπτωση **ρευστοποίησης μιας εταιρείας** υπόκειται σε εκκαθάριση όλων των υποχρεώσεων της έναντι των πιστωτών της, συμπεριλαμβανομένων των φορολογικών εκκρεμοτήτων της. Το ενδεχόμενο πλεόνασμα ισολογισμού μετά από εκκαθάριση, φορολογείται σύμφωνα με την νομοθεσία περί φορολόγησης μερισμάτων. Η ευθύνη των μετόχων για τυχόν εκκρεμούσες υποχρεώσεις σε περίπτωση εθελοντικής ρευστοποίησης, περιορίζεται στην αξία

του πλεονάσματος εκκαθάρισης που εισέπραξαν.

Εάν η εταιρεία βρεθεί σε **κατάσταση χρεοκοπίας**, όπως προαναφέρθηκε (βλ. Κεφ. 2-γ) τότε ρευστοποιείται μέσω της πτωχευτικής διαδικασίας, υπό την επίβλεψη του σύνδικου πτώχευσης.

Οι ανωτέρω διαδικασίες και περιορισμοί (ρευστοποίηση και πτώχευση) δεν εφαρμόζονται σε περίπτωση που **παύσει η λειτουργία ενός υποκαταστήματος**. Ο ιδρυτής παραμένει υπεύθυνος για ενδεχόμενες, εκκρεμούσες υποχρεώσεις. Πρόκειται για απλή διαδικασία και παράλληλα, η μεταφορά περιουσιακών στοιχείων, λόγω της διακοπής των δραστηριοτήτων του υποκαταστήματος, δεν υπόκειται σε φορολογική επιβάρυνση.

11. Το Δικαστικό Σύστημα της Σερβίας

Στην κορυφή της οργανωτικής διάρθρωσης των δικαστηρίων της Σερβίας βρίσκεται το **Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο**, στο οποίο καταλήγουν οι υποθέσεις των ποινικών, εμπορικών, διοικητικών δικαστηρίων, καθώς και των δικαστηρίων γενικής δικαιοδοσίας.

Η μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος με σκοπό την επιτάχυνση της απόδοσης δικαιοσύνης, επισήμως αποτελεί προτεραιότητα της Δημοκρατίας της Σερβίας, καθότι είναι αντικείμενο των διαπραγματευτικών κεφαλαίων προσχώρησής της στην ΕΕ (βλ. *Κεφάλαιο 23 - Για τη μεταρρύθμιση της δικαιοσύνης και τα θεμελιώδη δικαιώματα και Κεφάλαιο 24 - Για τη δικαιοσύνη, την ελευθερία και την ασφάλεια*). Προς τούτο, έχουν θεσπιστεί μέτρα όπως πχ η υποχρέωση του Δικαστή να καθορίζει το χρονικό πλαίσιο εντός του οποίου θα διεξαχθεί και θα ολοκληρωθεί η δικαστική διαδικασία.

Στον αντίποδα της δικαστικής επίλυσης διαφορών βρίσκεται ο θεσμός της **Διαιτησίας** (εγχώριας και διεθνούς), ο οποίος προβλέπεται από τη νομοθεσία της Δημοκρατίας της Σερβίας. Η διαιτησία δύναται να συμφωνηθεί ελεύθερα από τα μέρη για την επίλυση περιουσιακών τους διαφορών, εκτός από τις περιπτώσεις που προβλέπεται υποχρεωτικά από τη νομοθεσία η δικαστική επίλυση. Η διαιτησία μπορεί να επιλεγεί για τις διαφορές ιδιωτικού δικαίου από οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, συμπεριλαμβανομένου του κράτους, των κυβερνητικών φορέων, ιδρυμάτων και κρατικών εταιρειών, στις οποίες το κράτος είχε την πλειοψηφία των μετοχών.

12. Δικηγορικά & Λογιστικά Γραφεία

Υπάρχουν σημαντικά σερβικά αλλά και ξένων συμφερόντων δικηγορικά ή λογιστικά γραφεία στη Σερβία που καλύπτουν τις ανάγκες των ξένων επιχειρηματιών. Τα θέματα **εταιρικού δικαίου**, όπως πχ σύστασης εταιρείας, κοινοπραξίας, **ανταγωνισμού, πνευματικής ιδιοκτησίας, πτωχευτικού κώδικα, φορολογίας, εργατικού δικαίου, προστασίας καταναλωτή** (κλπ) αποτελούν το σύννηθες αντικείμενό τους.

Εκτός ενός από τα δεκατρία διεθνή γραφεία της ελληνικής δικηγορικής εταιρείας ΡΟΚΑΣ (<https://www.rokas.com/en/offices/belgrade> ή www.rokas.com) που είναι εγκατεστημένο στο Βελιγράδι, στην ίδια πόλη δραστηριοποιούνται και μερικά δικηγορικά γραφεία που συνεργάζονται με άλλες μεγάλες διεθνείς νομικές εταιρείες. Ενίστε, λόγω νομικών υποθέσεων ελληνικών εταιρειών, εκτός του προαναφερθέντος ελληνικών συμφερόντων δικηγορικού γραφείου, ορισμένα από τα ντόπια δικηγορικά γραφεία συνεργάστηκαν με το Γραφείο Οικ. και Εμπ. Υποθέσεων της Ελληνικής Πρεσβείας στο Βελιγράδι. Πρόκειται πχ για τα δικηγορικά γραφεία Radovanović Stojanović & Partners, Spacic & Partners, JPM Jankovic Popovic & Mitic, Karanovic & Partners, Moravcevic Vojnovic & Partners, Miroslav Stojanovic (συνεργασία με Wolf Theiss), Petrikic & Partneri AOD (συνεργασία με την CMS Reich-Rohrwig Hainz), όπως και το γραφείο ADV-Jelicic (συνεργασία με την Globalaw). Η Harrison's Solicitors είναι η μόνη αγγλική νομική εταιρεία που δραστηριοποιείται στο Βελιγράδι. Υπάρχουν ακόμα

ορισμένοι ελληνόφωνες Σέρβοι δικηγόροι.

Στο πλαίσιο αυτό κρίνονται χρήσιμες οι κάτωθι ιστοσελίδες:

.Δικηγορικός Σύλλογος Σερβίας - https://aks.org.rs/sr_lat/

.Λογιστικά Γραφεία: <https://clutch.co/rs/consulting> , https://eurofast.eu/eurofast_offices/serbia/ (ελληνο-κυπριακών συμφερόντων).

II.

B. ΣΕΡΒΙΚΗ ΑΓΟΡΑ

1. Βασικό πλαίσιο σερβικής αγοράς και προτιμήσεις καταναλωτών

Μερικά σημαντικά χαρακτηριστικά της σερβικής αγοράς και των εντόπιων καταναλωτών είναι τα ακόλουθα:

-Το ποσοστό φτώχειας, ανέρχεται, περίπου, στο 25% και το 75% ζει σε αγροτικές περιοχές. Υπάρχουν επίσης **σημαντικές οικονομικές ανισότητες** μεταξύ των καταναλωτών²⁶. Η μέση ηλικία κυμαίνεται στα 43,4 έτη ²⁷ και το **κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ ανέρχεται στα 8.750 δολλ. ΗΠΑ**. Η Σερβία έχει **χαμηλό μέσο εισόδημα** και **ταχέως γηράσκοντα καταναλωτικό πληθυσμό**. Ο **δε μέσος καθαρός μηνιαίος μισθός** κυμαίνεται **περίπου στα 475 και 600€**. Στις πόλεις, συνήθως, εργάζεται και η πλειοψηφία των γυναικών.

-Το **Βελιγράδι** από μόνο του αντιπροσωπεύει το **40% του εθνικού πλούτου**, ενώ η Νότια και Ανατολική Σερβία αποτελεί μόνο το 14%.

-Όσον αφορά τα **τρόφιμα** και γενικά τα **καταναλωτικά προϊόντα**, η **τιμή** παραμένει μακράν το πιο σημαντικό κριτήριο της πλειοψηφίας των καταναλωτών.

-Κύρια **μέσα μεταφοράς προϊόντων**: Η μεταφορά εμπορευμάτων στη Σερβία εξακολουθεί να κυριαρχείται από τις οδικές μεταφορές. Ωστόσο, κομβικής σημασίας παραμένουν το Λιμάνι του Βελιγραδίου, τα αεροδρόμια της Νις και του Βελιγραδίου.

-Το σερβικό **εργατικό δυναμικό** αποτελείται από ανθρώπους με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, ειδικά σε τομείς IT, όπως και γλωσσικά, αρκετά ειδικευμένους στους τομείς τους.²⁸ Ωστόσο, σαν χώρα παρουσιάζει έλλειψη μιας βιομηχανικής μέσης τάξης.

- Τον Ιανουάριο του 2021, η Σερβία διέθετε περισσότερες από **400.000 εγγεγραμμένες εταιρείες** και επιχειρηματίες, σύμφωνα με στοιχεία της Υπηρεσίας Μητρώων Επιχειρήσεων (APR). Αντίθετα 7.982 εταιρείες και 22.052 επιχειρηματίες διαγράφηκαν από το μητρώο επιχειρήσεων το 2020.

-Οι **Σέρβοι καταναλωτές** δείχνουν αυξανόμενο ενδιαφέρον για υψηλής ποιότητας τρόφιμα και

²⁶ βλ. Human Development Paper on Income Inequality in the Republic of Serbia, UNDP, August 2018, 82 pages, rs.undp.org

²⁷ CIA - World Factbook, 2020 est

²⁸ <https://www.crowe.com/rs/insights/doing-business-in-serbia>

φρέσκα προϊόντα. Ταυτόχρονα, τους απασχολεί η **χώρα προέλευσης** και προτιμούν μεν τα τοπικά προϊόντα, αλλά και αυτά που κατασκευάζονται στη Γερμανία ή στην ΕΕ. Στο πλαίσιο αυτό, οι Σέρβοι τείνουν να αποφεύγουν προϊόντα που κατασκευάζονται στην Κροατία, την Κίνα και την Αλβανία²⁹.

- Οι **καταναλωτικές συνήθειες** στη Σερβία άλλαξαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας του **COVID-19**. Το καταναλωτικό κοινό προσανατολίστηκε προς τις **διαδικτυακές αγορές**, με τα προϊόντα γενικής υγείας και δημόσιας ασφάλειας να βρίσκονται στις βασικές προτιμήσεις των καταναλωτών. Ενδεικτικά, τα έσοδα από το ηλεκτρονικό εμπόριο στη Σερβία, από 319 εκατομμύρια δολάρια το 2018 αναμένεται να φθάσουν τα 480 εκατομμύρια δολάρια έως και το 2022, με εκτιμώμενο ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης 10,8%³⁰. Έκθεση της Euromonitor International (2021), ωστόσο, έδειξε ότι πολλοί Σέρβοι καταναλωτές αγνοούν ή δεν εμπιστεύονται το λιανικό εμπόριο μέσω κινητής τηλεφωνίας, κάτι που επιβεβαιώνεται από το χαμηλό ποσοστό των ατόμων που χρησιμοποιούν τα “smartphone” τους για αγορές.³¹

2. Ετικέτες και Απαιτήσεις Σήμανσης

Η Σερβία έχει τις απαιτήσεις σήμανσης εναρμονισμένες ως επί το πλείστον με την ΕΕ. Οι Έλληνες εξαγωγείς θα πρέπει να συμβουλευονται σχετικά τον Σέρβο εισαγωγέα τους πριν από την αποστολή οποιουδήποτε προϊόντος προς στην τοπική αγορά.

Σε όλα τα **εισαγόμενα προϊόντα στη Σερβία υπάρχει υποχρέωση αναγραφής των ακόλουθων στοιχείων**: τίτλος του προϊόντος, πλήρης διεύθυνση του παραγωγού ή του εισαγωγέα, χώρα προέλευσης, καθαρή ποσότητα, βάρος, όγκος, συστατικά, τρόπος αποθήκευσης (μεταφορά, συντήρηση) και σχετικές προφυλάξεις για τους καταναλωτές. Τα τεχνικά, περίπλοκα προϊόντα πρέπει να συνοδεύονται από οδηγίες χρήσης, τις προδιαγραφές του κατασκευαστή, έναν κατάλογο εξουσιοδοτημένων γραφείων συντήρησης, περίοδο εγγύησης και άλλα ισχύοντα δεδομένα. Όλες οι πληροφορίες πρέπει να είναι στη Σερβική γλώσσα και να συνοδεύουν κάθε προϊόν πριν από τον εκτελωνισμό. Ορισμένα βιομηχανικά προϊόντα που δεν αφορούν τρόφιμα, θα πρέπει να έχουν επίσης προσαρτημένη την Σερβική ένδειξη συμμόρφωσης (γνωστή και ως 3A). Για προϊόντα που καλύπτονται από τις Ευρωπαϊκές οδηγίες, η ανωτέρω ένδειξη συμμόρφωσης θα χρησιμοποιείται αντί της ευρωπαϊκής ένδειξης CE, έως ότου και εφόσον η χώρα ενταχθεί στην ΕΕ.

Σύμφωνα με τον νόμο για την **προστασία του περιβάλλοντος**, η **οικολογική σήμανση** μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε καταναλωτικά αγαθά - εκτός από τρόφιμα, ποτά και φαρμακευτικά προϊόντα -. Τα προϊόντα αυτά θα πρέπει να παράγουν λιγότερη περιβαλλοντική ρύπανση κατά τη διάρκεια του κύκλου ζωής τους, σε σύγκριση με άλλα παρόμοια προϊόντα ή εκείνα που λαμβάνονται από την ανακύκλωση αποβλήτων. Ο κανονισμός που διέπει τη χρήση οικολογικών ετικετών καταρτίστηκε σύμφωνα με το κοινοτικό σύστημα οικολογικού σήματος.

Ειδικοί κανονισμοί σήμανσης εφαρμόζονται στα **γεωργικά προϊόντα**. Το 2013, η Σερβία ενέκρινε τροπολογίες στον Κανονισμό για τη «Δήλωση και Σήμανση των **συσκευασμένων τροφίμων**» («Επίσημη Εφημερίδα SCG» αριθ. 4/04, 12/04 και 48/04). Το τροποποιημένο βιβλίο κανόνων ονομάζεται **Βιβλίο Κανονισμών «Δήλωση, Σήμανση και Μάρκετινγκ Τροφίμων**» («Επίσημη Εφημερίδα» αριθ. RS 85/13 και αρ. 101/13). Περιλαμβάνει μια λίστα ουσιών που μπορούν να προκαλέσουν αλλεργίες ή και δυσανεξία, χορηγεί πρόσθετες πληροφορίες για τα τρόφιμα που πρέπει να προσφέρονται σε εστιατόρια και καταστήματα τροφίμων κλπ. Σύμφωνα με αυτόν τον κανονισμό, μια ετικέτα πρέπει να υπάρχει τόσο σε

²⁹ βλ. Nordea, <https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/serbia/marketing>

³⁰ Statista

³¹ <https://www.objectif-import-export.fr/en/international-marketplaces/country/serbia/market-ecommerce>

προϊόντα λιανικής όσο και σε “χύμα” συσκευασμένα τρόφιμα και οφείλει να αναφέρει τα ακόλουθα: ημερομηνία λήξης, τύπο και περιεκτικότητα σε επιπρόσθετες ουσίες τροφίμων, τύπο και περιεκτικότητα σε πρόσθετες βιταμίνες, μέταλλα και άλλα συστατικά που εμπλουτίζουν το προϊόν, διατροφική αξία κλπ. Όλα τα τρόφιμα πρέπει να φέρουν την ετικέτα στη σερβική γλώσσα και να είναι συμβατά με υπογεγραμμένες διεθνείς συμφωνίες³².

3. Διαφήμιση & Προωθητικές ενέργειες

Όπως και σε πολλές άλλες χώρες, η **επιθετική προώθηση προϊόντων** και η **διαφήμιση** αποτελούν αποτελεσματικά εργαλεία στη Σερβία, ειδικά για τα καταναλωτικά αγαθά, όπου η “εικόνα” τους είναι σημαντική. Σημειωτέον ότι τα εισαγόμενα προϊόντα αντιμετωπίζουν **έντονο ανταγωνισμό** τόσο από τοπικούς όσο και από αλλοδαπών συμφερόντων διανομείς. Οι τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές διαφημίσεις είναι οι πιο αποτελεσματικές. Η τηλεόραση, που καλύπτει το 90% των νοικοκυριών, έχει την ευρύτερη εμβέλεια όλων των μέσων. Η Σερβία διαθέτει δύο κρατικά και τρία ιδιωτικά τηλεοπτικά κανάλια με εθνική κάλυψη (RTS, Pink, Prva, Happy TV, RTV). Υπάρχουν, επίσης, πέντε περιφερειακά κανάλια. Η σερβική νομοθεσία περιορίζει τη διαφήμιση στην κρατική τηλεόραση σε έξι λεπτά ανά ώρα. Η διαφήμιση σε ιδιόκτητους (περιφερειακούς και τοπικούς) τηλεοπτικούς σταθμούς δεν μπορεί να υπερβαίνει το 20% της συνολικής διάρκειας του προγράμματος. Τα **προϊόντα που διαφημίζονται περισσότερο** είναι αυτά των τηλεπικοινωνιών, των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, αλλά και τα οχήματα, ποτά, εφημερίδες ή προϊόντα υγιεινής. Επίσης, η σερβική νομοθεσία απαγορεύει τη τηλεοπτική διαφήμιση καπνού και αλκοόλ. Η ψηφιακή εκτύπωση και τα εμπορικά γραφικά χρησιμοποιούνται ευρέως στη Σερβία, συμπεριλαμβανομένων διαφημιστικών πινακίδων που καλύπτουν ολόκληρη την πρόσοψη του κτιρίου.

Οι εκδηλώσεις και οι κλαδικές **εκθέσεις** προώθησης του εμπορίου εξακολουθούν να είναι δημοφιλείς στη Σερβία, αν και δεν διαθέτουν το επίπεδο άλλων αγορών. Η “Εκθεση του Βελιγραδίου” διοργανώνει εκθέσεις με επίκεντρο τη βιομηχανία ή εξειδικευμένες δραστηριότητες, όπως για αυτοκίνητα, κατασκευαστικά μηχανήματα, έπιπλα, μόδα, ιατρικά, φαρμακευτικά, βιβλία, τουρισμός κ.λπ. Παρόλο που είναι μικρή, η “Εκθεση του Βελιγραδίου” προσελκύει και ξένους εκθέτες. Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αυτές τις εκδηλώσεις μπορούν να αναζητηθούν μέσω του αρμόδιου σερβικού εκθεσιακού φορέα (<https://sajam.rs>). Επιπλέον, η “Novi Sad Fair” διοργανώνει τη μεγαλύτερη εμπορική έκθεση γεωργίας στη Σερβία. Φυσικά κατά τη διάρκεια της πανδημίας Covid-19, οι περισσότερες εκθεσιακές εκδηλώσεις ατόνησαν και από τον Μάρτιο του 2020 διοργανώνονταν διαδικτυακά. Το έτος 2022 πραγματοποιήθηκε και πάλι έναρξη των παραδοσιακών δραστηριοτήτων τους.

Υπάρχουν πολλές εγχώριες **διαφημιστικές εταιρείες**, αλλά οι περισσότερες είναι μικρές. Περισσότερα από 10.000 διαφημιστικά πλαίσια χρησιμοποιούνται στη Σερβία. Οι τιμές διαφέρουν ανάλογα με την τοποθεσία, τη συχνότητα χρήσης και την κατηγορία. Οι πινακίδες χρησιμοποιούνται για πολιτικές ή εκλογικές εκστρατείες ενώ σημειώνουν ζήτηση σε αστικές περιοχές για καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες. Τα σημαντικότερα διαφημιστικά γραφεία είναι τα ακόλουθα: OMD Serbia, DNA Communications, Direct Media, Leo Burnett Serbia και McCann Beograd.

Εδώ και κάποια χρόνια, η διαφήμιση των προϊόντων και των υπηρεσιών μιας μικρομεσαίας ελληνικής επιχείρησης είναι δυνατή και μέσω του Member2Member, έντυπο της Hellenic Business Association. Το έντυπο είναι δομημένο έτσι ώστε να δημιουργεί δυνατότητες για αλληλεπίδραση μεταξύ

³² βλ. <https://tehnis.privreda.gov.rs/en.html> και <http://www.kvalitet.co.rs/en>

επιχειρήσεων τοπικών και αλλοδαπών, και το οποίο, από το 2020, κυκλοφορεί και σε διαδικτυακή μορφή.

Γενικά, ο έντυπος και ηλεκτρονικός τύπος αποτελούν ένα “παραδοσιακό” διαφημιστικό εργαλείο:

Βλ. [SeeNews Serbia](#), [Blic \(in Serbian\)](#), [Glas Javnosti \(in Serbian\)](#), [Politika \(in Serbian\)](#), [Vecernje Novosti \(in Serbian\)](#), [Nin \(in Serbian\)](#), [Vreme \(in Serbian\)](#) (κά).

4. Άδεια για εισαγωγή και χονδρική πώληση φαρμάκων, συμπεριλαμβανομένων των επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19

Στη Δημοκρατία της Σερβίας ένα φάρμακο μπορεί να διατεθεί στην αγορά βάσει της άδειας για ιατρικά προϊόντα-LM- (doznola za lek) που εκδίδεται από τον **Οργανισμό Φαρμάκων και Ιατρικών Αναλωσίμων** ή “Agency”).

Το αίτημα για LM υποβάλλεται στον Οργανισμό από:

- α) παραγωγό με άδεια παρασκευής του φαρμάκου στη Σερβία,
- β) έναν αντιπρόσωπο, δηλαδή έναν εκπρόσωπο του ξένου παραγωγού, ο οποίος έχει την έδρα του στη Σερβία,
- γ) αντιπρόσωπο ανωτέρω νομικού προσώπου που δεν είναι ο παραγωγός, αλλά κάτοχος της άδειας άσκησης ιατρικής στην ΕΕ ή σε χώρες με τις ίδιες απαιτήσεις που έχει την έδρα του στη Σερβία,
- δ) νομικό πρόσωπο με εγγεγραμμένη έδρα στη Σερβία, στο οποίο, ο προαναφερθείς παραγωγός (βλ. α) μετέφερε την LM.

Ο αιτών για LM πρέπει να διαθέτει ένα υπεύθυνο άτομο για τη “φαρμακο-επαγρύπνηση” (pharmacovigilance) και ένα άτομο απόφοιτο ιατρικής, οδοντιατρικής, φαρμακευτικής ή κτηνιατρικής σχολής. Επίσης, ο αιτών σύμφωνα με τα ανωτέρω σημεία (γ) και (δ), οφείλει να εκπροσωπείται στην αγορά και από ένα άτομο, υπεύθυνο για τη διάθεση φαρμάκων.

Το LM μπορεί να ληφθεί με βάση:

α) **πλήρη τεκμηρίωση:** η αίτηση άδειας πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον:

- i) τα στοιχεία του φαρμάκου, του αιτούντος, του κατασκευαστή, αποδεικτικά στοιχεία ότι ο κατασκευαστής διαθέτει άδεια παρασκευής που έχει εκδοθεί από την αρμόδια Αρχή, ότι το φάρμακο διαθέτει άδεια ή βρίσκεται στη διαδικασία απόκτησής του στη χώρα προέλευσης και το πιστοποιητικό ορθής παρασκευαστικής πρακτικής
- ii) φαρμακευτικά-χημικά-βιολογικά δεδομένα με ποσοτικά χαρακτηριστικά, αλλά και σχετικά με την ασφάλεια των φαρμάκων και του περιβάλλοντος παρασκευής τους
- iii) φαρμακολογικά-τοξικολογικά δεδομένα
- iv) κλινικά δεδομένα.

β) **στοχευμένη/εξειδικευμένη τεκμηρίωση** (σε περίπτωση γενόσημης ιατρικής, γενόσημου υβριδικού φαρμάκου, βιολογικού παρόμοιου φαρμάκου), που αποτελείται από δεδομένα του αιτούντος σχετικά με φαρμακευτικές-χημικές-βιολογικές δοκιμές ή αναφορές σε στοιχεία σχετικά με φαρμακολογικές-τοξικολογικές και κλινικές δοκιμές ενός φαρμάκου παρόμοιου με το φάρμακο για το οποίο υποβάλλεται η αίτηση.

Το LM **μπορεί να εκδοθεί υπό ειδικούς όρους εάν διαθέτει ήδη την άδεια σε χώρες της ΕΕ** (Ευρωπαϊκός Οργανισμός Αξιολόγησης Φαρμάκων-ΕΟΑΦ).

- Η αρμόδια **Αρχή εκδίδει LM εντός 210 ημερών** κατόπιν αιτήματος, βάσει της γνώμης και της

αξιολόγησης της τεκμηρίωσης σχετικά με την ποιότητα, την ασφάλεια και την αποτελεσματικότητα του φαρμάκου.

Μπορεί, επίσης, να εκδοθεί σε πιο γρήγορη διαδικασία, εντός 150 ημερών για: (ι) φάρμακο το οποίο έχει ύψιστη σημασία για την προστασία της υγείας των πολιτών και ειδικά για τις θεραπευτικές καινοτομίες, (ιι) φάρμακο που έχει ήδη λάβει άδεια από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Φαρμάκων-ΕΟΑΦ.

- Το LM εκδίδεται για **περίοδο 5 ετών**.

- Θα μπορούσε να εκδοθεί **άδεια υπό όρους** για φάρμακα που προορίζονται για θεραπεία, πρόληψη ή διάγνωση σοβαρών και απειλητικών για τη ζωή ασθενειών, τα οποία χρησιμοποιούνται σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης, για τη θεραπεία σπάνιων ασθενειών και φαρμάκων μεγάλης σημασίας για τη δημόσια υγεία. Μια τέτοια άδεια υπό όρους μπορεί να εκδοθεί για περίοδο 12 μηνών και να ανανεωθεί υπό όρους. Κατ' εξαίρεση, ο ανωτέρω Οργανισμός μπορεί να εκδώσει άδεια υπό ειδικές περιστάσεις (πχ. πανδημία COVID-19) για φάρμακο ειδικού ενδιαφέροντος ως προς τη δημόσια υγεία, χρονικής περιόδου 12 μηνών. Ο αιτών υποχρεούται να τηρεί τις υποχρεώσεις ασφάλειας και να ενημερώσει τον Οργανισμό για τυχόν ανεπιθύμητες παρενέργειες κατά τη χρήση του φαρμάκου, καθώς και κατά τα ληφθέντα μέτρα ασφαλείας. Υπάρχουν, επίσης, σκευάσματα για τα οποία δεν απαιτείται να έχει εκδοθεί άδεια (μη φαρμακευτικά σκευάσματα, δραστικές ουσίες που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή φαρμάκων κ.λπ.). Για ένα φάρμακο που υπόκειται σε κλινική δοκιμή, ο κατασκευαστής οφείλει να διαθέτει άδεια παρασκευής που να έχει εκδοθεί από την αρμόδια Αρχή της χώρας του και πιστοποιητικό Ορθής Πρακτικής (πιστοποιητικό GMP).

- Το **χονδρικό εμπόριο φαρμάκων** προϋποθέτει σχετική άδεια από το Υπουργείο Υγείας με σκοπό την ικανοποίηση συγκεκριμένων απαιτήσεων, εξοπλισμού, προσωπικού κ.ά. Η έγκριση αυτή μπορεί να εκδοθεί εντός 90 ημερών από τη στιγμή που υποβλήθηκε το αίτημα και είναι για αόριστο χρονικό διάστημα.

- Η χονδρική πώληση μπορεί να αφορά μόνο φάρμακα με άδεια, εκτός εάν ορίζεται διαφορετικά από τη νομοθεσία. Ένας κατασκευαστής μπορεί, χωρίς άδεια χονδρικής, να διανέμει φάρμακα σε: νομικά πρόσωπα που ασχολούνται με τη χονδρική διανομή φαρμάκων, φαρμακείων, υγειονομικών ή κτηνιατρικών ιδρυμάτων..

- Η εισαγωγή φαρμάκων απαιτεί εκτελωνισμό στο όνομα και για λογαριασμό του κατόχου της άδειας χονδρικής πώλησης φαρμάκων.

Ο προαναφερθείς Οργανισμός μπορεί κατ' εξαίρεση να εγκρίνει - για τη θεραπεία συγκεκριμένου ασθενούς ή ομάδας ασθενών, ακόμη και για τη θεραπεία ζώων - την εισαγωγή φαρμάκου χωρίς LM, όταν ο φορέας εκτιμά ότι δεν υπάρχει δικαιολογημένος λόγος (για LM).

Τέλος, ο Οργανισμός μπορεί κατ' εξαίρεση να εγκρίνει την εισαγωγή φαρμάκου χωρίς LM, εάν προορίζεται για επιστημονική ή ιατρική έρευνα.

(για περισσότερες διευκρινήσεις: βλ. Spacic & Partners- www.spacicpartners.com - και ιστοσελίδες <https://www.alims.gov.rs/eng/>

<https://www.ite.gov.rs/tekst/en/18/medicines-and-medical-devices-agency-of-serbia.php>).

5. Τομείς που παρουσιάζουν επιχειρηματικές ευκαιρίες

Όπως προαναφέρθηκε, οι κινητήριοι τομείς της σερβικής οικονομίας, όπου παρουσιάζονται επιχειρηματικές ευκαιρίες, είναι ο **κατασκευαστικός κλάδος**, η **υψηλή τεχνολογία (ICT)** και οι **agri-business**.

Στον κατασκευαστικό τομέα, εκτός από τις υποδομές της χώρας, ο οικιστικός τομέας- η “οικοδομή”- βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη. Ο σερβικός τραπεζικός τομέας προβαίνει σε χορήγηση στεγαστικών δανείων προς τους μισθωτούς που έχουν σταθερό εισόδημα ενώ οι διάφοροι εργολάβοι-κατασκευαστές-πουλούν αντίστοιχα νέα διαμερίσματα (πχ 80 τ.μ.). Όμως, λαμβάνοντας υπόψη τις όποιες αδυναμίες του τραπεζικού συστήματος (κλπ), αρκετοί αναλυτές αναρωτιούνται αν “ο κύκλος” αυτός οδηγήσει μετά από μερικά χρόνια σε “φούσκα”. Οι δε τιμές στις υπερπολυτελείς κατοικίες ή διαμερίσματα (πχ το φαραωνικό “Belgrade Waterfront”) κρίνονται ως εξωπραγματικές σε σχέση με αυτές της λοιπής χώρας.

Όσον αφορά τους τομείς που παρουσιάζουν επιχειρηματικές ευκαιρίες, αναφέρουμε εν συντομία τα ακόλουθα:

-Η νομοθεσία των τελευταίων χρόνων για τις **υπηρεσίες κοινής ωφέλειας**, προσελκύει ιδιωτικές επενδύσεις σε αυτόν τον τομέα **μέσω ΣΔΙΤ**, κυρίως στους “παρθένους” κλάδους **λυμάτων, αποχέτευσης, ύδρευσης και διαχείρισης αποβλήτων**. Εκτός αυτών, επιχειρηματικές ευκαιρίες εντοπίζονται και στους ακόλουθους κλάδους:

-“**Agri-Business**”: Η σερβική γεωργία συμβάλλει στην ανάπτυξη αγροτικών περιοχών και απασχολεί το 21% του εργατικού δυναμικού της χώρας. Σύμφωνα με την έκθεση του Οργανισμού Ανάπτυξης της Σερβίας (Ιανουαρίου 2022), ο γεωργικός τομέας κατέγραψε σημαντική **εισροή ξένων επενδύσεων**. Καθώς οι γεωργικές δραστηριότητες απαιτούν σημαντικές επενδύσεις, η Σερβία έχει αναπτύξει ένα ευρύ φάσμα **επιδοτήσεων και κινήτρων για τις γεωργικές επιχειρήσεις**. Το πρόγραμμα για “**κίνητρα IPARD**” (**IPARD incentive program**) αναπτύχθηκαν από την σερβική κυβέρνηση σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ποσό 175 εκατ. ευρώ κοινοτικών “κονδυλίων” και 55 εκατ. ευρώ του εθνικού σερβικού προϋπολογισμού, ή συνολικό ποσό ύψους 230 εκατ. ευρώ, αφορά τη μεσοπρόθεσμη στήριξη του **γεωργικού τομέα στη Σερβία**. Σύμφωνα, επίσης, με την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 9ης Μαρτίου 2022, εγκρίθηκε το πρόγραμμα IPARD III για τη Δημοκρατία της Σερβίας περιόδου **2021-2027, ύψους 288 εκατομμυρίων ευρώ**. Οι επενδύσεις που θα υποστηριχθούν αφορούν την προμήθεια εξοπλισμού και μηχανημάτων για την κατασκευή και ανακατασκευή εγκαταστάσεων με στόχο την επίτευξη των προτύπων της ΕΕ στον τομείς υγιεινής, ασφάλειας τροφίμων, καλής μεταχείρισης ζώων, προστασίας του περιβάλλοντος καθώς και ενίσχυσης των παραγωγών γεωργικών προϊόντων και την “τοποθέτησή” τους στην αγορά της ΕΕ. Σημειωτέον ότι τα κύρια εισαγόμενα στη Σερβία προϊόντα περιλαμβάνουν καφέ, καπνά, σόγια, μπανάνες, λαχανικά και ψάρια. Τα δε “αδύνατα σημεία” της σερβικής γεωργίας, μεταξύ άλλων, αφορούν τα χαμηλά εισοδήματα, τα πρότυπα που μερικές φορές αποκλίνουν από τους διεθνείς κανόνες, ζητήματα υποδομής και την παρουσία μονοπωλίων στην αλυσίδα παραγωγής και λιανικής. Όμως γίνονται πολύπλευρες προσπάθειες σοβαρής βελτίωσης του κλάδου. Τον Δεκέμβριο του 2021 τέθηκαν πχ σε ισχύ οι μεταβατικοί κανόνες για την προτιμησησική καταγωγή (preferential origin) των εμπορευμάτων μεταξύ της ΕΕ και της Σερβίας. Σκοπός τους είναι η απλούστευση των κανόνων καταγωγής που εισήγαγε η σύμβαση PEM ή “περιφερειακή σύμβαση” (regional convention) για τους ευρω-μεσογειακούς προτιμησησικούς κανόνες καταγωγής (pan-Euro-Mediterranean preferential rules of origin). Η σημαντικότερη καινοτομία που εισάγουν οι εν λόγω προτιμησησικοί κανόνες στον γεωργικό τομέα είναι η αύξηση του “ορίου ανοχής” (tolerance limit) για τη χρήση “μη καταγόμενων υλικών” (non-originating materials) για τα γεωργικά προϊόντα.

Ενδεικτικό παράδειγμα επενδυτικών ευκαιριών είναι το ακόλουθο. Κατά την επίσκεψη του Έλληνα Υπουργού Γεωργίας στο Βελιγράδι (5.4.2021), εκδηλώθηκε ενδιαφέρον της σερβικής κυβέρνησης προς σοβαρή ελληνική εταιρεία της Πέλλας, παραγωγού κερασιών, για εξαγορά της σερβικής “Vocar”, ομοειδούς παραγωγού στην περιοχή της Merošina. Σύμφωνα με τον Σέρβο Υπουργό, η πάλαι ποτέ ηγετική και εξαγωγική σερβική επιχείρηση, χρήζει αναβάθμισης και εκσυγχρονισμού των υποδομών της,

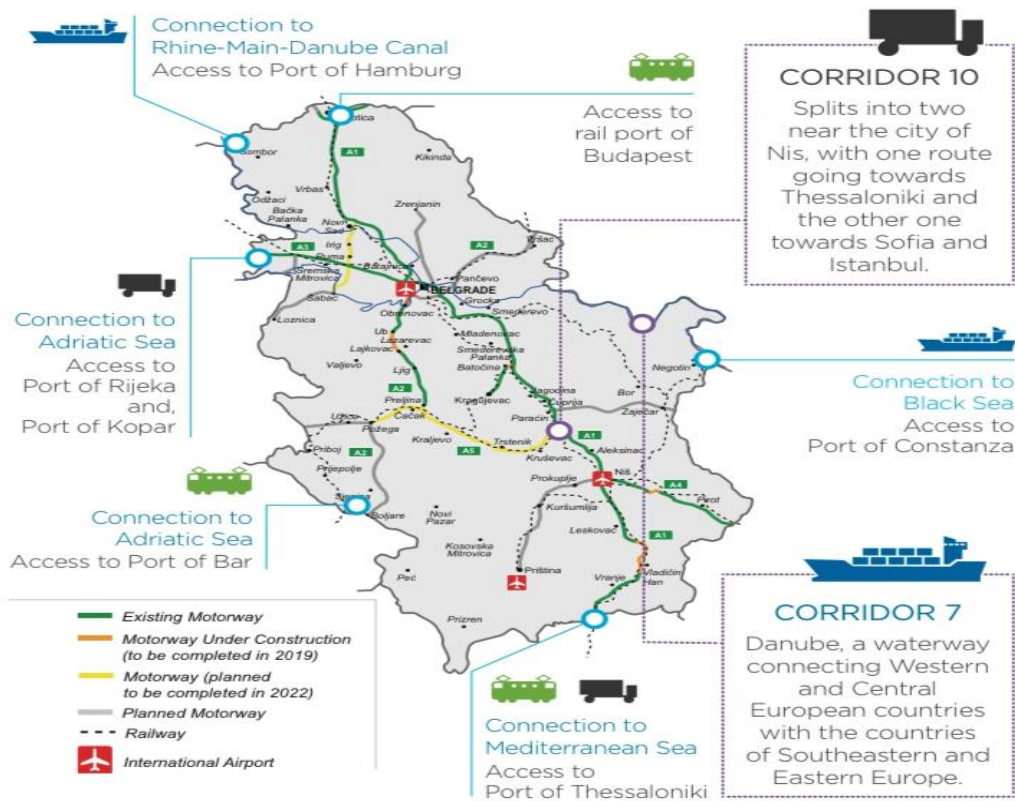
ιδιαίτερα στους τομείς της επεξεργασίας και ψυχρής συντήρησης. Η επένδυση ανέρχεται περίπου στα 10 εκατ. Ευρώ και η σερβική κυβέρνηση θα μπορούσε να επιδοτήσει περίπου το 30 με 40 % της συνολικής επένδυσης.

-Ιατρικές συσκευές: Ο εκσυγχρονισμός του τομέα της υγειονομικής περίθαλψης, δημιουργεί ζήτηση για προηγμένα **ιατρο-τεχνολογικά προϊόντα και εξοπλισμό**. Καθώς οι Σέρβοι αναζητούν όλο και περισσότερες σύγχρονες ιατρικές υπηρεσίες, η ζήτηση για **ιατρικά αναλώσιμα και φαρμακευτικά προϊόντα** θα αυξηθεί τα επόμενα χρόνια. Η οδοντιατρική , επίσης, αποτελεί έναν άλλο, τομέα που προσφέρει δυνατότητες για ελληνικές εξαγωγές **οδοντιατρικών προμηθειών και εξοπλισμού**.

-Τηλεπικοινωνίες: Ο τομέας των τηλεπικοινωνιών αντιπροσωπεύει το 6% του ΑΕΠ της χώρας. Η Σερβία προσπαθεί να καταστήσει τον τομέα αυτό ανταγωνιστικό και να προσελκύσει ξένους επενδυτές ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα των υπηρεσιών του. Ο τομέας των τηλεπικοινωνιών προσφέρει **ευκαιρίες** όσον αφορά τον τεχνολογικό εξοπλισμό και τις υπηρεσίες, μέσω της επέκτασης των νυν **κινητών και ευρυζωνικών δικτύων**. Παράλληλα, περαιτέρω ευκαιρίες παρουσιάζονται στον ίδιο τομέα, καθώς σύμφωνα με την Περιφερειακή Συμφωνία Περιαγωγής, από 1/7/2021 στα δυτικά Βαλκάνια δεν ισχύουν χρεώσεις περιαγωγής για τις κλήσεις κινητής τηλεφωνίας μεταξύ Σερβίας και χωρών της ΕΕ.

-Εξοπλισμός παραγωγής και μεταφοράς ενέργειας: Σημαντικές επενδύσεις στην παραγωγή και διανομή ηλεκτρικής ενέργειας, τόσο από τον ιδιωτικό όσο και από τον δημόσιο τομέα, αντιπροσωπεύουν ευκαιρίες στις εξαγωγές ανάλογων υπηρεσιών, **εξοπλισμού και υλικών**, απαραίτητων για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό του κλάδου. Οι δε προγραμματισμένες σερβικές επενδύσεις σε **“πηγές νέας γενιάς”** αποτελεί έναν άλλο τομέα που οι διεθνείς εταιρείες λαμβάνουν υπόψη. Η **τεχνολογία ενεργειακής απόδοσης** μπορεί, επίσης, να προσφέρει ευκαιρίες στους Έλληνες εξαγωγείς.

Έργα για τον **εκσυγχρονισμό συστημάτων θέρμανσης μεγάλων αστικών περιοχών** σε όλη τη Σερβία θα μπορούσαν να είναι ελκυστικά για ελληνικές εταιρείες. Μέσω του σερβικού ενεργειακού νομοθετικού πλαισίου, υπάρχουν δυνατότητες για την ανάπτυξη έργων **ανανεώσιμων πηγών ενέργειας**. Η δε EBRD (ΕΤΑΑ), μεταξύ άλλων δραστηριοποιείται και στη δανειοδότηση κατασκευής έργων μεγάλης κλίμακας στη Σερβία, πχ **αιολικής ενέργειας**.

-Εκσυγχρονισμός σιδηροδρομικού, οδικού δικτύου και υποδομών:

Συνολικά, 17,6 δισεκατομμύρια RSD έχουν διατεθεί από τον προϋπολογισμό του Υπουργείου Οικονομίας το 2021, κυρίως για μεγάλες επενδύσεις, ανάπτυξη επιχειρηματικότητας και βελτίωση της επιχειρηματικής υποδομής. Ως προς την τελευταία κατεύθυνση, κατά τα επόμενα 3-6 χρόνια, τα περισσότερα έργα θα αφορούν έργα **σιδηροδρομικών δικτύων** (βλ. προκηρύξεις διαγωνισμών: www.koridorisrbije.rs), **βιολογικού καθαρισμού**. Ταυτόχρονα προχωρούν προς υλοποίηση τα εναπομείναντα έργα κατασκευής **αυτοκινητοδρόμων**, όπως πχ μεταξύ Νις και των συνόρων με Κόσσοβο, ήτοι το τμήμα Merosina-Beloljin. Επίσης σημειώνεται πρόοδο στις διαδικασίες για την επίτευξη του «σχεδίου Σερβία 2025», που προβλέπει την κατασκευή 29 εγκαταστάσεων επεξεργασίας λυμάτων και 11 δημοτικών εγκαταστάσεων **επεξεργασίας αποβλήτων**. Το σχέδιο αυτό έχει εξασφαλίσει τη στήριξη της Τράπεζας Ανάπτυξης του Συμβουλίου της Ευρώπης, με χρηματοδότηση ύψους 500 εκατομμυρίων ευρώ, ενώ αναζητείται, εκτός από τεχνολογία, περαιτέρω διεθνής χρηματοδότηση.

Πλην των κύριων οργανισμών χρηματοδότησης (πχ EU, EIB EBRD, World Bank, UNDP κλπ), χρήσιμες πληροφορίες για τα υπό κατασκευή έργα μπορούν να αντληθούν μέσω: (1) του Συμβουλίου της Αναπτυξιακής Τράπεζας της Ευρώπης (CEB-<https://coebank.org/en>) για οικοδομικά έργα σε **νοσοκομεία, δικαστικά μέγαρα, φυλακές** κτλ, καθώς και (2) από την Γερμανική Τράπεζα Εξωτερικής Βοήθειας KfW (<https://germancooperation.rs/kfw>) που χρηματοδοτεί έργα υποδομών, κυρίως, σε **κλάδους ενέργειας και περιβάλλοντος**.

Τέλος, συχνή ενημέρωση για πολυάριθμες προκηρύξεις διαγωνισμών και έργων μπορούν να αναζητηθούν στην συνδρομητική ιστοσελίδα : <https://www.ekapija.com/en/tender>

Οι γνωστές ελληνικές κατασκευαστικές εταιρείες και γραφεία μελετών απευθύνονται, πρωταρχικά, στις ιστοσελίδες αυτών των οργανισμών. Συχνά δε αναλαμβάνουν τέτοιου είδους μελέτες ή έργα (πχ ως υπεργολάβοι), σε συνεργασία με βαλκανικές ή άλλες κατασκευαστικές εταιρείες ή γραφεία μελετών

από τον διεθνή χώρο.

Οι ενδιαφερόμενες κοινοτικές επιχειρήσεις θα πρέπει να παρακολουθούν τις διαδικασίες που προηγούνται της προκήρυξης μειοδοτικών διαγωνισμών, διαφορετικά, όταν αυτοί ανακοινώνονται είναι συνήθως αργά για διεκδίκηση έργων.

Κατά την πρόσφατη, ελληνική “κρίση χρέους”, ιδίως μετά την απόφαση της “Τρόικα” των δανειστών της Ελλάδος για αναγκαστική αποχώρηση των ελλ. τραπεζών από την Σερβία (και από άλλες χώρες), η **εικόνα της Ελλάδας** στον επιχειρηματικό τομέα υποχώρησε κατά την τελευταία δεκαετία (βλ. Κεφάλαιο Β-9). Όμως στον **κατασκευαστικό τομέα**, η **Ελλάδα** διατηρεί ακόμα θετικό “brand name” στην αγορά της Σερβίας και οι κατασκευαστικές της εταιρείες είναι σε θέση να προσφέρουν τεχνογνωσία για μεγάλα έργα (πχ **ως ανάδοχοι ή υπεργολάβοι**).

Θυγατρικές ελληνικών ομίλων ανέλαβαν σημαντικά έργα. Η **Terna S.A.**, εκτελεί έργα προέκτασης του αεροδρόμιου Nikola Tesla του Βελιγραδίου, όπως κατασκευής νέων εγκαταστάσεων επιβατικών τερματικών και ανακαίνισης υφιστάμενων τερματικών σταθμών. Το δε οδικό τμήμα Demir Karija-Spoknica του σημαντικού “Διαδρόμου 10”, ένα έργο μήκους 28,2 χλμ και συνολικού προϋπολογισμού περίπου 230 εκατ. ευρώ, ολοκληρώθηκε από την θυγατρική εταιρεία **AKTOR ATE OGRANAK**. Δυστυχώς η επιτυχής ολοκλήρωση του έργου αυτού, επισκιάστηκε από τις οικονομικές απαιτήσεις Σέρβων υπεργολάβων ή προμηθευτών έναντι της ελληνικής εταιρείας, αλλά και αντίστοιχες απαιτήσεις του AKTOR ATE OGRANAK έναντι της κρατικής σερβικής εταιρείας “Koridori Serbia” (κύριος ανάδοχος του έργου). Τα σερβικά ΜΜΕ, το έτος 2019, πρόβαλαν μια αρνητική εικόνα του AKTOR ATE OGRANAK (και ενίοτε γενικότερα των “Ελληνικών εταιρειών”), με ανάλογες αυστηρές δηλώσεις της αρμόδιας υπουργού και αναπληρώτριας πρωθυπουργού, κας Ζ. Μιχαήλοβιτς.

Επιχειρηματικές ευκαιρίες υπάρχουν και σε άλλους τομείς όπως στη τεχνολογία για τα **τυχερά παίγνια, τα οπτικοακουστικά έργα, στους τομείς των καλλυντικών, της πληροφορικής**³³, της διαχείρισης **αποβλήτων, ΑΠΕ** κτλ.

-**Ευκαιρίες Franchising**: Επαγγελματικές ευκαιρίες εντοπίζονται και στον τομέα του franchising, καθώς δεν είναι λίγες οι εταιρείες που ενδιαφέρονται να δημιουργήσουν υποκαταστήματα στη Σερβία, όπως πχ οι Cartridge World, Tasty Donuts and Coffee και άλλες.³⁴

6. Εμπόδια και προβλήματα ελληνικών (κά) εταιρειών στην αγορά της Σερβίας.

Η Σερβική αγορά προσφέρει μεν επιχειρηματικές ευκαιρίες, αλλά παρουσιάζει, επίσης, εμπόδια ή διάφορα προβλήματα. Η χώρα παρουσιάζει, ακόμη, κάποια χαρακτηριστικά **νοοτροπίας των πρώην σοσιαλιστικών καθεστώτων**, σε κάπως αργή μεταβατική διαδικασία προς την ελεύθερη οικονομία. Η γραφειοκρατία, τα εγχώρια ολιγοπωλιακά επιχειρηματικά συμφέροντα, η εμβρυακή λειτουργία των κανόνων ανταγωνισμού (κλπ), αποτελούν μερικά από αυτά. Παρατηρείται πολύ σημαντική **διαφορά μεταξύ του πρόσφατα υιοθετημένου, νομοθετικού πλαισίου (πχ προέλευσης Ε.Ε.) και της εφαρμογής του**. Στο πλαίσιο αυτό, ενίοτε το νεο-εισηγμένο νομοθετικό και κανονιστικό πλαίσιο φαντάζει σαν εξαιρετικά θεωρητικό.

Πιο συγκεκριμένα, τα **προβλήματα των ελληνικών επιχειρήσεων στη Σερβία** και όχι μόνο, σύμφωνα με τον Σύνδεσμο Ελληνικών Επιχειρήσεων Σερβίας (**HBA-www.hba.rs**)³⁵, είναι συνοπτικά τα εξής:

³³ Για περισσότερες πληροφορίες: <https://www.agora.mfa.gr/ta-grafeia-oikonomikon-emporikon-upotheseon/grafeia-ana-xora/infofile/72761>

³⁴ <https://www.franchiseeurope.com/european-franchises/serbia/512/>

-ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΠΕΡΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ - Μη ξεκάθαροι όροι του μισθοδοτικού κανονισμού

Ο υπολογισμός των εργατικών αποδοχών σύμφωνα με το εργατικό δίκαιο της Σερβίας είναι εξαιρετικά περίπλοκος και ρυθμίζεται από επιτακτικούς κανονισμούς. Οι διεθνείς εταιρείες που λειτουργούν στη Σερβία δεν είναι σε θέση να υπολογίσουν τον μισθό του εργαζομένου με τον ίδιο τρόπο όπως σε άλλες χώρες, μιας και η δομή αυτού διαφοροποιείται στις περιπτώσεις απουσίας του εργαζομένου σε περίοδο ασθενείας, σε εθνικές αργίες, σε ετήσιες άδειες, σε άδειες μετ' αποδοχών κ.λπ. Άμεση συνέπεια είναι η αδυναμία προγραμματισμού του προϋπολογισμού της εταιρείας.

-ΕΡΓΑΣΙΑ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ - Χρονοβόρα διαδικασία χορήγησης άδειας εργασίας αλλοδαπού

Παρά τα οφέλη που προκύπτουν από τις βελτιώσεις της νομοθεσίας περί απασχόλησης αλλοδαπών και του Νόμου περί αλλοδαπών στη Σερβία, εξακολουθούν να προβληματίζουν ορισμένες διατάξεις αυτών που προβλέπουν ότι η άδεια εργασίας μπορεί να εκδοθεί βάσει της προσωρινής άδειας διαμονής του αλλοδαπού εργαζομένου. Στη Σερβία η λήψη προσωρινής άδειας διαμονής αποτελεί μια αρκετά δύσκολη και χρονοβόρα διαδικασία. Οι κανονισμοί που εγκρίθηκαν από την κυβέρνηση της χώρας τον Αύγουστο του 2018, περιπλέκουν περαιτέρω τη διαδικασία για την απόκτηση άδειας εργασίας, διότι όλα τα έγγραφα θα πρέπει να υποβάλλονται σε πρωτότυπο ή επικυρωμένο αντίγραφο.

-ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ - Χρονοβόρες δικαστικές διαδικασίες επιχειρηματικών αντιπαραθέσεων

Τα έγγραφα των δικαστικών υποθέσεων θα πρέπει να είναι προσβάσιμα από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη και οι ακροάσεις να πραγματοποιούνται ανά συχνότερες χρονικές περιόδους. Στην πράξη έχει παρατηρηθεί ότι οι Σέρβοι δικαστές είτε δεν τηρούν το καθιερωμένο χρονοδιάγραμμα των ακροάσεων, είτε αφιερώνουν άσκοπα μεγάλο χρονικό διάστημα (δύο ή και περισσότερων ετών), γεγονός που συμβάλλει στην καθυστέρηση της περάτωσης των δικαστικών διαδικασιών.

-ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ - Μειωμένη διακίνηση εμπορευμάτων μέσω σιδηροδρομικών γραμμών και περιορισμένος αριθμός ατελών αδειών εισαγωγής προϊόντων από Ελλάδα

Ο εκσυγχρονισμός του σιδηροδρομικού τομέα στη Σερβία αποτελεί πολύ σημαντικό ζήτημα για τις εμπορευματικές της σχέσεις με την Ελλάδα κ.α. Μεγάλος αριθμός σιδηροδρομικών γραμμών δεν χρησιμοποιείται, ενώ παράλληλα οι ταχύτητες μεταφοράς των εμπορευμάτων είναι χαμηλές.

Ένα ακόμη πρόβλημα στον τομέα των μεταφορών, αφορά το οδικό κομμάτι και συγκεκριμένα τις χωρίς τέλη άδειες εισαγωγής σερβικών προϊόντων από την Ελλάδα και ελληνικών αγαθών από την Σερβία. Με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας μεταξύ Σερβίας και Ελλάδος, υπάρχει **όριο έκδοσης τέτοιων ετήσιων αδειών** για την ένθεν κακείθεν αντίστοιχη εισαγωγή προϊόντων τους, το οποίο έως περίπου το Νοέμβριο μήνα κάθε χρόνου εξαντλείται. Το αποτέλεσμα είναι ότι στο τέλος του έτους και αρχές του νέου, οι σερβικές εταιρείες να αδυνατούν να εισάγουν ατελώς προϊόντα από την Ελλάδα (ή το αντίστροφο). Επιπλέον, λόγω του συνεχώς αυξανόμενου κόστους ενέργειας από το Φθινόπωρο του 2021 ή την από τον Φεβρουάριο 2022 ρωσο-ουκρανική εμπόλεμη κατάσταση και τις διαδοχικά επιβληθείσες στη συνέχεια δυτικές κυρώσεις προς την Ρωσία, οι μεταφορές αγαθών για τις εταιρείες γίνονται πολύ πιο κοστοβόρες.

-ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ - Περαιτέρω απλούστευση της καταχώρησης δικαιωμάτων ιδιοκτησίας

Παρόλο που η διαδικασία απόκτησης άδειας οικοδόμησης στη Σερβία υποτίθεται ότι έχει απλουστευτεί, οι αρμόδιες Αρχές της χώρας θα πρέπει να τις εκδίδουν με το κατάλληλο περιεχόμενο. Στην περίπτωση αυτή, δηλαδή ενημερωμένες άδειες και σύμφωνες με τους ισχύοντες κανονισμούς, θα

επιτρέπουν στον επενδυτή την καταχώρηση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας του για τις νεόδμητες εγκαταστάσεις, χωρίς να τον εκθέτουν σε πρόσθετες απώλειες χρόνου και σπατάλη κεφαλαίων για την απόκτηση επί πλέον ειδικών εγγράφων.

-ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ - Αδιαφανείς διαδικασίες ως προς την επιλογή του αναδόχου για τα υπό σχεδιασμό κρατικά έργα και μη εφαρμογή του Κανονισμού της ΕΕ περί προμηθειών.

Παρά την από το έτος 2020 έγκριση κατάλληλων νομοθετικών διατάξεων³⁶ που συμβαδίζουν με τους Κανονισμούς της ΕΕ, στη Σερβία δεν σημειώθηκαν σημαντικές βελτιώσεις όσον αφορά την καταπολέμηση της **διαφθοράς** στις δημόσιες συμβάσεις και την επιβολή κυρώσεων για σχετικά αδικήματα. Η Σερβία έχει υιοθετήσει την πλειοψηφία των συστάσεων της Ομάδας Κρατών κατά της Διαφθοράς (GRECO), πχ μεταξύ βουλευτών, δικαστών και εισαγγελέων. Όμως η κατάσταση στη χώρα παραμένει ανησυχητική σύμφωνα με διεθνείς παρατηρητές ενώ και οι εν εξελίξει συνταγματικές μεταρρυθμίσεις αναμένεται να έχουν αρνητικό αντίκτυπο σε αρκετές από τις ανωτέρω συστάσεις. Το πεδίο ελέγχου της εφαρμογής των συμβάσεων φαίνεται να παραμελείται. Μεγάλες ελληνικές εταιρείες στη Σερβία αντιμετωπίζουν, ακόμη, το **πρόβλημα της «ασυνήθιστα χαμηλής τιμής»** στις δημόσιες συμβάσεις της χώρας. Όταν οι ανωτέρω εταιρείες υποψιάζονται ότι μία σύμβαση έχει ανατεθεί σε κάποια άλλη επιχείρηση βάσει προσφοράς με ασυνήθιστα χαμηλή τιμή, έχουν τη δυνατότητα να το καταγγείλουν στην Επιτροπή Προστασίας Δικαιωμάτων. Όμως η τελευταία, μέχρι σήμερα, έχει απορρίψει τέτοιου είδους αιτήματα.

-ΕΜΠΟΡΙΟ - Ασάφειες στις νομικές υποχρεώσεις των εμπόρων

Οι ασάφειες αναφορικά με την εισαγωγή προϊόντων και οι μη πλήρως καθορισμένες νομικές υποχρεώσεις που πρέπει να πληροί ένα κατάστημα λιανικής πώλησης στη Σερβία, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες της μη εύρυθμης λειτουργίας του εμπορίου στη Σερβία. Για ορισμένα έγγραφα που πρέπει να υποβάλλονται κατά την εισαγωγή ελληνικών προϊόντων στη Σερβία, η νομοθεσία είναι αμφιλεγόμενη, με αποτέλεσμα οι εισαγωγείς να βασίζονται σε γενικές οδηγίες που δημοσιεύονται στους δικτυακούς τόπους των αρμόδιων σερβικών αρχών. Επίσης, κατά την εισαγωγή υπάρχει και το πρόβλημα της αιτιολόγησης του αριθμού ληφθέντων δειγμάτων. Τέλος, έχει παρατηρηθεί ότι λόγω μη ύπαρξης συγκεκριμένης ερμηνείας της ρύθμισης που αφορά τις νομικές υποχρεώσεις των εμπόρων, σε διάφορες περιοχές της Σερβίας οι υπηρεσίες επιθεώρησης εφαρμόζουν διαφορετικά κριτήρια για τον έλεγχο και την επιβολή κυρώσεων.

-ΤΕΛΩΝΕΙΑ & ΕΚΤΕΛΩΝΙΣΜΟΣ - Καθυστερήσεις λόγω συνοριακών ελέγχων, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται επιπρόσθετα κόστη και δυσκολίες κατά την εισαγωγή προϊόντων στη Σερβία, επηρεάζουν αρνητικά την ανταγωνιστικότητα αυτών.

Κατά τη διαδικασία του εκτελωνισμού στη Σερβία αντιμετωπίζονται τεχνικά εμπόδια ενώ αυτή διαφοροποιείται από τελωνείο σε τελωνείο. Συχνά προβλήματα αποτελούν, για παράδειγμα, η σερβική απαίτηση, αναφορικά με το εμπορικό έγγραφο, να φέρει τη σφραγίδα του Έλληνα πωλητή (παρόλο που διεθνώς η ύπαρξη σφραγίδας δεν αποτελεί προϋπόθεση), η απαίτηση γραπτής σύμβασης ακόμη και αν αυτή δεν είναι υποχρεωτική και τέλος, η προσκόμιση τιμολογίου σε πρότυπη γραπτή και όχι σε ηλεκτρονική μορφή.

³⁶Οι νέες διατάξεις εφαρμόζονται από 1/7/2020 και αφορούν την υποβολή αιτήσεων ηλεκτρονικά, την αύξηση του κατώτατου ορίου για την εφαρμογή του νόμου περί δημοσίων συμβάσεων στα 500.000 RSD-δηνάρια, την μεταβολή των κριτηρίων για την επιλογή του υποβάλλοντος προσφορά, αλλά και τροποποιήσεις στις ίδιες τις δημόσιες συμβάσεις και, τέλος, την κατάργηση των περιορισμών για την πρόσληψη υπεργολάβων. Για περισσότερες πληροφορίες, βλέπε <https://www.agora.mfa.gr/ta-grafeia-oikonomikon-emporikon-upotheseon/grafeia-ana-xora/infofile/75694>

Επιπλέον, οι έλεγχοι ποιότητας είναι τακτικοί και εφαρμόζονται σε κάθε εισαγωγή, επιβραδύνοντας άσκοπα τη διαδικασία του εκτελωνισμού για τα συχνά εισαγόμενα εμπορεύματα που έχουν επιθεωρηθεί από ελληνικά διαπιστευμένα εργαστήρια.

Η απλοποίηση των τελωνειακών διαδικασιών θα επηρέαζε κατά το μέγιστο την επιχειρηματική δραστηριότητα των υφιστάμενων αλλά και μελλοντικά νέο-εισερχόμενων ελληνικών επιχειρήσεων στη Σερβία.

Επίσης, θα ήταν χρήσιμο να εξεταστεί η δυνατότητα μείωσης ή ακόμη και κατάργησης των εισαγωγικών δασμών στις βιομηχανικές πρώτες ύλες. Κάτι που αναμένεται να συμβεί, εφόσον και όταν, η Σερβία ενταχτεί στην ΕΕ.

-ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΜΗΤΡΩΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΙΔΙΟΚΤΗΤΩΝ

Βάσει των διατάξεων της σερβικής νομοθεσίας περί κεντρικού μητρώου πραγματικών ιδιοκτητών, η εγγραφή των στοιχείων των ιδιοκτητών μίας νεοϊδρυθείσας εταιρείας στο Κεντρικό Μητρώο, απαιτείται να πραγματοποιείται με τη χρήση πιστοποιημένου πιστοποιητικού ηλεκτρονικής υπογραφής του εξουσιοδοτημένου προσώπου που εκπροσωπεί την εταιρεία, το αργότερο εντός 15 ημερών από την ίδρυσή της. Εάν το πρόσωπο που είναι εξουσιοδοτημένο να εκπροσωπεί την εταιρεία είναι Έλληνας πολίτης που δεν κατοικεί στο έδαφος της Σερβίας, απαιτείται η άφιξή του στη χώρα ώστε να ολοκληρωθεί η προαναφερόμενη διαδικασία.

-ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΑ - Απαρχαιωμένο γραφειοκρατικό σύστημα

Στη Σερβία υπάρχει σοβαρό πρόβλημα με τη γραφειοκρατία, η οποία οδηγεί σε δυσλειτουργική διοίκηση και “αργόσυρτο” φορολογικό σύστημα. Καίρια αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου θα αποτελούσε η απλοποίηση και ψηφιοποίηση της διαδικασίας φορολογικής συμμόρφωσης, αλλά και η ενίσχυση της φορολογικής εκπαίδευσης.

Εκτός των ανωτέρω εμποδίων υπάρχουν και άλλα προβλήματα που συναντούν οι Ελληνικές και άλλες ξένες εταιρείες στη Σερβία, όπως το θέμα κατοχύρωσης δικαιωμάτων ιδιοκτησίας ως προς τη **χρήση γης**, ο **αθέμιτος ανταγωνισμός** κλπ. Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα όλων, του οποίου η λύση παραμένει ως ζητούμενο, αποτελεί η ίση μεταχείριση των υποψηφίων κατά τη διαδικασία συμμετοχής και επιλογής του “μειοδότη” σε **δημόσιους ή και ιδιωτικούς διαγωνισμούς**.

Όσον αφορά την περίοδο 2020/2021, ελληνικές εταιρείες, μεταξύ άλλων, αντιμετώπισαν τα κάτωθι **ιδιάζοντα προβλήματα** στη σερβική αγορά:

. Οι εισαγωγείς οίνων στη Σερβία, προελεύσεως Κ-Μ της ΕΕ (πχ η ελληνικών συμφερόντων αλυσίδα Super Vero), αντιμετώπισαν ένα σοβαρό ζήτημα. Η ποσόστωση εισαγωγών οίνου προέλευσης Κ-Μ της Ε.Ε. εξαντλήθηκε από τον Ιούλιο 2020, λόγω “μαζικής” εισαγωγής οίνου από έναν και μόνο, μεγάλο εισαγωγέα (Lidl). Μετά από ενέργειες του Γραφείου Ο.Ε.Υ. Βελιγραδίου, σε συνεργασία με αντίστοιχα Γραφεία μερικών άλλων Κ-Μ, της Αντιπροσωπείας της Ε.Ε. στο Βελιγράδι, αλλά κυρίως των αρμόδιων σερβικών υπηρεσιών προστασίας του Ανταγωνισμού, δόθηκε μόνιμη λύση στο θέμα αυτό. Η σερβική Κυβέρνηση εξέδωσε απόφαση με την οποία καθορίζει την κατανομή των ποσοτώσεων για την εισαγωγή 2,5 εκατομμυρίων λίτρων οίνου προελεύσεως ΕΕ, σε προτιμησιακή τιμή (μηδενικός εισαγωγικός δασμός). Η νέα μέθοδος βασίζεται στη χρονολογική σειρά των τελωνειακών διασαφήσεων (“first come first served”), καθώς και στην υιοθέτηση ποσοτικής οροφής (ceiling ή plafond). Κατά το έτος 2021 η ανωτέρω διαδικασία εφαρμόστηκε για πρώτη φορά.

-Θυγατρική εταιρία μεγάλου ελληνικού εξαγωγικού ομίλου που έχει προβεί σε επενδύσεις στη Σερβία και πραγματοποιεί εξαγωγές από την χώρα αυτή, αντιμετωπίζει προβλήματα λόγω μη απρόσκοπτης

ανανέωσης της ετήσιας άδειας εξαγωγών. Το πρόβλημα αυτό είχε πρωτο-εμφανιστεί και κατά τα έτη 2017-2018. Επίσης, ή ίδια εταιρεία, δέχθηκε έμμεσο εξαναγκασμό να εκκενώσει σε σύντομο χρονικό διάστημα τους αποθηκευτικούς της χώρους στο λιμάνι του Βελιγραδίου, παρότι απαιτείται πολύ μεγαλύτερη χρονική περίοδος για τις διαδικασίες αυτές. Γραφειοκρατικά προβλήματα συνέχισαν να ορθώνονται και όσον αφορά την μετεγκατάστασή της στους νέους αποθηκευτικούς της χώρους (πχ διαδικασίες αδειοδότησης κλπ). Άλλη σημαντική ελληνική εταιρεία που εξαρτάται από σερβικό προμηθευτή κατά την τελευταία εικοσαετία, ως προς την πρώτη ύλη για την παραγωγή τελικού προϊόντος, αδυνατεί να λειτουργήσει από αρχές του 2022, λόγω γραφειοκρατικών-μη δασμολογικών εμποδίων-, ως προς την χορήγηση εξαγωγικής άδειας από τις σερβικές Αρχές προς τον ανωτέρω προμηθευτή της.

-Ελληνικός βιομηχανικός όμιλος παραγωγής και εμπορίας βασικού προϊόντος διατροφής, με σημαντικές παραγωγικές επενδύσεις στη Σερβία, κατά τα τελευταία χρόνια δαπάνησε 37 % περισσότερα κεφάλαια συγκριτικά με το πρόσφατο παρελθόν υπέρ της χρήσης φυσικού αερίου (φ.α.) για τις παραγωγικές δραστηριότητές του, ώστε να περιορίσει το αρνητικό του περιβαλλοντικό αποτύπωμα, σύμφωνα με τις ανάλογες διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας. Όμως, η απρόβλεπτη, συνεχής, κατακόρυφη αύξηση της διεθνούς τιμής του φ.α. από το καλοκαίρι του 2021, είχε ως συνέπεια να μειωθεί σε επικίνδυνο βαθμό η ανταγωνιστικότητα της εταιρείας έναντι του άμεσου σέρβου ανταγωνιστή της, που απολαμβάνει πολύ φθηνότερη ενέργεια μέσω της χρήσης άνθρακα. Επίσης, οι δύο αυτές εταιρείες που αποτελούν το κλαδικό “δυοπώλιο” της σερβικής αγοράς, καταβάλουν στο σερβικό κράτος τον ίδιο περιβαλλοντικό φόρο. Η ελληνική εταιρεία έχει έρθει πολλάκις σε επαφή με τις αρμόδιες σερβικές Αρχές, προτείνοντας πχ μείωση της καθαρής ενεργειακής φορολογίας (κλπ), αλλά χωρίς αποτέλεσμα κατά τον τελευταίο χρόνο.

-Στο τομέα των γαλακτοκομικών προϊόντων στη Σερβία, είναι συνήθης η πρακτική της παραπλανητικής ετικέτας και πληροφόρησης προς τους Σέρβους καταναλωτές. Πιο συγκεκριμένα γίνεται χρήση ελληνικών συμβόλων ή αναφορών σε “Greek style”, “Greek type” γιαουρτιών, με σκοπό να τα παρουσιάσουν ως ελληνικά. Σε συνέχεια επιστολών του Γραφείου Ο.Ε.Υ. Βελιγραδίου και κάποιων ενεργειών της Ελλ. Πρεσβείας προς τις αρμόδιες σερβικές Αρχές, οι τελευταίες ανέλαβαν γραπτώς την δέσμευση να ενσωματωθεί στο εσωτερικό σερβικό δίκαιο από 1/3/2022, σχετικός Κανονισμός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2018/775) βάσει του οποίου καθορίζεται η θέσπιση κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 26 παράγραφος 3 του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1169/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Ο Κανονισμός αυτός ορίζει πως οι εταιρείες παραγωγοί είναι υποχρεωμένες να αναγράφουν επί της εξωτερικής επιφάνειας του πλαστικού συνήθως περιτυλίγματος που περιέχει το προϊόν, διάφορα ενημερωτικά προς τους καταναλωτές στοιχεία, όπως τα συστατικά στοιχεία, την χώρα προέλευσης του γάλακτος, τον τόπο παρασκευής κλπ. Δυστυχώς η εν λόγω σερβική δέσμευση δεν είχε τηρηθεί έως τον Ιούλιο 2022 και κατά πάσα πιθανότητα θα απαιτηθεί η άσκηση περισσότερης πίεσης από τις ελλ. Αρχές.

Στο πλαίσιο αυτό οι μη αμελητέου μεγέθους Ελληνικές επιχειρήσεις θα πρέπει να ακολουθούν το παράδειγμα πολλών άλλων επώνυμων ευρωπαϊκών, αμερικανικών ή ασιατικών κλπ εταιρειών, αναπτύσσοντας τις δημόσιες σχέσεις τους με τα εντόπια κέντρα αποφάσεων και όχι να επαφίενται αποκλειστικά και μόνο στην υποστήριξη της Πρεσβείας και του Γραφείου Οικ. & Εμπ. Υποθέσεων της. Η εκ των υστέρων ανωτέρω βοήθεια ενδέχεται να είναι χρήσιμη και συχνά έχει αποφέρει θετικά αποτελέσματα στην επίλυση κάποιων προβλημάτων. Όμως η **ανάπτυξη σχέσεων μιας εταιρείας με δραστήριους επιχειρηματικούς φορείς επιρροής**, της επιτρέπει να συν-διαμορφώνει τις εισηγήσεις για τα κατά καιρούς υπό επεξεργασία κλαδικά νομοθετικά, κανονιστικά πλαίσια και να λαμβάνεται

σοβαρότερα υπόψη ως προς την επίλυση προβλημάτων ή την επιλογή υποψηφίων σε μειοδοτικούς διαγωνισμούς κλπ. Συνεπώς θεωρούμε χρήσιμη την ανάλογη δραστηριοποίηση ελληνικών εταιρειών στη Σερβία μέσω του Συνδέσμου Ελληνικών Επιχειρήσεων Σερβίας (HBA) ή του Ελληνο-Σερβικού Επιμελητηρίου Β. Ελλάδος-ΕΣΕ, με σημαντικούς φορείς επιρροής, όπως το Συμβούλιο Ξένων Επενδυτών (FIC-www.fic.org.rs). Το τελευταίο, σε συνεργασία με την Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στη Σερβία (www.europa.rs), κάθε χρόνο, υποβάλλει επεξεργασμένες προτάσεις προς την Σερβική Κυβέρνηση (advocacy) σχετικά με την βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, το νομοθετικό πλαίσιο, την φορολογία και την επίλυση σημαντικών ομαδικών προβλημάτων ή εμποδίων που συναντούν ανά παραγωγικό κλάδο διάφορες ξένες εταιρείες στην Σερβική αγορά. Το FIC δεν αναφέρει το όποιο πρόβλημα μιας συγκεκριμένης εταιρείας, αλλά συγκεντρώνει παρόμοιες περιπτώσεις και άλλων επιχειρήσεων του ίδιου τομέα, τις επεξεργάζεται ως ένα κλαδικό πρόβλημα και χωρίς να αναφέρει ονομαστικά τις θιγόμενες εταιρείες, συχνά μαζί με την Αντιπροσωπεία της ΕΕ στο Βελιγράδι, υποβάλλει τις προτάσεις του στην σερβική κυβέρνηση ως προς την επίλυση του κλαδικού θέματος. Η διαδικασία αυτή είναι πιο αποτελεσματική από την προώθηση προς επίλυση προβλήματος μιας και μόνο εταιρείας. Στο πλαίσιο αυτό, περιττεύει να τονιστεί η ανάγκη μιας συχνότερης συνεργασίας των HBA, ΕΣΕ, ελληνικών εταιρειών και Γραφείου ΟΕΥ-Πρεσβείας της Ελλάδος στη Σερβία, με το FIC (κά) και την Αντιπροσωπεία της Ε.Ε. στο Βελιγράδι, σε μια προσπάθεια προσέγγισης και επιρροής των σερβικών κέντρων αποφάσεων (lobbying). Πρακτική που ακολουθείται και από διάφορα άλλα “μεικτά” επιμελητήρια στη Σερβία. Εξυπακούεται ότι όσες ελληνικών συμφερόντων εταιρείες είναι ήδη μέλη του FIC ή άλλων σημαντικών “εργαλείων πίεσης” (πχ Σερβο Αμερικανικού ή Σερβο-Γερμανικού κλπ επιμελητηρίων), θα πρέπει να αποτελούν **ενεργά μέλη** τους (πχ συμμετοχή σε κλαδικές επιτροπές τους, συχνό networking κλπ) και όχι αδρανή (δηλ. καταβάλλοντας απλά και μόνο την συνδρομή τους).

Το Γραφείο ΟΕΥ Βελιγραδίου, θεωρεί ότι οι ανωτέρω συνέργειες μεταξύ HBA, ΕΣΕ με HBA κλπ, ίσως μελλοντικά, ωθούσε περισσότερες ελληνικές επιχειρήσεις να καταστούν, μέλη των HBA ή ΕΣΕ. Επί πλέον, θα έπρεπε ενδεχομένως να εξεταστεί το ενδεχόμενο, ελληνικά στελέχη ξένων εταιρειών, διεθνών οργανισμών (κλπ), να μπορούσαν να ενταχτούν σε αυτές τις δύο επιχειρηματικές ενώσεις, μετά από ανάλογη τροποποίηση του Καταστατικού τους. Μια περαιτέρω ενδυνάμωση τους, κατά πάσα πιθανότητα, θα διευκόλυνε τον ρόλο επιρροής τους προς τα σερβικά κέντρα επεξεργασίας ή εφαρμογής οικονομικών και επιχειρηματικών πολιτικών και τελικά, στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των εμποδίων των ελληνικών επιχειρήσεων στην σερβική αγορά.

Τέλος, ως φυσική επίπτωση των ανωτέρω, η προ-ενταξιακή στην ΕΕ διαδικασία της χώρας κινείται με κάπως αργούς ρυθμούς. Εκτός των προαναφερθεισών εμπορικο-οικονομικών εμποδίων, μέρος της ευθύνης αποδίδεται από την Ε.Ε. και σε άλλα θέματα όπως, στην γενικότερη λειτουργία των θεσμών και του κράτους δικαίου, στη μόλυνση του περιβάλλοντος όπου η Σερβία παραμένει μια από τις περισσότερο μολυσμένες χώρες σε παγκόσμιο επίπεδο, την παρέκκλιση της από την πολιτική της Ε.Ε. έναντι διεθνών γεωπολιτικών κρίσεων κλπ.

-ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΧΩΡΑΣ (country risk)³⁷

Η Σερβία αξιολογείται από τον γαλλικό οργανισμό εκτίμησης πιστωτικών κινδύνων ασφάλισης εξαγωγικών πιστώσεων, Coface, ως **χώρα επιπέδου κινδύνου C** (αντί B το 2020), ενώ για το **επιχειρηματικό της περιβάλλον κατατάσσεται στο επίπεδο κινδύνου A4**. Συνεπώς, όσον αφορά το επίπεδο κινδύνου χώρας, η κατάταξη της Σερβίας επιδεινώθηκε έναντι του προηγούμενου έτους. Η Σερβία κατέλαβε την 96^η θέση ανάμεσα σε 180 άλλες χώρες. Άλλοι συναφείς οργανισμοί κατατάσσουν την Σερβία, λίγο πολύ, σε ανάλογη κατηγορία κινδύνου χώρας (η δε Ελλάδα είναι χώρα επιπέδου κινδύνου B και το επιχειρηματικό της περιβάλλον κατηγορίας A2). Η διαφθορά στη Σερβία βρίσκεται μεν σε κάποια σχετική υποχώρηση αλλά παραμένει παρούσα σε όλα τα επίπεδα. Η μάχη για την καταπολέμησή της μέχρι στιγμής δεν απέφερε αξιόλογα αποτελέσματα, παρά τις εκτεταμένες ομάδες ελέγχου που συστάθηκαν επί αυτού του σκοπού.

Η κριτική των Διεθνών Οικονομικών Οργανισμών υπογραμμίζει, επίσης, τις ανεπάρκειες στο κράτος δικαίου. Το 2021, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ECHR) είχε λάβει περί τις 2000 νέες αιτήσεις για παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τη Σερβία.³⁸ Τέλος, ενίοτε προκαλούνται μερικές κοινωνικές αναταραχές εξαιτίας πτώσης του επιπέδου ζωής, υψηλών επιπέδων ανεργίας και λοιπών τοπικών ζητημάτων.³⁹

Ιδιαίτερα όσον αφορά τις επιχειρήσεις παρατηρούνται ακόμη οι ίδιες αδυναμίες, όπως και το έτος 2020, πχ στον ελεύθερο ανταγωνισμό, στη διαδικασία δημοσίων διαγωνισμών κλπ. Υπενθυμίζεται ότι τότε η χώρα παρουσίαζε μια μέτρια εικόνα αναφορικά με την παγκόσμια ανταγωνιστικότητα (70/141), τον παγκόσμιο δείκτη ελεύθερων συναλλαγών (64/136), την οικονομική ελευθερία (69/179), την διεθνή υλικοτεχνική (logistics) απόδοση εφοδιαστικών αλυσίδων (65/160), την διαδικτυακή ετοιμότητα (75/139) και τον ανοιχτό προϋπολογισμό (62/115).

Ταυτόχρονα, η Σερβία, μετά την διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, αποτελεί, μια περικλειστή βαλκανική χώρα, με, προς το παρόν, μη ικανοποιητικό οδικό δίκτυο, ανεπαρκή δημόσιο τομέα (καθυστερήσεις στην εφαρμογή φορολογικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων), αδιαφάνεια στις διαδικασίες ιδιωτικοποίησης κ.ά. Οι δε οικονομικές συνέπειες της πανδημίας του COVID-19, παρότι μικρότερες από αυτές άλλων χωρών, αποτελούν μη αμελητέο ζήτημα. Μεγάλο είναι το ποσοστό της παραοικονομίας - 24% του ΑΕΠ- της χώρας, αλλά και αναφορικά με την αδήλωτη εργασία (20%). Οι περιορισμένες αλλά συνεχείς ροές μεταναστών, αυξάνουν τα περιστατικά στο χώρο του εγκλήματος που σχετίζεται με τη μετανάστευση. Μεταναστευτικό ζήτημα, δυστυχώς, παρατηρείται και από τη Σερβία προς άλλες χώρες, υπό τη μορφή του "brain drain" (πχ ενδεικτικά αναφέρουμε ότι 50.000 περίπου νέοι με δεξιότητες, σπουδές κλπ, εγκαταλείπει τη χώρα κάθε χρόνο.

Όπως προαναφέρθηκε, πολλές από τις ανωτέρω αδυναμίες της χώρας αποτελούν νοοτροπίες ή κατάλοιπα του παρελθόντος, όταν η Σερβία αποτελούσε μέρος της πρ. Γιουγκοσλαβίας του τότε κρατικού, κεντρικού οικονομικού προγραμματισμού.

Όμως από το 2014 η ετήσια οικονομική ανάπτυξη είναι σταθερά ανοδική. Το ποσοστό παγκοσμιοποίησης της χώρας (46/185) αποτελεί ενθαρρυντικό στοιχείο για την μελλοντική εξέλιξη της οικονομίας της. Η χώρα βρίσκεται σε προ-ενταξιακή στην ΕΕ πορεία, έχοντας προβεί σε διάφορες οικονομικές μεταρρυθμίσεις σύμφωνα με τις οδηγίες του ΔΝΤ και της ΕΕ. Το δε 93% των σερβικών προϊόντων εισάγονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση άνευ επιβολής τελωνειακών δασμών. Τέλος η Σερβία είναι πλούσια σε φυσικούς πόρους, με επάρκεια τροφίμων, με ανερχόμενους τομείς, όπως την ψηφιακή οικονομία, την αυτοκινητοβιομηχανία, τις

³⁷ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον "Κίνδυνο Χώρας" της Σερβίας, μπορείτε να αποταθείτε στην έναντι ανταποδοτικού τέλους ανάλυση του αρμόδιου τμήματος του Ομίλου Economist, "The Economist Intelligence Unit": <https://store.eiu.com/product/country-risk-service/serbia>

³⁸ https://www.echr.coe.int/Documents/CP_Serbia_ENG.pdf

³⁹ <https://www.gov.uk/government/publications/overseas-business-risk-serbia/overseas-business-risk-serbia>

κατασκευές υποδομών ή οικιστικών αναγκών.

7. Λιανικό-Χονδρικό εμπόριο και δίκτυα διανομής

Το Σέρβικο λιανεμπόριο μετά και την περίοδο της πανδημίας εισήλθε σε περίοδο εσωστρέφειας και **ολιγοπωλιακών τάσεων**. Οι μεγάλοι “παίκτες” της αγοράς του λιανεμπορίου τροφίμων και ηλεκτρονικών ειδών έχουν απολέσει μερίδια αγοράς, είτε προς τους “hard discounters” (πχ Lidl), είτε προς μικρότερους λιανέμπορους που έχουν χαμηλότερα κόστη λειτουργίας και συνεπώς περισσότερα περιθώρια ανταγωνιστικών τιμών.

Λιανέμποροι

Σύμφωνα με την “Euromonitor”, ο κύκλος εργασιών λιανικής στη σερβική αγορά είναι περίπου 5,5 δισεκατομμύρια ευρώ (5,7 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ) ετησίως, που αντιπροσωπεύει μια μάλλον μικρή αγορά. Οι αλυσίδες λιανικής στη Σερβία διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην αναδιάρθρωση αυτού του κλάδου τα τελευταία χρόνια. Οι κρατικές δραστηριότητες λιανικής αρχικά ιδιωτικοποιήθηκαν και αργότερα εξαγοράστηκαν από μεγαλύτερες ξένες εταιρείες. Αυτή η εξέλιξη οδήγησε στην εμφάνιση πολλών μεγάλων λιανοπωλητών στη Σερβία αλλά και σε καταγγελίες για **μονοπωλιακή συμπεριφορά από τους ισχυρούς**. Ο κύκλος εργασιών λιανικού εμπορίου άρχισε να μειώνεται από το 2012 και αυτή η τάση συνεχιζόταν πχ το 2016 κλπ. Σύμφωνα με το Υπουργείο Εμπορίου (κλπ) της Σερβίας, λόγω της **έλλειψης ανταγωνισμού των μεγάλων αλυσίδων λιανικής**, τα περιθώρια του κλάδου στη Σερβία είναι σχεδόν δέκα φορές υψηλότερα από άλλες χώρες της Βαλκανικής. Ως αποτέλεσμα της έλλειψης ανταγωνισμού και σε συνδυασμό με τους δασμούς εισαγωγής, η σερβική αγορά παρουσιάζει **πολύ υψηλές τιμές σε τρόφιμα και άλλα καταναλωτικά προϊόντα**.

Υπάρχουν αρκετές ξένες αλυσίδες λιανικής πώλησης στη σερβική αγορά, κυρίως **περιφερειακοί “παίκτες”**, καθώς και ορισμένοι διεθνείς όμιλοι, όπως πχ η Delhaize. Οι ξένες αλυσίδες λιανικής κατέχουν πάνω από το 80% της συνολικής αγοράς. Η εν λόγω αγορά κατανέμεται, κυρίως, μεταξύ της Ahold Delhaize που ανήκει στον αντίστοιχο Ολλανδο-Βελγικό όμιλο (ιδιοκτήτης των αλυσίδων λιανικής Maxi, Shop&Go και Tempo) και της Κροατικής Agrosor (ελέγχει τις αλυσίδες λιανικής Idea, Roda και Mercator). Άλλες διεθνείς παρεμφερείς αλυσίδες στη Σερβία περιλαμβάνουν τη γερμανική Metro ή την ελληνική Super Vero. Το 2017, η γερμανική Lidl “άνοιξε” 15 καταστήματα λιανικής και έκτοτε συνεχίζει να επεκτείνει το δίκτυό της. Οι ακόλουθες εγχώριες αλυσίδες λιανικής αντιπροσωπεύουν μόνο το 20% περίπου της σερβικής αγοράς, που όμως, παρουσιάζει αυξητικές τάσεις: Dis, Univerexport και Gomex.

Όπως προαναφέρθηκε, υπογραμίζεται η δραστηριοποίηση, μεταξύ των super markets, και της μικρής αλυσίδας Super Vero - επτά super markets- **ελληνικών συμφερόντων**, ιδιοκτησίας Ν. Βερόπουλου. Ο τελευταίος εκπροσωπεί στη Σερβία και τα καταστήματα “Jumbo”. Στη Σερβία υπάρχουν και μικροί διανομείς, ατομικές επιχειρήσεις, που εξειδικεύονται σε περιορισμένο αριθμό ελληνικών προϊόντων (πχ ούζο, ελαιόλαδο κ). Τέσσερις από αυτές είναι ελληνικών συμφερόντων, όπως οι Hrana Meditera, Fast Start, Extra Coffee ή Olimp-Ex και εξειδικεύονται, κυρίως, στον τομέα των τροφίμων. Όμως δραστηριοποιούνται κυρίως στην περιοχή Βελιγραδίου και όχι σε όλη την επικράτεια της Σερβίας.

Μερίδια αγοράς

Στη σερβική αγορά υπάρχει, λοιπόν, ένας αριθμός ξένων, τόσο περιφερειακών όσο και διεθνών, μαζικών λιανοπωλητών. Αφενός οι ξένοι λιανοπωλητές κατέχουν τα δύο τρίτα της συνολικής αγοράς λιανικής και αφετέρου τα εμπορικά κέντρα ήδη αποδείχθηκαν δημοφιλή στη Σερβία. Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος των αγορών επικεντρώνεται σε φρέσκα προϊόντα και σε μικρές ποσότητες. Τα κύρια σημεία αγοράς είναι οι

αγορές και τα “ψιλικατζίδικα”.

Τα **μικρά τοπικά καταστήματα** αποτελούν μεγάλο μέρος του τομέα διανομής. Ο κλάδος των τροφίμων περιλαμβάνει 20.000 έως 30.000 σημεία πώλησης. Οι τιμές είναι συχνά χαμηλότερες από αυτές των “σούπερ μάρκετ”. Οι ανοιχτές λαϊκές αγορές είναι, επίσης, πολυάριθμες σε όλη τη χώρα.

Οι **κύριες αλυσίδες “σούπερ μάρκετ”** είναι:

- Ahold Delhaize: Maxi, Tempo, Shop & Go
- Schwarz: Lidl
- Μετρό: Metro Cash & Carry
- Αμάν: Αμάν και Αμάν Plus
- Agrokor: Idea, Idea Super, Roda, Velpro
- DIS: DIS και DIS Cash & Carry

Επισκόπηση των συμμετεχόντων στην αγορά σύμφωνα με τον αριθμό των καταστημάτων λιανικής				
ΑΛΥΣΙΔΑ	# ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ (2019)	% ΑΓΟΡΑΣ (2019)	# ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ (2020)	% ΑΓΟΡΑΣ (2020)
1. AHOLD DELHAIZE SERBIA DOO	427	15.01%	444	20.60%
2. LIDL SERBIA DOO	16	12.8%	37	16.2%
3. MERCATOR-S DOO	329	11.56%	323	12.8%
4. AMAN DOO	208	7.31%	257	6.5%
5. GOMEX DOO	163	5.73%	191	5.5%
6. TSV BRAVE DOO	154	5.41%		
7. BB TRADE AD	139	4.89%	148	4.5%
8. PODUNAVLJE AD	133	4.67%	125	3.8%
9. MIKROMARKET NS DOO	118	4.15%	134	4.2%
10. UNIVEREXPORT DOO	103	3.62%	156	3.8%

Πηγή: Ανάλυση Αγοράς - Λιανεμπορίου, Επιτροπή Ανταγωνισμού Σερβίας (2020)

Όσον αφορά το λιανικό εμπόριο, εκτός των τροφίμων, τα **εμπορικά κέντρα** είναι ακόμη περιορισμένου αριθμού. Σημαντική εξέλιξη αναμένεται τα επόμενα χρόνια, παράλληλα με την άνθηση των υπεραγορών. στους τομείς των ετοιμικών ενδυμάτων και των αξεσουάρ, στα προϊόντα αναψυχής, ομορφιάς, οικιακών προϊόντων και προϊόντων DIY κλπ.

Διανομείς

Οι **μεγάλοι διανομείς** αποτελούν τον πιο σίγουρο τρόπο για την εισαγωγή ενός νέου προϊόντος μέσω τοπικών προμηθευτών, όπως η Z.I.M. Company και η Soulfood¹. Κατά γενικό κανόνα, οι εν λόγω διανομείς δεν προβαίνουν σε εισαγωγές, παρά μόνο σε **φρέσκα προϊόντα**. Ταυτόχρονα οι μεγάλοι αυτοί “retailers” **είναι επιλεκτικότεροι** ως προς των αριθμό προϊόντων που θα τοποθετήσουν στο “ράφι” και αναφορικά με τους προμηθευτές τους, λόγω του κορεσμού της αγοράς αλλά και της πανδημίας (Covid-19). Οι δε όροι που διαπραγματεύονται με τους προμηθευτές τους είναι πιο αυστηροί από αυτούς των άλλων διανομέων (πχ πολύ μικρότερα περιθώρια κέρδους για τους προμηθευτές, “μπλοκάρισμα” λογαριασμών κακοπληρωτών κλπ).

Οι μεγάλοι διανομείς, που εκ των πραγμάτων ήταν πολλοί συγκεκριμένοι, έχουν περιορίσει τις αυξήσεις κωδικολογίου τους και έχουν δώσει μεγαλύτερη έμφαση στην **εκπροσώπηση brands** μεγάλων πολυεθνικών προμηθευτών.

“Μεγάλος χαμένος” είναι ο Σέρβος καταναλωτής ο οποίος μετά την περιπέτεια της πανδημίας, έρχεται πλέον αντιμέτωπος με φαινόμενα, ελλιπούς προσφοράς προϊόντων, άδειων ραφιών και καταστάσεων “out of stock”.

Για τον **επίδοξο εξαγωγή προς την σερβική αγορά**, τα σημεία που ενδέχεται να βοηθήσουν στο να επέλθει μια συμφωνία με αντιπρόσωπο ή διανομέα είναι η **τιμή** του προϊόντος και η ευελιξία στο θέμα των **πληρωμών (πίστωση)**. Νομικά, στο λιανεμπόριο η πληρωμή προς προμηθευτές δεν πρέπει να υπερβαίνει τις 60 ημέρες. Σε πρακτικό επίπεδο, το νομικό πλαίσιο υποκαθίσταται από διμερείς συμφωνίες για πληρωμές σε 90 ή 120 ημέρες. Προμηθευτής του οποίου έχουν καθυστερήσει οι πληρωμές άνω του επιτρεπτού ορίου, μπορούσε μέχρι προσφάτως να “μπλοκάρει” τους εταιρικούς τραπεζικούς λογαριασμούς του λιανέμπορου και να τον καταστήσει προσωρινά ανενεργό. Το νομικό πλαίσιο πλέον καθυστερεί τέτοιες αποφάσεις, βασιζόμενο είτε στον φόρτο εργασίας των δικαστηρίων, είτε προφασιζόμενο την προς το παρόν αβέβαιη κατάσταση της αγοράς. Οι περισσότεροι Σέρβοι αγοραστές προτιμούν να πληρώνουν τις εισαγωγές τους σε μηνιαίες δόσεις ή με προπληρωμή που να συνεπάγεται “έξτρα” έκπτωση ακόμη και για προϊόντα χαμηλού κόστους. Τέλος, σημαντικό ρόλο παίζει για τη διατήρηση του προϊόντος στην αγορά το **ύψος των πωλήσεων ανά κωδικό** και η **κερδοφορία** του προϊόντος για τον λιανέμπορο (ιδιαίτερα κατά το 4^ο τρίμηνο του έτους όταν κλείνει ο λογαριασμός αποτελεσμάτων χρήσεως). Αυτό πλέον είναι απόλυτα συνδεδεμένο με την απαίτηση από πλευράς του λιανέμπορου να του παρέχονται **υπηρεσίες merchandising** από τον προμηθευτή.

Ενδυνάμωση των περιφερειακών αλυσίδων λιανεμπορίου σε σχέση με τις κεντρικές αλυσίδες των αστικών κέντρων

Όπως είχε παρατηρηθεί και κατά την περυσινή περίοδο, οι περιφερειακές αλυσίδες λιανεμπορίου στην Σερβία και κυρίως οι αλυσίδες της επαρχίας Βοϊβοδίνια, ΝΙΣ και Σουμπότιτσα, λόγω της ιστορικής επίδρασής τους και της επιρροής τους στους ντόπιους καταναλωτές, αποτέλεσαν ισχυρό αντίπαλο δέος στα μεγάλα “brands”, όπως MAXI (Ahold Delhaize) και IDEA (Group Agrokor). Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το καθυστερημένο “πλάνο” ανάπτυξης δικτύου των “hard discounters” (πχ της Lidl), σε περιοχές εκτός των μεγάλων αστικών κέντρων, έδρασε καταλυτικά ως προς την περαιτέρω ενδυνάμωση σε “τζίρο” αλλά και κερδοφορία των περιφερειακών αλυσίδων.

Από παράδειγμα είναι η απόφαση της **CEECAT Capital** (2022). Το “fund” αυτό απέκτησε το πλειοψηφικό μερίδιο της Gomex, κορυφαίας εταιρείας λιανικής πώλησης παντοπωλείων στη Σερβία. Αξιοποιώντας την ισχυρή επωνυμία και το δίκτυό της, η Gomex πέτυχε να επιταχύνει την ανάπτυξή της και τη θέση της στην αγορά της Σερβίας για να αναδειχθεί σε εθνικό πρωταθλητή στον συγκεκριμένο υπο-κλάδο λιανεμπορίου. Υπενθυμίζεται ότι η Gomex, που ιδρύθηκε το 1997 στο Zrenjanin, αποτελεί ένα σύγχρονο δίκτυο λιανικής, που εστιάζει στην αγορά φρέσκου προϊόντος μέσα από την ενδυνάμωση δικτύων καταστημάτων ψιλικών. Μέσω μιας άλλης επένδυσης από το SEAF South Balkan Fund (2007), η Gomex έχει διεισδύσει στην περιοχή της Βοϊβοδίνιας καθώς και στην Κεντρική Σερβία. Η ανωτέρω επένδυση στη Gomex είναι η πρώτη επένδυση της CEECAT Capital στη Σερβία και η πέμπτη επένδυση στο νέο της ταμείο, το CEECAT Fund II. Παράλληλα με αυτό, η CEECAT Capital έχει δημιουργήσει ένα νέο γραφείο στο Βελιγράδι, μέσω του οποίου θα αναζητήσει την πηγή και την εκτέλεση περαιτέρω συμφωνιών, ιδίου χαρακτήρα, στην περιοχή. Ως αποτέλεσμα των ανωτέρω, η Gomex αποτελεί πλέον έναν από τους σημαντικότερους εργοδότες στη χώρα, με περίπου 2.500 εργαζομένους.

Ανάλογο παράδειγμα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η επιθετική ανάπτυξη της αλυσίδας ηλεκτρονικού

λιανεμπορίου **Tehnomedija** (νούμερο 2 αλυσίδα ηλεκτρονικού λιανεμπορίου) στην περιοχή του Βελιγραδίου. Η Tehnomedija, ένας άλλος περιφερειακός “παίκτης” λιανεμπορίου, με ισχυρή παρουσία αποκλειστικά στην περιοχή του Zajicar, εκμεταλλευόμενη την αρνητική περίοδο της αγοράς ηλεκτρονικού λιανεμπορίου, αρχικά εξαγόρασε την WIN WIN (“νούμερο 1” αλυσίδα ηλεκτρονικού λιανεμπορίου). Επακολούθησε η αναγκαστική συρρίκνωση του νέου αυτού δικτύου (απόφαση της Σερβικής Επιτροπής Ανταγωνισμού για την αποφυγή δημιουργίας μονοπωλίου) και έτσι η Tehnomedija ανέπτυξε δίκτυο καταστημάτων της στην περιοχή της πρωτεύουσας.

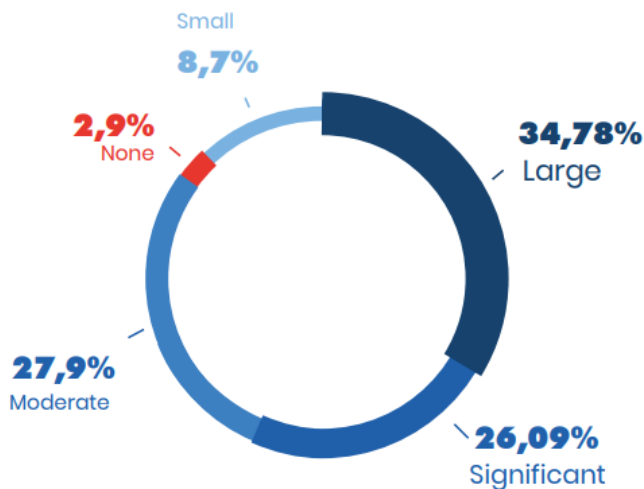
Οι περιφερειακοί λιανέμποροι, βασιζόμενοι σε ανάλογα δίκτυα χαμηλού κόστους της περιοχής τους, διαθέτουν την απαραίτητη κερδοφορία, αλλά και τις οικονομίες κλίμακας να πιέζουν τους ιστορικά μεγάλους λιανέμπορους. Αφενός αυξάνοντας τα μερίδια αγοράς τους, αλλά και αφετέρου αναπτύσσοντας τα δίκτυά τους εντός, πλέον, των αστικών περιοχών, σε μια τακτική ενδυνάμωσης του brand τους. Η τάση αυτή προσελκύει ξένους επενδυτές, αλλά και ξένους αγοραστές.

Η επίδραση της πανδημίας στο Σέρβικο λιανεμπόριο

Είναι χαρακτηριστική η μαζική αποτύπωση της βαθιάς επίδρασης που είχε η πανδημία Covid-19 στο σερβικό λιανεμπόριο. Ιδιαίτερα ο αντίκτυπος του COVID-19 στο «**ηλεκτρονικό εμπόριο** ήταν σχεδόν απεριόριστος. Σύμφωνα με το 61% των επιχειρήσεων που ερωτήθηκαν σε έρευνα κατά το 2021, δήλωσαν ότι ο αντίκτυπος της κρίσης ήταν σημαντικός ή πολύ σημαντικός.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η τάση του αντίκτυπου, κατά την διάρκεια την εν λόγω πανδημίας, ήταν διαφορετική ανά “κανάλι” διανομής. Ενώ η τάση “τζίρου” αλλά και κερδοφορίας, κατά το 2020, ήταν αυξητική για το λιανεμπόριο τροφίμων αλλά και για τα πρατήρια υγρών καυσίμων (δεν υπόκειντο σε σημαντικούς περιορισμούς ωραρίου εργασίας), ή αντίστοιχη τάση ήταν ιδιαίτερα αρνητική για πιο εξειδικευμένες κατηγορίες λιανεμπορίου, όπως το λιανεμπόριο ηλεκτρονικών ειδών.

Γράφημα 1: Επίδραση του Covid στην εμπορική δραστηριότητα του λιανεμπορίου στην Σερβία

(Πηγή: E-Commerce-Landscape-in-Serbia-Post-Covid-Context, UNDP, 2021, σελίδα 13)

Με την έναρξη του **2021** και καθ' όλη την διάρκεια του έτους, η αβεβαιότητα αναφορικά με την πορεία της συγκεκριμένης πανδημίας, η άγνοια ως προς το πλαίσιο χρόνου και διάρκειας, συνέβαλαν ώστε το λιανεμπόριο στο σύνολό του να υποστεί **σημαντικές μειώσεις “τζίρου” και κερδοφορίας**.

Η έλλειψη ισχυρού πλαισίου νόμου σχετικού με την υποστήριξη των εργαζομένων στον κλάδο, σε συνδυασμό με την πίεση για κερδοφορία των μεγαλύτερων λιανέμπορων, οδήγησε σε μειώσεις μισθών υπαλλήλων και έλλειψη προσωπικού με την αναπόφευκτη υπολειτουργία πολλών καταστημάτων.

Ένα ακόμη σημείο που αξίζει να τονιστεί είναι η **συρρίκνωση του κλάδου του παραδοσιακού λιανεμπορίου**. Χαρακτηριστικό, ίσως, παράδειγμα αποτελεί η **ολιγοπωλιακή κατάσταση στο λιανεμπόριο ηλεκτρονικών ειδών**, με την συνένωση των δύο μεγαλύτερων “παικτών” της αγοράς. Τα αποτελέσματα ήταν ιδιαίτερα αρνητικά για τον κλάδο. Τα φαινόμενα της υποβάθμισης της ποιότητας υπηρεσιών προς τους καταναλωτές προστέθηκαν στις διογκούμενες οικονομικές οφειλές των εν λόγω λιανέμπορων προς τους προμηθευτές τους. Το δε νομικό πλαίσιο για την προστασία των προμηθευτών μπορεί να κριθεί ως απλώς, ανεπαρκές, με τις υποθέσεις να “πηγαίνουν σε μακρός χρόνου”, εντείνοντας τις πιέσεις και την απογοήτευση των τελευταίων.

Ηλεκτρονικό λιανεμπόριο

Η Σερβική αγορά όπως και πολλές άλλες αγορές των Δυτικών Βαλκανίων, δεν απευθύνθηκαν προς το ηλεκτρονικό λιανεμπόριο βάση οργανωμένης στρατηγικής. Οι αγορές αυτές λειτούργησαν περισσότερο αντιδραστικά και σπασμωδικά, έναντι των αυξήσεων κόστους λειτουργίας των φυσικών καταστημάτων (πχ ενέργειας), της αδυναμίας προσελκύσεως προσωπικού ώστε να επανδρωθούν τα καταστήματα, αλλά και προκειμένου να εναρμονιστούν με μία πανευρωπαϊκή τάση, ήδη δημιουργηθείσα από την περίοδο της ανωτέρω πανδημίας.

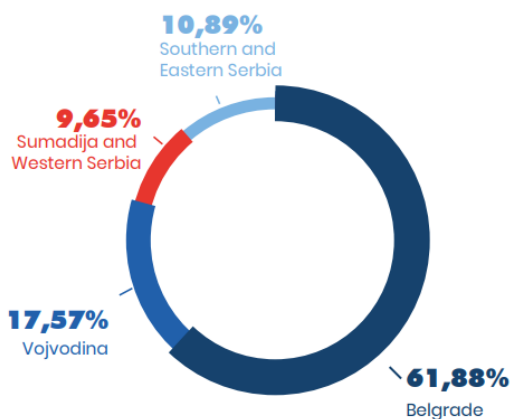
Γράφημα 2: Εταιρείες λιανεμπορίου που διαθέτουν προϊόντα ή υπηρεσίες μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας

16,58%
No, but plan
to introduce

(Πηγή: E-Commerce-Landscape-in-Serbia-Post-Covid-Context, UNDP, 2021, σελίδα 12)

Η μεγάλη πλειοψηφία των εταιρειών που έχουν εισαγάγει το ηλεκτρονικό λιανεμπόριο στην στρατηγική τους είναι εγκατεστημένες, κυρίως, στο Βελιγράδι (Γράφημα 3). Οι περιφερειακές εταιρείες λιανεμπορίου, είτε λόγω της έλλειψης αντίστοιχης παιδείας από πλευράς καταναλωτών, είτε από έλλειψη υποδομής και προετοιμασίας, δεν επένδυσαν ανάλογα.

Γράφημα 3: Γεωγραφική διασπορά εταιρειών λιανεμπορίου που διαθέτουν προϊόντα ή υπηρεσίες μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας

(Πηγή: E-Commerce-Landscape-in-Serbia-Post-Covid-Context, UNDP, 2021, σελίδα 15)

Η σερβική αγορά φαίνεται ότι παρέχει ευκαιρίες ενώ υπάρχουν και σημαντικά εμπορικά κέντρα (malls), όπως: Delta City, Usce, Galerija, Ada, Plaza Shopping Center, Rajiceva Shopping Center, Mercator κ.α. Υπογραμμίζουμε επίσης, την ύπαρξη του **ελληνικών συμφερόντων εμπορικού κέντρου**, Robne Kuce Beograd d.o.o.

Όπως προαναφέρθηκε, μια σημαντική εξέλιξη αναμένεται τα επόμενα χρόνια, μαζί με την άνοδο των **υπεραγορών**. Οι τομείς **έτοιμων ενδυμάτων** και **αξεσουάρ**, η λιανική πώληση **προϊόντων αναψυχής, καλλωπισμού** και ιδίως **προϊόντων οικιακής** (πχ Do it Your Self-DIY), αναμένεται να γνωρίσει αξιόλογη ανάπτυξη.

Συμπερασματικά, η επικρατούσα τάση στον τομέα της λιανικής της Σερβίας υποδηλώνει ότι η ενοποίηση της αγοράς -μετά από αρκετές συγχωνεύσεις την τελευταία δεκαετία, όπως υπογραμίστηκε- οδήγησε σε **υψηλή συγκέντρωση**. Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος των αγορών επικεντρώνεται σε φρέσκα προϊόντα και σε μικρές ποσότητες. Οι κύριοι τόποι αγοράς είναι οι **λαϊκές αγορές και τα πολυκαταστήματα**. Τα μικρά τοπικά καταστήματα αποτελούν μεγάλο μέρος του τομέα διανομής. Υπενθυμίζεται ότι ο τομέας των τροφίμων περιλαμβάνει 20.000 έως 30.000 σημεία πώλησης. Οι τιμές είναι συχνά χαμηλότερες από αυτές των "σούπερ μάρκετ". Ο εκσυγχρονισμός στον τομέα του λιανικού εμπορίου προχωρά με αργούς ρυθμούς. Οι δε διαδικτυακές αγορές αποτελούν "κανάλι" που απέκτησε μεγάλο αριθμό νέων πελατών. Ωστόσο, ο περιορισμένος αριθμός οργανωμένου "online" λιανεμπορίου, καθώς και οι δυσκολίες σε υλικοτεχνικό επίπεδο, δεν συνέβαλαν σε μεγάλη ανάπτυξη του. Η ανοδική αυτή τάση αναμένεται να ενισχυθεί περαιτέρω κατά τα επόμενα χρόνια.

Πηγές περαιτέρω πληροφόρησης σχετικά με τα δίκτυα διανομής και το λιανεμπόριο είναι οι ακόλουθες:

-Serbian Association of Managers

-Serbian Chamber of Commerce

-Foreign Investor Council of Serbia

-Serbian Ministry of Economy

-Online Serbian Business Director <http://www.b2b-serbia.com/Online-32>

8. Πρακτικές οδηγίες προσέγγισης της αγοράς για νεο-εισερχόμενους Έλληνες επιχειρηματίες

Για τους Έλληνες εξαγωγείς που σκοπεύουν να δραστηριοποιηθούν στην αγορά της Σερβίας, είναι σημαντικό να γνωρίζουν τις διακριτές διαφορές μεταξύ Σερβίας και Ελλάδας, παρότι σε γενικές γραμμές οι δύο λαοί έχουν κοινά, πολιτισμικά κυρίως, **στοιχεία**. Όπως προαναφέρθηκε, η σερβική αγορά φέρει ακόμη **χαρακτηριστικά πρώην σοσιαλιστικών καθεστώτων** που, ενίοτε δύσκολα, προσπαθούν να προσαρμοστούν στην ελεύθερη οικονομία.

-Πριν από κάθε απόφαση επιχειρηματικής συνεργασίας απαιτείται μια στοιχειώδης **έρευνα της σερβικής αγοράς** για την εξέταση των όποιων εμποδίων πρόσβασης της, όπως επίσης του ανταγωνισμού, κόστους⁴⁰, τιμών, νομοθεσίας, πρότυπων τυποποίησης και συσκευασίας, σήμανσης, πιστοποίησης, μεταφοράς, καθορισμού της "αγοράς-στόχου" (κλπ), επιλογής της κατάλληλης **στρατηγικής εισόδου**, ενδεχομένως ενός αξιόπιστου επιχειρηματικού συμβούλου, ενός εταίρου ή ενός εισαγωγέα-διανομέα. Όσοι δε επιχειρηματίες ενδιαφέρονται για εμπειριστατωμένες μελέτες αγοράς, αυτές χορηγούνται έναντι αμοιβής από αρκετά διεθνή ή εντόπια Γραφεία Συμβούλων (πχ EUROMONITOR κλπ).

-Όπως πρέπει να συμβαίνει για κάθε νέα αγορά-στόχο διεθνώς, από μέρους μιας ελληνικής εταιρείας, είναι απαραίτητη η **αναζήτηση ενός αξιόπιστου τοπικού (συν) εταίρου**. Η πρακτική απέδειξε ότι αυτό ισχύει και για αγορές "αδερφών-λαών", ιδιαίτερα σε τομείς όπου δεν εφαρμόζονται οι κανόνες του ελεύθερου

⁴⁰ πχ ακόμη και για την τιμή της ηλεκτρικής ενέργειας στη Σερβία αυξήθηκε από την 1^η Φεβρουαρίου 2021, κατά 3,4%. Η μέση τιμή ηλεκτρικής ενέργειας για τους αγοραστές με δικαίωμα εγγυημένης προμήθειας σε ρυθμιζόμενες τιμές, ήτοι για νοικοκυριά και μικρούς αγοραστές, είναι 7,867 RSD ανά KWh, χωρίς τέλη και φόρους

ανταγωνισμού, αλλά επηρεάζονται από άνομα συμφέροντα με προσβάσεις σε υψηλά κέντρα αποφάσεων. Στη περίπτωση αυτή, εφόσον επιλεγεί ο κατάλληλος, έμπειρος, αξιόπιστος εταίρος, εκτός από μια “ξεκάθαρη” σύναψη επιχειρηματικής συμφωνίας, θα ήταν χρήσιμη και η πρόβλεψη **ρήτρας προσφυγής σε διεθνή διαιτητικό όργανο**. Παρότι πρόκειται για χρονοβόρα διαδικασία, σε περίπτωση οικονομικής (κλπ) διαφοράς αποτελεί μια διέξοδο. Μεγάλος ελληνικός εξορυκτικός όμιλος δικαιώθηκε μετά από πολύχρονη διαδικασία, μέσω απόφασης διεθνούς διαιτησίας για επιχειρηματική διαφορά του στη Σερβία.

-Για **αναζήτηση επιχειρηματικής φήμης κάποιας σερβικής εταιρείας**, πληροφορίες διατίθενται από το Σερβικό Μητρώο Εταιρειών (www.apr.gov.rs). Οι βασικές πληροφορίες χορηγούνται δωρεάν ενώ οι λοιπές έναντι ανταποδοτικού τέλους, όπως εξάλλου συμβαίνει και με ιδιωτικές “ηλεκτρονικές πλατφόρμες” (πχ EKarija -www.ekarija.com).

-Η προσπάθεια έναρξης επιχειρηματικής συνεργασίας χωρίς συναντήσεις, μέσω απλής αποστολής ηλ. μηνυμάτων από μακρόθεν (e-mails), δεν φέρει συγκεκριμένα αποτελέσματα. **Επισκέψεις ή συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις και κυρίως στην έδρα των σερβικών εταιρειών** αποτελούν προϋπόθεση για καλύτερη ενημέρωση ως προς την κατάσταση της σερβικής εταιρείας, δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων και έναρξης σοβαρών διαπραγματεύσεων. Επίσης οι κλαδικές αποστολές σε συγκεκριμένες “προωθητικές” εκδηλώσεις, όπως η επιτυχημένη συμμετοχή 15 περίπου εταιρειών της Περιφέρειας Ηπείρου στο 12^ο Βαλκανικό Φεστιβάλ Τυριού (Βελιγράδι, 6-7 Νοεμβρίου 2021), συνιστούν χρήσιμες δράσεις.

-Μια άξια λόγου **συμφωνία** θα πρέπει να προβλέπει τις αμοιβαίες υποχρεώσεις των δύο μερών, όπως πχ την ευθύνη εκτελωνισμού, το ενδεχόμενο κόστος προβολής και τον μεταξύ τους επιμερισμό του κλπ.

-Εφόσον επιτευχθεί η πρώτη είσοδος προϊόντων/υπηρεσιών μιας ελληνικής εταιρείας στην σερβική αγορά, οι επόμενες προσπάθειες θα πρέπει να αποσκοπούν στην μη παροδική αλλά **μόνιμη παρουσία τους στην εν λόγω χώρα μέσω “προωθητικών δράσεων”**. Όσον αφορά πχ τα καταναλωτικά προϊόντα, τρόφιμα (κλπ), οι ανωτέρω δράσεις θα μπορούσαν να αφορούν **“εβδομάδες ελληνικών προϊόντων”** σε υπεραγορές, εκδηλώσεις προβολής ελληνικής γαστρονομίας και ποτών σε πολυτελή ξενοδοχεία και εστιατόρια, πρόσκληση στην Ελλάδα Σέρβων δημοσιογράφων από ελληνικούς φορείς (ΕΟΤ, HELEXPO κά), αρμόδιων προμηθειών, παραγωγών κινηματογραφικών ταινιών κλπ-(βλ. πχ www.diplomacyandcommerce.rs/in-focus-greece=2021/).

-Οι εξαγωγείς **προϊόντων ζωικής ή φυτικής παραγωγής** θα πρέπει εξ αρχής να επικοινωνούν με τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων της Ελλάδος για να ενημερώνονται σχετικά με τις εξαγωγικές διαδικασίες και έκδοση των απαραίτητων συνοδευτικών πιστοποιητικών (κτηνιατρικών ή φυτο-υγειονομικών κλπ). Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για την Γενική Δ/ση Σφαγείων-Δ/ση Κτηνιατρικής Δημόσιας Υγείας-Δ/ση Κτηνιατρικών Υπηρεσιών (τηλ. 2102125790/e-mail:alagiu@minagric.gr) ή την Δ/ση Προστασίας Φυτικής Παραγωγής (τηλ. 21092877235/Φαξ:21092120090/e-mail:charampatzis@minagric.gr). Επίσης, οι υπηρεσίες αυτές σε συνεργασία με το Γραφείο Ο.Ε.Υ. της Πρεσβείας της Ελλάδος στο Βελιγράδι, συνεργάζονται με τις αντίστοιχες της Σερβίας και παρακολουθούν την εξέλιξη της σερβικής νομοθεσίας, κανονισμών (κλπ) για την εισαγωγές αυτού του είδους ελληνικών προϊόντων (πχ Republic of Serbia, Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management, Veterinary Directorate-Department for International Trade and Veterinary Health Certification). Σε περίπτωση προβλημάτων ή “εμπλοκών” στον εκτελωνισμό (κλπ), προσπαθούν να τις επιλύσουν. Επίσης, λόγω της πανδημίας, αναπτύχθηκαν νέοι τρόποι απόκτησης των σχετικών πιστοποιητικών. Από 20/10/2020, είναι πλέον διαθέσιμη η **Ψηφιακή Πλατφόρμα Διαχείρισης**

Υγειονομικών Πιστοποιητικών Εξαγωγών Κτηνιατρικού Ενδιαφέροντος.⁴¹ Η εφαρμογή της πλατφόρμας φαίνεται να έχει ελαχιστοποιήσει περιπτώσεις όπως αυτή του αποκλεισμού εισαγωγής χοιρινού κρέατος, δερμάτων, λιπασμάτων και λοιπών προϊόντων, λόγω “κωλυμάτων” των Σερβικών Αρχών με τα πιστοποιητικά στους συνοριακούς σταθμούς.

-Κρίνεται ως προνοητική ενέργεια η ενδεχόμενη **ασφάλιση των προς εξαγωγή προϊόντων** έναντι διάφορων κινδύνων, όπως μη πληρωμής, καταστροφής ή απώλειας φορτίου (κλπ), σε εξειδικευμένους οργανισμούς ασφάλισης εξαγωγικών πιστώσεων, όπως τον Ο.Α.Ε.Π. (<https://oaep.gr>).

-Σε περίπτωση **μεταφοράς τεχνολογίας** από ελληνική εταιρεία σε σερβική, είναι ευνόητο ότι πρέπει να δίνεται μεγάλη προσοχή στους όρους της συμφωνίας μέσω αξιόπιστων εξειδικευμένων νομικών γραφείων σε θέματα βιομηχανικής, πνευματικής (κλπ) ιδιοκτησίας, κατοχύρωσης εμπορικών σημάτων κá.

-Στο τομέα της **προκήρυξης μειοδοτικών διαγωνισμών** (πχ προμηθειών, δημοσίων έργων κλπ), συχνά ασκείται κρητική ως προς την διαφάνειά τους. Οι διαγωνισμοί ανακοινώνονται μέσω των ιστοσελίδων υπουργείων και λοιπών τοπικών Αρχών, όπως και από ιδιωτικούς ιστότοπους έναντι συνδρομής (πχ <https://www.ekarija.com/en/tender>). Η ανάπτυξη δημόσιων σχέσεων- ή και lobbying-μέσω της ιδιότητας ενεργού μέλους επιχειρηματικών ενώσεων επιρροής (κλπ), πρέπει να αποτελεί “conditio sine qua non” για τις εταιρείας μας που συνήθως υστερούν διεθνώς στο θέμα αυτό.

Επιτυχημένοι επαγγελματίες και στελέχη διεθνών χρηματοδοτικών οργανισμών αναπτυξιακών κλπ έργων, εκμνηστεύονται ότι η ενεργή παρακολούθηση από μια ενδιαφερόμενη εταιρεία, των εσωτερικών διαδοχικών σταδίων έως την προκήρυξη ενός διαγωνισμού, την θέτει σε θέση πλεονεκτική έναντι άλλων υποψήφιων διεκδικητών αυτών των διαγωνισμών.

-Τα προβλήματα ή εμπόδια πρόσβασης και παραμονής στην σερβική αγορά θα είναι αναπόφευκτα (βλ. Κεφάλαιο Β-6). Για τον ίδιο, επίσης, λόγο είναι χρήσιμο για τον Έλληνα επιχειρηματία, εξαγωγέα ή επενδυτή, να ενταχτεί σε αξιολογες **επιχειρηματικές ενώσεις**. Στους χώρους αυτούς αποκτώνται χρήσιμες γνωριμίες, πληροφόρηση για τις οικονομικές και επιχειρηματικές εξελίξεις, δημιουργούνται “ομάδες πίεσης” έναντι των τοπικών Αρχών σε περίπτωση ύπαρξης σοβαρών προβλημάτων κλπ. Όπως προαναφέρθηκε, όσον αφορά την Σερβία, ο Έλληνας επιχειρηματίας έχει στη διάθεσή του τουλάχιστον δύο ελληνο-σερβικές επιχειρηματικές οργανώσεις που έχουν αντίστοιχα την έδρα τους στο Βελιγράδι (“Ελληνική επιχειρηματικής ένωση Σερβίας” -Hellenic Business Association of Serbia-HBA-www.hba.rs) και στην Θεσ/κη (Ελληνο-Σερβικό Επιμελητήριο-www.greekserbian.com).

Ταυτόχρονα, ανάλογα με τις γεωγραφικές ή κλαδικές επιχειρηματικές της δραστηριότητες, μια ελληνική εταιρεία θα μπορούσε να γίνει μέλος και σε άλλες επιχειρηματικές ενώσεις που ασκούν επιρροή (**lobbying** ή και **advocacy**) στις Σερβικές Αρχές, όπως το Συμβούλιο Ξένων Επενδυτών (**FIC**-www.fic.org.rs). Το τελευταίο αποτελεί τον “επιχειρηματικό βραχίονα” της Αντιπροσωπείας της Ευρ. Επιτροπής στο Βελιγράδι (www.europa.rs). Μερικοί σημαντικοί ελληνικοί όμιλοι είναι μέλη και σε άλλα μεικτά επιμελητήρια, ευρωπαϊκών, αμερικανικών, ασιατικών ή “βαλκανικών” συμφερόντων. Θα ήταν χρήσιμο, όμως, η συμμετοχή τους να μην είναι παθητική (πχ απλή πληρωμή συνδρομής μέλους), αλλά ενεργητική (πχ συμμετοχή σε τομεακές ομάδες εργασίας, υποβολή προτάσεων κλπ). Τέλος, στο πλαίσιο προσπάθειας ανάπτυξης δημοσίων σχέσεων μιας εταιρείας, είναι χρήσιμο τα στελέχη της να συμμετέχουν σε κλαδικά επιχειρηματικά Φόρουμ, αλλά και σε ορισμένα άλλα σημαντικής εμβέλειας (πχ Κοραονικ Business Forum).

⁴¹ <https://www.gov.gr/ipiresies/georgia-kai-ktenotrophia/exagoges-agrotikon-proionton-kai-zonton-zoon>

Στο πλαίσιο του εφικτού να πραγματοποιούνται και ανάλογες εκδηλώσεις ή κοινωνικές δράσεις (πχ επιχειρηματικά γεύματα εργασίας, χορηγίες για κοινωνικούς σκοπούς κλπ).

- Το κοινό και φυσικά οι επιχειρηματίες, μέσω ηλεκτρονικών πυλών όπως η Access2Markets (<https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/home>), μπορούν να έχουν **πρόσβαση σε μια βάση δεδομένων** που προσφέρει πληροφόρηση για κάθε τρίτη **χώρα, αλλά και των προϊόντων της αναλυτικά** (βλ. κωδικό αναζήτησης HS). Η ενημέρωση αυτή αφορά δασμολογικούς συντελεστές, κανόνες καταγωγής, συναφείς κανόνες/ απαιτήσεις, τελωνειακές διαδικασίες, φορολογικό καθεστώς, εμπορικά εμπόδια κ.λπ. Επίσης, παρέχονται πληροφορίες σχετικά με εμπορικές ροές, στοιχεία επικοινωνίας για τελωνεία και άλλες δημόσιες αρχές των Κρατών-Μελών της ΕΕ, των εμπορικών της εταίρων, πληροφόρηση για τον τομέα των υπηρεσιών και τις συνθήκες πραγματοποίησης επενδύσεων σε τρίτες χώρες, τις δυνατότητες συμμετοχής σε διαγωνισμούς δημοσίων συμβάσεων ή υποβολής καταγγελιών σχετικών με εμπορικά εμπόδια, αυτο-αξιολόγησης των κανόνων καταγωγής των εξαγόμενων προϊόντων κλπ. Επίσης, όσον αφορά τις **εβδομαδιαίες τιμές λιανικής σερβικών γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων**, οι ενδιαφερόμενοι επιχειρηματίες μπορούν να επισκέπτονται την ιστοσελίδα www.stips.minpoli.gov.rs

-Στο πλαίσιο συνδυασμού της αντιμετώπισης της πανδημίας **COVID-19** μέσω "lockdown" και συνέχισης των **επιχειρηματικών δραστηριοτήτων**, υιοθετήθηκε για τους επιχειρηματίες ειδικός τρόπος για την είσοδό τους στη χώρα. Η εν λόγω διαδικασία τους επιτρέπει να ταξιδεύουν στη Σερβία χωρίς πιστοποιητικό PCR. Αντ' αυτού, οι τελευταίοι προβαίνουν σ' ένα γρήγορο "τεστ" αντιγόνου σε τοπικό εργαστήριο και αποστέλλουν τα αποτελέσματα στην ηλεκτρονική διεύθυνση inocovid19@pks.rs. Έως τις αρχές Μαρτίου 2021, 830 επιχειρηματίες, περίπου 550 τοπικές και διεθνείς εταιρείες, έκαναν χρήση της ανωτέρω διαδικασίας εισόδου. Η υπηρεσία αυτή είναι διαθέσιμη στο inocovid.pks.rs.

9. Λοιπές ιδιαιτερότητες της διαδικασίας πρόσβασης στην σερβική αγορά και ελληνικές εμπειρίες της τελευταίας εικοσαετίας

-Οι διαδικασίες για την εισαγωγή ενός νέου προϊόντος στα δίκτυα διανομής είναι παραπλήσιες με αυτές που ισχύουν στην Ελλάδα. Όμως το συνολικό κόστος εισόδου είναι χαμηλότερο στη Σερβία, όπως και αυτό των προωθητικών ενεργειών (πχ διαφήμιση, προσφορές, κουπόνια κλπ). Οι εταιρείες οφείλουν να ερευνήσουν και να επιλέξουν την πλέον κατάλληλη για αυτές προωθητική διαδικασία στη Σερβία, το διαφημιστικό τους μέσον, ανάλογα με τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες τους κλπ. Οι δε τεχνικές πωλήσεων περιλαμβάνουν στενή και συχνή επαφή με αγοραστές, κίνητρα, εκπαιδευμένους συνεργάτες και επιθετική προώθηση του προϊόντος στην αγορά. κλπ. Επίσης οι διαφημιστικές "καμπάνιες" μέσω σερβικών ΜΜΕ θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμες για ελληνικά **καταναλωτικά προϊόντα** ή υπηρεσίες (βλ. πχ www.diplomacyandcommerce.rs/in-focus-greece=2021/).

-Επίσης, αν ορισμένοι εξαγωγείς ή επενδυτές μας σκοπεύουν να αναζητήσουν **χρηματοδότηση από κάποια τράπεζα**, θα πρέπει να προβούν στην ανάλογη έρευνα, λαμβάνοντας φυσικά υπόψη τους την παρουσία της ελληνικών συμφερόντων τράπεζας Eurobank-Direktna.

-Σε ότι αφορά το λιανεμπόριο, όπως σημειώθηκε, οι μεγάλοι "retailers" δεν κάνουν εισαγωγές, παρά μόνο σε φρέσκα προϊόντα. Ο λόγος είναι ότι **ο διανομέας αναλαμβάνει το κόστος προώθησης και αποφεύγει το κόστος ύπαρξης "stock"** ώστε να διαθέτει ρευστότητα (cash flow). Υπενθυμίζεται ότι, η συνεργασία με κάποια από τις προαναφερθείσες μεγάλες εταιρείες διανομής (πχ Nelt κά), διασφαλίζει πρόσβαση σε πολυάριθμα καταστήματα αλλά μειώνει το καθαρό κέρδος.

-Όπως προαναφέρθηκε, ο δυνητικός εξαγωγέας, ο οποίος επιθυμεί να διεισδύσει στη σερβική αγορά, είναι χρήσιμο να προβεί σε έρευνα αγοράς ώστε, μεταξύ άλλων δεδομένων, να εκτιμήσει το **κόστος εισαγωγής**. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στα καταναλωτικά προϊόντα, το κόστος εισαγωγής σε ένα μεσαίο “σούπερ μάρκετ” κυμαίνεται ανά κωδικό προϊόντος από 300 έως 500 ευρώ. Το ίδιο κόστος από τις μεγάλες αλυσίδες (Mercator , Delhaize κá) μπορεί να είναι πολλαπλάσιο. Το **οδικό κόστος μεταφοράς** από την Αθήνα προς τη Σερβία, πριν τον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο κυμαινόταν μεταξύ 1400 ευρώ (ξηρό φορτίο) και 2000 ευρώ (ψυγείο). Το αντίστοιχο κόστος αποστολής από τη Θεσσαλονίκη ανερχόταν σε 1000-1500 ευρώ. Έκτοτε παρατηρήθηκαν αυξήσεις του σχετικού κόστους. Στο θέμα αυτό υπογραμμίζουμε και πάλι το πρόβλημα της συνήθους εξάντλησης των διμερώς εγκεκριμένων ατελών αδειών διεθνών οδικών μεταφορών προς τα τέλη εκάστου έτους (πχ μήνες Νοέμβριο και Δεκέμβριο), βάσει της σχετικής Συμφωνίας Ελλάδος-Γιουγκοσλαβίας (Βελιγράδι, 9.5.2002).

-Η σερβική αγορά παρουσιάζει ιδιαιτερότητες και ενίοτε χρειάζεται προσπάθεια ώστε να πειστεί ο Σέρβος καταναλωτής να αλλάξει **διατροφικές συνήθειες** (πχ κατανάλωση ελαιολάδου αντί ηλιέλαιου). Ακόμα, πολλά ελληνικά προϊόντα καλούνται να ανταγωνιστούν αντίστοιχα σερβικά που δεν αποτελούν προϊόντα γεωγραφικής προέλευσης. Τοπικές εταιρείες παραγωγής τους τα προβάλλουν ως δήθεν “ελληνικά” ή «ελληνικού στυλ», παραπλανώντας το καταναλωτικό κοινό. Ενδεικτικό παράδειγμα, μεταξύ πολλών άλλων, αποτελεί η περίπτωση των γιαουρτιών “Grekos” ή “Doukatos”, που παράγονται στη Σερβία, και διαφέρουν από το ελληνικού τύπου γιαούρτι. Υπενθυμίζεται ότι εκτός από λίγες εξαιρέσεις όπου έχουν συναφθεί ειδικές συμφωνίες, η κοινοτική νομοθεσία για προϊόντα ΠΟΠ ή Γ.Π., δεν ισχύει σε Τρίτες χώρες. Παρά δε την γραπτή ανάληψη ευθύνης προς το Γραφείο Ο.Ε.Υ. Βελιγραδίου από μέρος των αρμόδιων σερβικών Αρχών, για εφαρμογή από 1^{ης} Μαρτίου 2022 της σχετικής κοινοτικής νομοθεσίας (πχ αναλυτική αναγραφή στο περιτύλιγμα των γιαουρτιών των συστατικών, τρόπου, τόπου και ημερομηνίας παρασκευής κλπ), καμμία εξέλιξη δεν σημειώθηκε έως την ημερομηνία σύνταξης του παρόντος Επιχειρηματικού Οδηγού (Ιούλιος 2022)..

-Σημαντική είναι η **σχέση εμπιστοσύνης με τους διανομείς** και οι **προωθητικές δράσεις** όπως, διαφήμιση (μέσω “κλασικών” τρόπων ή διαδικτύου), προσφορά κουπονιών και άλλα (σε συνεργασία πάντα με τον διανομέα).

-Τα σημεία κλειδιά που οδηγούν σε συμφωνία με αντιπρόσωπο ή διανομέα είναι η **τιμή** του προϊόντος και η **πίστωση**. Νομικά, στο σερβικό λιανεμπόριο, η πληρωμή προς προμηθευτές δεν πρέπει να υπερβαίνει τις 60 ημέρες. Σε πρακτικό επίπεδο το νομικό πλαίσιο υποκαθίσταται από “φιλικές”, διμερείς συμφωνίες για πληρωμές σε 90 ή 120 ημέρες. Ένας προμηθευτής του οποίου έχουν καθυστερήσει οι πληρωμές άνω του επιτρεπτού ορίου, μπορεί να “μπλοκάρει” τους εταιρικούς τραπεζικούς λογαριασμούς του λιανέμπορου και να τον καταστήσει προσωρινά ανενεργό. Οι περισσότεροι Σέρβοι αγοραστές προτιμούν να πληρώνουν τις **εισαγωγές τους σε μηνιαίες δόσεις** ή με προπληρωμή που “συνεπάγεται” ειδική έκπτωση ακόμη και για προϊόντα χαμηλού κόστους. Τέλος, σημαντικό ρόλο παίζει για τη **διατήρηση του προϊόντος στην αγορά το ύψος των πωλήσεων ανά κωδικό** και η κερδοφορία του προϊόντος για τον λιανέμπορο (ιδιαίτερα κατά το 4^ο τρίμηνο του έτους όταν ολοκληρώνεται ο λογαριασμός αποτελεσμάτων χρήσεως).

-Συνιστάται όπως ο δυνητικός εξαγωγέας κατά την επίσκεψή του στη Σερβία αφιερώσει λιγότερο χρόνο σε λιανέμπορους και περισσότερο σε **επιλεγμένες εταιρείες διανομής (10-15)**, εφοδιασμένος με **τιμοκατάλογο** και **δείγματα**.

-Έχει παρατηρηθεί ότι οι **παγιωμένες σχέσεις μεταξύ εισαγωγέα και διανομέα** λειτουργούν ανασταλτικά στην επιλογή **νεο-αφιχθέντων προμηθευτών** (εκ μέρους του διανομέα), εφόσον τα προϊόντα είναι ομοειδή. Για ευνόητους λόγους, παρόμοια αντιμετώπιση υφίστανται οι νεο-αφιχθέντες

Έλληνες εξαγωγείς, από προ πολλού εγκατεστημένους ανταγωνιστές συμπατριώτες τους στη Σερβική αγορά.

-Σημειώνουμε επίσης ότι για **μόνιμη παρουσία ενός προϊόντος** στη σερβική αγορά, η ελληνική εξαγωγική εταιρεία **δεν θα πρέπει να αναμένει ιδιαίτερο κέρδος κατά τα δύο τρία πρώτα χρόνια**. Η σερβική αγορά θεωρείται μικρή μεν αλλά αποτελεί **εφελτήριο** για τις λοιπές αγορές των χωρών της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

-Τέλος, **οι Έλληνες** οι οποίοι επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στη σερβική αγορά θα πρέπει **να αποφεύγουν λάθη του πρόσφατου παρελθόντος**, όπως συμπεριφορές «αποικιακής λογικής». Ως γνωστό, ο Σερβικός λαός, χαρακτηρίζεται από περήφανη ιδιοσυγκρασία. Κατά συνέπεια οι ξένοι επιχειρηματίες θα ήταν χρήσιμο να ακούν και αυτοί τις απόψεις και προτάσεις των Σέρβων συναδέλφων τους και όχι να προσπαθούν να επιβάλουν με κάποια υπεροψία τις δικές τους. Το ζητούμενο είναι η δημιουργία, μεταξύ τους, **σχέσης εμπιστοσύνης**.

--Κατά το παρελθόν, μερικές **μεγάλες ελληνικές εταιρείες απέτυχαν στην προσπάθεια εισόδου** των προϊόντων τους στη σερβική αγορά (πχ μπισκότα, σοκολάτες κτλ). Οι μη ανταγωνιστικές τιμές, η λανθασμένη επιλογή εισαγωγέα/διανομέα ή η έλλειψη προωθητικών ενεργειών (κλπ), αποτέλεσαν τους κύριους λόγους της αποτυχίας. Επίσης, άλλη αιτία ήταν οι περιπτώσεις χορήγησης ανεπαρκούς **πίστωσης** από τους εξαγωγείς προς τους εισαγωγείς, η επίδειξη κάποιας υπεροψίας κλπ.

Στο πλαίσιο αυτό, θεωρούμε χρήσιμη την σύντομη υπενθύμιση της **ελληνικής εμπειρίας, ως προς την προσέγγιση της Σερβίας κατά την τελευταία εικοσαετία**, τόσο από τον ιδιωτικό όσο και από τον ελληνικό δημόσιο τομέα.

Αμέσως **μετά τη λήξη του προ εικοσαετίας πολέμου στην τότε Γιουγκοσλαβία**, οι Έλληνες επιχειρηματίες και το ελληνικό κράτος ήσαν οι μόνοι διεθνώς που προσέτρεξαν να επενδύσουν ή να χορηγήσουν οικονομική βοήθεια στο νέο κράτος, την Σερβία. Η Ελλάδα εκείνη την εποχή ήταν ο κυριότερος επενδυτής στη χώρα αυτή, δημιουργώντας τεράστιες ελπίδες στον τότε νεόπτωχο σερβικό λαό. Κατά τα πρώτα χρόνια πολλές εκατοντάδες ελληνικών εταιρειών και επιχειρηματιών, διαφόρων κλάδων, μεγέθους, ενίοτε αμφιβόλου αξιοπιστίας, εμφανίστηκαν και προσπάθησαν να δραστηριοποιηθούν στη Σερβική αγορά, αντιμετωπίζοντας την σαν ένα "Ελντοράντο" και επιδεικνύοντας, ενίοτε, αποικιοκρατική, "υπερφίαλη συμπεριφορά νεόπλουτων (...) απέναντι σε ανθρώπους νεόπτωχους με καταπιεσμένη ψυχολογία" (βλ. "Τα Βαλκάνια στη σκιά του χθές", Γ. Ε. Δουδούμης, Βιβλ. Ν. Καραβία, Αθήνα, 2018, σελ. 114 και 146). Στην συνέχεια οι περισσότερες από αυτές αποχώρησαν σχετικά "άπρακτες". Έκτοτε και μέχρι τώρα δραστηριοποιούνται στην Σερβία **100-250 μεγάλες ή μεσαίου μεγέθους ελληνικές εταιρείες**.

Συμπερασματικά, οι ακόλουθες **αρνητικές εξελίξεις φαίνεται να άλλαξαν την αρχική θετική εικόνα των Σέρβων απέναντί μας**: η μη πλήρης εφαρμογή του ΕΣΟΑΒ όσον αφορά τα μεγάλα έργα υποδομών (αναγγελθείσα ελλ. βοήθεια ύψους 250 εκατ. Ευρώ-ΕΣΟΑΒ ή "Hellenic Plan"-στις αρχές της δεκαετίας του 2002/3 και δέκα χρόνια αργότερα άλλων 80 εκατ. από τα οποία τελικά δεν δόθηκαν περισσότερα από 26 περίπου εκατ. δωρεάν-βλ. "Μια Περιπέτεια, Ταξίδι στον κόσμο", Βασίλη Ευμολπίδη, Εκδ. Νέος Κύκλος Κωνσταντινοπολιτών, Αθήνα, 2016, σελ. 170-173), το προαναφερθέν κλείσιμο των Τραπεζών μας στην Σερβία κατόπιν αποφάσεων της τότε "Τρόικα" (επενδύσεις χαρτοφυλακίου ύψους άνω των 2,5 δις ευρώ), συνοδευόμενο από την αποχώρηση πολλών ελληνικών εταιρειών- κάτι που τραυμάτισε ιδιαίτερα την μέχρι τότε εικόνα της χώρας μας-, οι τότε απεργίες που σημειώνονταν στον λιμένα της Θεσσαλονίκης (κά) αναγκάζοντας τους Σέρβους να αναζητούν πιο αξιόπιστους Βαλκανικούς λιμένες, η όπως ήδη μνημονεύτηκε αρνητική συμπεριφορά

αρκετών νεο-αφιχθέντων Ελλήνων επιχειρηματιών, τα διεθνή αρνητικά δημοσιεύματα μεταξύ 2010-15 για την οικονομική κατάσταση της χώρας μας,

Ιδιαίτερα η μη πλήρης εφαρμογή του ΕΣΟΑΒ για τα μεγάλα έργα, δημιούργησαν απογοήτευση και δυσπιστία απέναντί μας μέχρι του σημείου, ενίοτε, μερικά νεαρά στελέχη της Σερβικής Δημόσιας Διοίκησης να εκφράζονται απαξιωτικά για τους “Ελληνες” κλπ (βλ. “Μια Peripeteia, Ταξίδι στον κόσμο”, Βασίλη Ευμολπίδη, *op. cit.*, σελ. 174-175). Ταυτόχρονα πολλοί άλλοι σοβαροί επενδυτές εγκαταστάθηκαν στη χώρα δημιουργώντας νέες επιχειρηματικές εναλλακτικές προοπτικές για τους Σέρβους, όπως Ιταλία, ΗΠΑ, Γαλλία, Αυστρία, Κίνα, Γερμανία, Τσεχία, Τουρκία (που την αποκάλεσε το 2010, ο τότε Σέρβος Πρόεδρος, “στρατηγικό σύμμαχο” της χώρας του) κλπ.

Έκτοτε πολλοί Σέρβοι επιχειρηματίες συνήθιζαν να δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους ανωτέρω “νέους παίχτες” στη χώρα τους και να αντιμετωπίζουν την Ελλάδα περισσότερο ως τουριστικό προορισμό. Είναι ενδεικτικό το γεγονός, ότι αντίθετα με άλλους Βαλκάνιους επιχειρηματίες (πχ Ρουμάνους κλπ), κατά κανόνα **οι Σέρβοι δεν επισκέπτονται ούτε τις διεθνείς κλαδικές εκθέσεις της Θεσ/κης ή της Αθήνας.** Ίσως απαιτείται επιπρόσθετη προσπάθεια πχ των εκθεσιακών κά επιχειρηματικών μας φορέων για ενίσχυση της συνεργασίας τους με αντίστοιχους σερβικούς. Αμοιβαίες επισκέψεις, υπογραφή πχ ΜοU ή συμφωνιών συνεργασίας με ανάλογα κίνητρα, θα μπορούσαν να επανακινήσουν το σερβικό επιχειρηματικό ενδιαφέρον.

Σε συνέχεια των ανωτέρω θα πρέπει, εις το εξής, να αποφεύγονται τα προαναφερθέντα λάθη του παρελθόντος. Όπως προανφέρθηκε, **οι ελληνικοί επιχειρηματικοί φορείς οφείλουν να επαναπροσεγγίσουν τους αντίστοιχους σερβικούς φορείς**, τους επιχειρηματίες, δημοσιογράφους κλαδικού τύπου ή τους παραγωγούς κινηματογραφικών ταινιών (κλπ) με περισσότερο ενδιαφέρον, επαγγελματισμό και κίνητρα. Πχ οι εκθεσιακοί μας φορείς να τους προσκαλούν στις κλαδικές εκθέσεις τους (“hosted buyers”), μετά από αντικειμενική επιλογή τους σε συνεργασία και ευθύνη του Γραφείου Ο.Ε.Υ. Βελιγραδίου, χωρίς πολύπλοκες διαδικασίες ή γραφειοκρατικά αντικίνητρα.

Παρόλα τα προαναφερθέντα λάθη μας, μερικές **νεώτερες, επιτυχημένες προσπάθειές μας, όπως προωθητικές δράσεις** ελληνικών επιχειρηματικών φορέων που πραγματοποιήθηκαν μέσω του Γραφείου Ο.Ε.Υ. της Πρεσβείας της Ελλάδος στο Βελιγράδι κατά την περίοδο 2018-2021, έδωσαν πολλές ελπίδες για το μέλλον. Η πλέον πρόσφατη λόγω της πανδημίας, αφορούσε την Επιχειρηματική Αποστολή και “Φόρουμ” του Εμπορικού & Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών (ΕΒΕΑ), σε συνεργασία με το Enterprise Greece και τον Σύνδεσμο Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδας (ΣΕΒΕ). Ταυτόχρονα ο τότε Γεν. Γραμματέας Διεθνών Οικ. Σχέσεων & Εξωστρέφειας του Υπουργείου Εξωτερικών που ηγείτο της Αποστολής, πραγματοποίησε αρκετές διμερείς συναντήσεις με οικονομικούς υπουργούς, παράγοντες, καθώς και εκπροσώπους μεγάλων ελληνικών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στη Σερβία (Βελιγράδι, 4-6 Μαρτίου 2020). Οι εξαιρετικά στοχευμένες συναντήσεις των μελών της επιχειρηματικής αποστολής (περί τις 200 b2b), η συμμετοχή αξιόλογων ομιλητών στο επιχειρηματικό Φόρουμ (πχ μελών της Σερβικής κυβέρνησης κλπ) και η μεγάλη προσέλευση εντόπιων επιχειρηματικών παραγόντων, δείχνουν ότι “ο πάγος αρχίζει να λιώνει” και το ενδιαφέρον τους για επιχειρηματικές και οικονομικές σχέσεις με την Ελλάδα να αναπτέρονται. Τέλος θεωρούμε χρήσιμο να αναφέρουμε ότι κατά την συντονισμό των ανωτέρω επιχειρηματικών συναντήσεων (b2b), εφαρμόστηκε με πλήρη επιτυχία η πρακτική πραγματοποίησης αρκετών συναντήσεων στους χώρους των σερβικών επιχειρήσεων, αντί στο ξενοδοχείο της ελληνικής αποστολής. Ο τρόπος αυτός εξασφαλίζει κατά 100% την πραγματοποίηση των συναντήσεων και αποφεύγεται η σχετική αβεβαιότητα για την προσέλευση ή όχι των Σέρβων επιχειρηματιών. Στο πλαίσιο αυτό, υπενθυμίζεται και πάλι, η εξαιρετικά επιτυχημένη αποστολή 15 εταιρειών της Περιφέρειας Ηπείρου στο φεστιβάλ τυριού Βελιγραδίου (05.11.2021) με την Ελλάδα ως τιμώμενη χώρα.

Κάποιες άλλες επίσημες επισκέψεις μελών της Ελληνικής Κυβέρνησης που ακολούθησαν έκτοτε (πχ τότε Υπουργού Τουρισμού κ. Χ. Θεοχάρη τον Μάρτιο 2021 ή “διαδόχου” του, κ. Β. Κικίλια τον Μάιο 2022, αλλά και κοινή επίσκεψη την 5^η Απριλίου 2021, πρ.Υπουργού Γεωργίας κ. Λιβανού, Υφυπουργού Εξωτερικών κ. Κ. Φραγκογιάννη μετά ΓΓ ΔΟΣ & Εξωστρέφειας κ. Ι. Σμυρλή κά), επιβεβαίωσαν το αναπτειρωμένο σερβικό ενδιαφέρον στον οικονομικό και επιχειρηματικό τομέα έναντι της χώρας μας.

Τέλος, αξίζει να υπενθυμίσουμε ότι μερικές τεχνοκρατικές αναλύσεις, αξιολογούν την **Σερβία ως σημαντική για τα ελληνικά συμφέροντα αγορά** και την κατατάσσουν μεταξύ των δέκα πέντε πρώτων αγορών (βλ. “Αξιολόγηση Διεθνών Αγορών”, Υπουργείο Εξωτερικών, Β1 Δ/ση, Αθήνα, Ιανουάριος 2019, 228 σελ.). Ας το αποδείξουμε εμπράκτως.

10. Επιπτώσεις διεθνών συγκυριακών κρίσεων στην σερβική αγορά.

Σύμφωνα με την τετραμηνιαία έκθεση των σημαντικότερων οικονομολόγων (βλ. World Economic Forum’s Centre for the New Economy and Society, May 2022), οι συνεχιζόμενες επιπτώσεις των νεώτερων παραλαγών της πανδημίας Covid-19, της ρωσο-ουκρανικής κρίσης και των δυτικών κυρώσεων έναντι της Ρωσίας, όπως και Λευκορωσίας, θα επιβαρύνουν περαιτέρω την παγκόσμια οικονομία μέσω του πληθωρισμού, της επισιτιστικής ανασφάλειας, ενεργειακών ελλείψεων, επιδείνωσης του δημόσιου χρέους και αδυναμίας εξυπηρέτησής του από ορισμένες χώρες, περαιτέρω επιβάρυνσης του περιβάλλοντος σε βάρος της πράσινης ενέργειας κλπ.

Στο αρνητικό αυτό διεθνές οικονομικό πλαίσιο, οι επιπτώσεις για την Σερβία συνοψίζονται ως ακολούθως.

α. COVID-19

Η πανδημία του **COVID-19** στη χώρα συνάντησε δύο κορυφώσεις το έτος 2020, αυτή του Απριλίου και του Ιουλίου. Η αγορά της Σερβίας θεωρείται μεταξύ των οικονομιών που ανέκαμψαν γρηγορότερα και με τις μικρότερες απώλειες. Παρ’ όλο που περίπου 94.100 άτομα έμειναν άνεργα το πρώτο εξάμηνο του 2020, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις κατάφεραν να ανακάμψουν βραχυπρόθεσμα. Η κυβέρνηση, έχοντας σκοπό να βοηθήσει τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, φρόντισε να τους χορηγήσει ένα επίδομα έως το τέλος Οκτωβρίου 2020, ώστε να μην αναγκαστούν να μειώσουν το προσωπικό τους ή να θέσουν υπαλλήλους τους σε καθεστώς αναγκαστικής άδειας. Η πανδημία του κορωνοϊού επηρέασε σημαντικά τον γεωργικό τομέα της Σερβίας. Στις αρχές του 2020, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες (απαγόρευση λειτουργίας των λαϊκών, υπαίθριων ή “πράσινων αγορών” μεταξύ Μαρτίου-Μαΐου 2020, κλείσιμο ορισμένων συνόρων), παρατηρήθηκε αύξηση των τιμών των βασικών γεωργικών προϊόντων, όπως σε σιτάρι, σόγια, καλαμπόκι. Οι αλυσίδες εφοδιασμού αντιμετώπισαν επίσης προβλήματα λόγω του κλεισίματος των συνόρων και των απαιτήσεων της καραντίνας. Το πρόβλημα επιλύθηκε σύντομα, με την ενεργοποίηση των «**πράσινων διαδρόμων**». Ταυτόχρονα ασκούνται πιέσεις για την προώθηση απαλλαγών ΦΠΑ σχετικά με δωρεές που σχετίζονται με τον COVID-19, όπως οι δωρεές τροφίμων.

Όσον αφορά τις κύριες επιπτώσεις της πανδημίας στα δίκτυα διανομής της σερβικής αγοράς, όπως προαναφέρθηκε, μεταξύ πολλών άλλων παραγόντων, το ηλεκτρονικό εμπόριο αποτέλεσε την ανάδειξη ενός νέου, δυναμικού “καναλιού” (βλ. op. cit. Κεφ. Β-7).

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το **ΑΕΠ** της χώρας το 2020 ανήλθε στα 52,96 δις δολάρια, ήτοι πτώση της τάξεως του 1% σε σχέση με το περασμένο έτος, οι εξαγωγές υποχώρησαν κατά -10%, ενώ οι εισαγωγές κατά -11% έναντι του 2019. Η δε ανεργία, παρά την αρχική της άνοδο, μειώθηκε κατά -14%. Ο τουρισμός γνώρισε ύφεση σε πρωτοφανή χαμηλά για τη χώρα επίπεδα μέχρι και τον Ιούλιο του 2020, ενώ από τον Οκτώβριο και έπειτα σημειώνει ανάκαμψη.⁴² Κατά το έτος 2021, η Σερβία ανέκαμψε από την πανδημία του COVID-19,

⁴² Πηγή: UN Serbia, COVID-19 Socio-Economic Impact Assessment/ Statistical Office of the Republic of Serbia

σημειώνοντας αύξηση του ΑΕΠ της τάξεως του 7,5%. Παράλληλα, παρατηρήθηκε μεγάλη άνοδος στις εισαγωγές και στις εξαγωγές της Σερβίας, οι οποίες αυξήθηκαν κατά 24,5% και 26,8% αντίστοιχα. Όσο αναφορά τον τουρισμό, ο αριθμός των ξένων τουριστών ανήλθε στους 871.239, μεγαλύτερος κατά 95% συγκριτικά με τον αντίστοιχο του περασμένου έτους. Τέλος, η ανεργία ανήλθε στο 9,8%, σημειώνοντας μία αύξηση 0,8 ποσοστιαίων μονάδων.

β. Επιπτώσεις Ρωσοουκρανικής κρίσης.

Η Σερβία **δεν έχει ευθυγραμμιστεί με τις ευρωπαϊκές οικονομικές κυρώσεις** κατά της Ρωσίας αλλά μόνο εν μέρει όσον αφορά το καθεστώς κυρώσεων έναντι της **Λευκορωσίας**. Σύμφωνα με τα ΜΜΕ, σε συνάντηση του Υπουργού Καινοτομίας και Τεχνολογίας της Σερβίας, κ. Nenad Popović, με τον Αντιπρόεδρο της ρωσικής κυβέρνησης, κ. Yuri Borisov (18/6/2022), ο σέρβος Υπουργός ευχαρίστησε την Ρωσία για την στήριξή της στο ζήτημα του Κοσόβου και επισήμανε πως η χώρα του δεν πρόκειται ποτέ να υποβάλλει κυρώσεις στην Ρωσία ή να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ “που (τους) βομβάρδισε”. Σύμφωνα με διεθνείς αναλυτές, οι άμεσες **επιπτώσεις** της μείωσης του εμπορίου με τη Ρωσία αναμένονται να είναι περιορισμένες. Όμως οι έμμεσες οικονομικές απειλές από τη συνέχιση της κρίσης στην Ουκρανία είναι σημαντικές λόγω του επιπέδου ενσωμάτωσης της Σερβίας στην αγορά της ΕΕ. Αν και η Σερβία δεν είναι πιθανό να αντιμετωπίσει έλλειψη τροφίμων, όπως σιτηρά, αλεύρι, κρέατα κ.λπ λόγω της εγχώριας παραγωγής, οι αυξήσεις των τιμών εξ αιτίας του αυξημένου κόστους των εισροών είναι πιθανή. Εφόσον τα βασικά είδη διατροφής αντιστοιχούν στο 37% (έναντι 17,3% στη “ζώνη” του ευρώ), περαιτέρω αυξήσεις των τιμών, πέραν του 20% που καταγράφηκε το 2021, ενδέχεται να επηρεάσουν μεγάλο μέρος του σερβικού πληθυσμού. Ενώ το 22% των ανθρώπων στη Σερβία βρίσκονται στο όριο της φτώχειας, οι παρατεταμένες υψηλές αυξήσεις των τιμών θα μπορούσαν να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην κοινωνικοοικονομική και ίσως στην πολιτική κατάσταση της Σερβίας. Για τους ανωτέρω λόγους, η σερβική κυβέρνηση επικαλούμενη το άρθρο 42 της Συμφωνίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης (SAA) περί κινδύνου ελλείψεων από την εσωτερική αγορά, προέβη σε περιορισμούς στις εξαγωγές προϊόντων (πχ σίτου, καλαμποκιού, αλεύρων, μαγειρικού λαδιού, ξυλείας κλπ). Ταυτόχρονα παρατηρήθηκαν δυσχέρειες στην εισαγωγή μερικών προϊόντων (πχ μη δασμολογικά σερβικά εμπόδια), όπως χοιρινού κρέατος και ζωικού λίπους. Οι προαναφερθέντες εισαγωγικοί και εξαγωγικοί περιορισμοί, σύμφωνα με την Αντιπροσωπεία της Ε.Ε. στο Βελιγράδι, αντίκεινται στην SAA.

β1. Ενέργεια

Όπως προαναφέρθηκε, η μεγαλύτερη εξάρτηση της Σερβίας έναντι της Ρωσίας είναι ο τομέας της ενέργειας. Η κυριαρχία της Ρωσίας στον τομέα αυτό θα καταστήσει τη Σερβία ευάλωτη σε πιθανά μέτρα αντιποίνων σε περίπτωση επιβολής κυρώσεων. Μάλιστα, το 90% του φυσικού αερίου και το 33% του αργού πετρελαίου εισάγεται από τη Ρωσία, γεγονός που καθιστά τη χώρα ιδιαίτερα εξαρτημένη από τη ρωσική προμήθεια ορυκτών καυσίμων. Προς το παρόν, η Σερβία έχει εξαιρεθεί από τις κυρώσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε ρωσικές εταιρείες, αφού επιτρέπεται στην Naftna Industrija Srbije (NIS), εταιρεία παραγωγής πετρελαίου και καυσίμων που ανήκει κατά πλειοψηφία στην Gazprom Neft, να συνεχίσει να εισάγει αργό πετρέλαιο μέσω της Κροατίας. Σε περίπτωση όμως επιβολής περαιτέρω κυρώσεων, η Σερβία θα βρισκόταν σε πολύ δυσχερή θέση. Οι σημαντικές ευρωπαϊκές εταιρείες λιανικής πώλησης πετρελαίου στη χώρα (ΕΚΟ, ΜΟΛ, ΟΜΒ) εξαρτώνται από τη ΝΙS, μοναδικός προμηθευτής τους εισαγόμενου αργού πετρελαίου. Μερικές δε άλλες εταιρείες, έχουν ακόμη μικρότερη εξάρτηση (πχ Coral Energy συμφερόντων Ομίλου Βαρδινογιάννη). Αναφορικά με την προμήθεια φυσικού αερίου, η Σερβία συμφώνησε με τη Ρωσία για μια νέα μακροπρόθεσμη σύμβαση, καθώς η υφιστάμενη συμφωνία έληξε οριστικά την 31η Μαΐου τ.έ.. Η δεκαετής σύμβαση της Σερβίας για την προμήθεια φυσικού αερίου αρχικά έληγε τον Δεκέμβριο του 2021, οπότε οι δύο πλευρές συμφώνησαν τότε να την παρατείνουν για έξι μήνες. Η τρέχουσα τιμή, τέλη Μαΐου 2022 ήταν

270 δολάρια ΗΠΑ ανά 1.000 κυβικά μέτρα (μάιος 2022) και η νέα τιμή, στο επερχόμενο τριετές συμβόλαιο, αποφασίστηκε να είναι περίπου 340-350 δολάρια ΗΠΑ, σύμφωνα με τα τοπικά μέσα ενημέρωσης (Μάιος 2022). Πρόκειται για αύξηση κατά 30%, αλλά οι τιμές αγοράς στην Ευρώπη είναι περίπου 900 δολάρια ΗΠΑ ή πέντε φορές υψηλότερες από ό,τι πριν από την ενεργειακή κρίση και τον πόλεμο στην Ουκρανία. Ο Πρόεδρος της Σερβίας Αλεξάνταρ Βούτσιτς δήλωσε ότι σε τηλεφωνική επικοινωνία που είχε με τον Πρόεδρο της Ρωσίας Βλαντίμιρ Πούτιν, κατέληξαν σε ευνοϊκή συμφωνία για την προμήθεια ρωσικού φυσικού αερίου. Η συμφωνία σημαίνει ότι η Σερβία θα έχει μακράν την πιο ευνοϊκή τιμή στην Ευρώπη, σύμφωνα με τον Πρόεδρο της χώρας, ο οποίος επισήμανε ότι η συμφωνία αφορά την παράδοση 2,2 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων φυσικού αερίου ετησίως. Σημειώνεται ότι ο Πρόεδρος Βούτσιτς αρνήθηκε να καταδικάσει ρητά τη ρωσική επίθεση στην Ουκρανία και να επιβάλει κυρώσεις.

Παρόλα αυτά, ο εκπρόσωπος της Αντιπροσωπείας της Ε.Ε. στο Βελιγράδι δήλωσε στους πρέσβεις των Κ-Μ την 30^η.06.2022 ότι αναμένεται να υπάρξει πρόβλημα ενέργειας κατά την διάρκεια του χειμώνα 2022/2023 και στη Σερβία. Η ανωτέρω, αναθεωρημένη συμφωνία –σύμβαση Ρωσίας/Σερβίας δεν καλύπτει το σύνολο των ενεργειακών αναγκών της χώρας, αλλά περίπου τα 2/3 αυτών. Η Σερβία είναι υποχρεωμένη να αναζητήσει εναλλακτική λύση για τον συμπληρωματικό εφοδιασμό της. Για τον σκοπό αυτό και παρά την φιλο-ρωσική στάση των σερβικών Αρχών, αυτές φαίνονται να στρέφονται προς το Πρόγραμμα (ή Πρωτοβουλία) “REPower EU”. Η εν λόγω Πρωτοβουλία στοχεύει στο τερματισμό της εξάρτησης της Ε.Ε. από τα ρωσικά ορυκτά καύσιμα. Υπενθυμίζεται ότι, η ρωσική ενέργεια, αφενός χρησιμοποιείται ως οικονομικό και πολιτικό όπλο ενώ κοστίζει στις χώρες μέλη της Ε.Ε. περί τα 100 δισεκατομμύρια ευρώ ετησίως (βλ. σχετικά με το Πρόγραμμα “REPower EU”

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3131).

β2. Εμπόριο και Βιομηχανία

Οι άμεσες επιπτώσεις μιας συνέχισης ή διακοπής του εμπορίου με τη Ρωσία (εξαιρουμένης της ενέργειας), είναι κάπως περιορισμένες. Το εμπόριο της χώρας με τη Ρωσία περιορίστηκε στο 4,7% του συνολικού εμπορίου της και στο 3,9% των συνολικών εξαγωγών της. Συνεπώς δεν πρόκειται να “καταστρέψει” την οικονομία της. Βέβαια το Εμπορικό Επιμελητήριο της Σερβίας παρατηρεί ότι οι σερβικές εξαγωγές προς τη Ρωσία έχουν επηρεαστεί από τις κυρώσεις της ΕΕ. Οι Σέρβοι εξαγωγείς (κυρίως φρούτων/μήλων και γαλακτοκομικών) δεν είναι σε θέση να συνεχίσουν τις προμήθειες στη ρωσική αγορά λόγω δυσκολιών στη διαμετακόμιση, στην ασφάλιση των αποστολών και προβλημάτων πληρωμής. Όμως προς τα τέλη Ιουνίου 2022, σε συνέντευξη του προς την κρατική RTS, ο Υπουργός Γεωργίας κ. Branslav Nedimović επισήμανε ότι ανευρέθη «οδός» για τις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων προς την Ρωσία «μέσω Τουρκίας και κάποιων βαλτικών κρατών». Η Σερβία υιοθέτησε απαγόρευση των εξαγωγών σιταριού, αλευριού και ηλιέλαιου στις 10 Μαρτίου τ.έ.. Αυτό εμποδίζει τους παραγωγούς να επωφεληθούν από τις υψηλότερες διεθνείς τιμές και τη θέση της χώρας ως καθαρού εξαγωγέα. Τούτου λεχθέντος, η απαγόρευση είναι πιθανό να τροποποιηθεί ή να αντικατασταθεί από άλλη κυβερνητική απόφαση που θα προβλέπει ελεγχόμενες εξαγωγές αυτών των προϊόντων, εν αναμονή περαιτέρω εξελίξεων. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να έχει αρνητικό αντίκτυπο στο εμπορικό ισοζύγιο της Σερβίας, καθώς παραμένει ασαφές εάν και πότε θα “ανοίξουν” οι εναλλακτικές αγορές. Επίσης, Δεδομένου ότι ένα σημαντικό μέρος της σερβικής μεταποίησης (περίπου 80.000 θέσεις εργασίας) επικεντρώνεται στην προμήθεια εξαρτημάτων αυτοκινήτων για τη γερμανική αυτοκινητοβιομηχανία, η απόφαση του ομίλου VW και της BMW να μειώσουν σημαντικά την παραγωγή λόγω έλλειψης πρώτων υλών, θα μπορούσε να απειλήσει άμεσα τις θέσεις εργασίας στη Σερβία. Η εταιρεία Tigar Tires, που ανήκει στη Michelin, 4ος μεγαλύτερος εξαγωγέας της Σερβίας ενώ απασχολεί άνω των 3.000 εργαζόμενων, μείωσε την παραγωγή λόγω επίσης έλλειψης πρώτων υλών. Άλλοι μεταποιητικοί τομείς θα

μπορούσαν να επηρεαστούν με παρόμοιο τρόπο.

Ο κατασκευαστικός τομέας θα μπορούσε να θιγεί λόγω της έλλειψης θραυσμάτων χάλυβα και τσιμέντου. Οι πρώτες ύλες για την τσιμεντοβιομηχανία εισάγονται κυρίως από τη Ρωσία. Η σερβική αυτή εξάρτηση είναι πιθανό να επιδεινώσει περαιτέρω την υψηλή ζήτηση για δομικά υλικά στη Σερβία και να επιβραδύνει τον κατασκευαστικό τομέα που αντιπροσωπεύει σημαντικό μέρος της αύξησης του ΑΕΠ. Οι ξένοι επενδυτές στη Σερβία εξετάζουν όλο και περισσότερο την εξάρτηση των παραγωγικών τους διαδικασιών από την προμήθεια φυσικού αερίου, ιδίως λόγω της αντίστοιχης εξάρτησης της Σερβίας από τη Ρωσία. Οι σχεδιαζόμενες επεκτάσεις των επενδύσεων στη Σερβία ενδέχεται να μεταφερθούν σε άλλες χώρες που εξαρτώνται λιγότερο από τη Ρωσία σε σχέση με το φυσικό αέριο. Η Τουρκία αναφέρθηκε ως μια πιθανή εναλλακτική λύση από σερβικές επιχειρηματικές ενώσεις. Οι εταιρείες ανησυχούν επίσης όλο και περισσότερο για την πιθανή πολιτική απομόνωση της χώρας, εάν συνεχίσει να μην ευθυγραμμίζεται πλήρως με τη στάση της ΕΕ σχετικά με τον πόλεμο στην Ουκρανία.

Για πολύ περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την οικονομία και την αγορά της Σερβίας, επισκεφτείτε την ιστοσελίδα www.agora.mfa.gr, όπου μεταξύ άλλων θα έχετε πρόσβαση στις **έρευνες αγοράς** του Γραφείου Ο.Ε.Υ. Βελιγραδίου κατά τους τελευταίους μήνες, αναφορικά με :

- Τον τομέα **Κατασκευών, Μεγάλων Έργων και Ακινήτων** της Σερβίας, <https://agora.mfa.gr/infofiles-menu/infofile/80137>
- Τους σερβικούς κλάδους **Βιομηχανίας Τροφίμων και Ελαιόλαδου**, <https://agora.mfa.gr/infofiles-menu/infofile/76286>
- Τον τομέα **Υψηλής Τεχνολογίας Πληροφορικής και Επικοινωνιών** της Σερβίας, <https://agora.mfa.gr/infofiles-menu/infofile/79501>
- Τον σερβικό κλάδο **Διαχείρισης Αποβλήτων**, <https://agora.mfa.gr/infofiles-menu/infofile/79361>

Western Balkans : VAT Refund Matrix

	Who is entitled for a VAT refund?	List of countries with reciprocity	Conditions for VAT refund	Deadline for the submission of the VAT refund application	Supporting documentation	Deadline for the refund of the VAT by the Tax Administration	How is the VAT refunded?	Local tax representative necessary?	Competent authority
Bosnia and Herzegovina	Taxable persons who are not established in BiH.	Currently to all taxable persons irrespective of where they have established their businesses.	1. The purchased goods and services, i.e. imported goods are used for business activities of the applicant abroad. 2. The applicant would have the right to input VAT deduction if it established its business in BiH. 3. The applicant does not carry out taxable business activities in BiH during the period for which it applies for the VAT refund.	14 months from the date of the invoice. The application can be submitted for a minimum period of 3 months (or shorter, if the application is submitted at the end of the year) and a maximum period of 12 months.	1. Copy of the certificate of registration for VAT 2. Originals or certified copies of the invoices. 3. Proof of export 4. Proof of payment 5. Proposed taxes	6 months from the submission of the application.	The VAT is refunded to the account of the tax representative or the applicant's non-resident bank account in BiH.	Yes	Uprava za indirektno oporezivanje BiH, Central office UKO - Bana Lazarevica bb, 78 000 (http://www.new.unio.gov.ba/en)
Croatia	Taxable persons who are not established in any of the EU member states, but in a non-EU country Croatia has reciprocity with.	To be assessed on a case - by - case basis.	1. The requested refund of VAT exceeds HRK 1,000. 2. The goods and services are purchased for business purposes of the applicant. 3. The applicant is not established and has no fixed establishment, or permanent address or habitual residence in the territory of the European Union during the period for which VAT refund is claimed. 4. The applicant has not performed any taxable supply of goods or services in any EU - member state, except transport services and services ancillary thereto, which are exempt from VAT, during the period for which VAT refund is claimed.	Until June 30th of the current year for the VAT paid in the previous year	1. List of invoices for which VAT refund is claimed 2. Presentation of the original invoices 3. Certificate of registration for VAT not older than 6 months for a taxable person.	8 months from submission of the application. If the application is approved, VAT is refunded within 10 days from the approval.	VAT is refunded in the currency of the state where the taxable person has established its business.		Any regional Tax Authority where the invoice has been issued, but it can be submitted before any Tax office. For Zagreb: Porezna uprava, podružni ured Zagreb, Avenija Dubrovnik 32, 10 000 Zagreb, Croatia
FYR Macedonia	Taxable persons who are not established in FYR Macedonia, but in a country FYR Macedonia has VAT reciprocity with.	Austria, Azerbaijan, Albania, Belarus, Bulgaria, the UK, Germany, Denmark, Estonia, Iran, Ireland, Italy, Qatar, China, Kosovo, Montenegro, Latvia, Lithuania, Luxemburg, Morocco, Moldova, Norway, Poland, Romania, Russia, Slovakia, Slovenia, Serbia, Taiwan, Turkey, Ukraine, Hungary, Finland, France, the Netherlands, Croatia, Czech Republic, Switzerland, Sweden, Spain	1. The VAT is entered on an invoice of the Macedonian taxable person. 2. The applicant has to have no other outstanding tax debt in FYR Macedonia. 3. The applicant has no legal seat/ branch / PE in FYR Macedonia. 4. The applicant has no turnover in FYR Macedonia (or has only turnover which is out of the scope of the Macedonian VAT i.e. VAT exempt supply). 5. The applicant is registered for VAT in its country of residence. 6. The requested VAT refund exceeds MKD 30,000 (approx. EUR 500).	Until June 30 of the current year for the VAT paid in the previous year.	1. Originals of invoices. 2. Tax residency certificate. 3. Certificate of registration for VAT. 4. Proof of payment of invoices (bank statements) 5. POA for person/ company submitting the documentation	6 months from the submission of the application	VAT is refunded to the indicated bank account in the currency of the country of the applicant, after a conversion of the MKD amount to be refunded per the exchange rate of the National Bank of FYR Macedonia. Alternatively, VAT can be refunded to another account (eg. a local tax representative) provided an authorization is submitted as well.		Public Revenue Office (HO), bul. Kuzman Josifski-Pitu No. 1, 1000 Skopje, FYR Macedonia
Montenegro	Taxable persons who are not established in Montenegro.	To all taxable persons irrespective of where they have established their businesses.	1. The VAT was entered on an invoice drawn up in accordance with the VAT Act and the invoice was paid. 2. The requested refund of VAT exceeds EUR 300. 3. The conditions, under which a taxable person established in Montenegro would have the right to deduct the VAT on supply on such movable goods and services, are met.	Until June 30 of the current year for the VAT paid in the previous year.	1. Original invoices. 2. Certificate of registration for VAT. 3. POA for appointed Tax representative.	Within 45 days from the submission of the application.	Refunded VAT is paid on non - resident account of taxable person in one of commercial bank in Montenegro or on the account of Tax Representative	Yes	Poreska uprava, Područna jedinica Podgorica
Serbia	Taxable persons who are not established in Serbia, but in a country Serbia has VAT reciprocity with.	The Netherlands, Slovakia, Croatia (partially - only on movable goods and services purchased in connection with fairs), Denmark, Austria, Bosnia and Herzegovina, Belgium, Montenegro, FYR Macedonia, Slovenia, Germany, The UK, Turkey (partially for costs of fuel, spare parts, maintenance and repairs related to transportation, and goods and services purchased in connection with participation in fairs and exhibitions), Switzerland	1. The VAT is shown on an invoice issued in accordance with the Serbian Law on VAT, and the invoice was paid. 2. The requested refund of VAT exceeds EUR 200. 3. No deductibility restrictions are provided for the supplies in question. 4. The VAT refund applicant carries out in Serbia only transport of goods exempted from VAT (transport relative to import of goods, transport relative to free trade zones, transport relative to export of goods) or international passenger bus transport subject to VAT on the section carried out in Serbia, and no other taxable activities.	Until June 30 of the current year for the VAT paid in the previous year.	1. Certificate of registration for VAT. 2. Originals and copies of the invoices.	45 days from the submission of the application.	The VAT is refunded in the currency of the state where the applicant is established by converting the RSD amount of the refund into the foreign currency according to the selling exchange rate of the National Bank of Serbia valid on the day of the refund. The conversion expenses are deducted from the refunded VAT. The refund can be paid to the account of the taxable person in Serbia and abroad.	No, but highly recommendable.	Poreska uprava, Centrala, Save Maskovica 3-5, 11000 Belgrade, Serbia

For further information please contact us at info@eurofast.eu

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

1. Ελληνικές Αρχές

Ελληνική Πρεσβεία	Τηλ: +381-11-3226523, 3331900	gremb.bel@mfa.gr
Προξενικό Γραφείο	Τηλ: +381-11-3341507, 3331906	grcon.bel@mfa.gr
Γραφείο Ο.Ε.Υ.	Τηλ: +381-11-3231577, 3222338	ecocom-belgrade@mfa.gr
Γραφείο ΑΚ.ΑΜ.	Τηλ : +381-11-3034698	defatt_srb@hndgs.mil.gr
Γραφείο Δημόσιας Διπλωματίας (πρ. Τύπου & Επικοινωνίας)	Τηλ: +381-11-3331924, 3331963	pdo.bel@mfa.gr

2. Σερβικές Αρχές

Σερβική κυβέρνηση τηλ : +381 11 3614-621, <https://www.srbija.gov.rs>, kontakt@gov.rs

Γραφείο της πρωθυπουργού κας Α.Μπρνάμπιτς,

Nemanjina 11, Βελιγράδι, τηλ / φαξ: +381 11 3620-115, predsednikvlade@gov.rs

Γραφείο Πρώτου Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης και Υπουργείο Παιδείας, Επιστημών και Τεχνολογικής Ανάπτυξης κ.Μπράνκο Ρούζιτς

Βελιγράδι, Nemanjina 22–26, τηλ: +381 11 3616-489; φαξ: +381 11 3616-491

www.mpn.gov.rs , kabinet@mpn.gov.rs

Γραφείο Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης και Υπουργού Γεωργίας, Δασών και Διαχείρισης Υδάτων κ.Μπράνισλαβ Νεντίμοβιτς

Βελιγράδι, Nemanjina 22-26, τηλ: +381 11 260-79-60, +381 11 3612-197; φαξ: +381 11 260-79-61

www.minpolj.gov.rs , office@minpolj.gov.rs, kabinet.info@minpolj.gov.rs

Γραφείο Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης & Υπουργού Ορυχείων & Ενέργειας κα Ζόρανα Μιχάιλοβιτς,

Βελιγράδι, Nemanjina 22-26, τηλ: +381 11 3604-403; φαξ: +381 11 3616-603

www.mre.gov.rs , kabinet@mre.gov.rs

Γραφείο Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης και Υπουργού Άμυνας κ. Νέμποϊσα Στεφάνοβιτς

Βελιγράδι, Bircaninova 5,τηλ: +381 11 3006-311; φαξ: +381 11 3006-062,

www.mod.gov.rs , info@mod.gov.rs, ministar.odbrane@mod.gov.rs

Υπουργείο Πολιτισμού και Μέσων Ενημέρωσης κα Μάγια Γκοϊκοβιτς

Βελιγράδι, Vlajkovicena 3, τηλ / φαξ: +381 11 3398-172, +381 11 3398-811

www.kultura.gov.rs , kabinet@kultura.gov.rs

Γραφείο Σχέσεων Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης

Nemanjina 11 / Bulevar Mihajla Pupina 2, www.kzsm.gov.rs , kontakt@gov.rs

Τμήμα Διαδικτύου, Bulevar Mihajla Pupina 2, τηλ: +381 11 3139-977, +381 11 3139-988, +381 11 3139-986, +381 113014-213, φαξ: +381 11 3139-985,

www.srbija.gov.rs , office@srbija.gov.rs

Γραφείο Τύπου, Nemanjina 11,τηλ: +381 11 3617-709, +381 11 3617-710, +381 11 3617-730

φαξ: +381 11 3617-697, +381 11 3617-706, www.kzsm.gov.rs , press@gov.rs

Υπουργεία της Σερβίας

Υπουργείο Εξωτερικών

Βελιγράδι, Kneza Milosa 24-26, τηλ: +381 11 306-8000, +381 11 3616-333; φαξ: +381 11 3618-366

www.mfa.gov.rs , <https://msp.rs/>, mfa@mfa.rs

Υπουργείο Εσωτερικών

Βελιγράδι, Bulevar Mihajla Pupina 2, τηλ: +381 11 306-2000 εσωτ. 2601, www.mup.gov.rs , info@mup.gov.rs

Υπουργείο Εμπορίου, Τουρισμού και Τηλεπικοινωνιών

Βελιγράδι, Bulevar Mihajla Pupina 2, τηλ: +381 11 3113-432; φαξ: +381 11 3114-650, www.mtt.gov.rs ,

kabinet@mtt.gov.rs

Υπουργείο Κατασκευών, Μεταφορών και Υποδομών

Βελιγράδι, Nemanjina 22–26, τηλ: +381 11 3614-652; φαξ: +381 11 3616- 521, www.mgsi.gov.rs , kabinet@mgsi.gov.rs

Υπουργείο Οικονομικών

Βελιγράδι, Kneza Milosa 20, τηλ: +381 11 3613-245; +381 11 3642-600, www.mfin.gov.rs , kontakt@mfin.gov.rs

Υπουργείο Οικονομίας

Βελιγράδι, Kneza Milosa 20, τηλ: +381 11 3642-600; φαξ: +381 11 3642-705, www.privreda.gov.rs,
kabinet@privreda.gov.rs

Υπουργείο Γεωργίας, Δασών και Διαχείρισης Υδάτων

Βελιγράδι, Nemanjina 22-26, τηλ: +381 11 260-79-60, +381 11 3612-197; φαξ: +381 11 260-79-61
www.minpolj.gov.rs , office@minpolj.gov.rs

Υπουργείο Προστασίας Περιβάλλοντος

Βελιγράδι, Omladinskih brigada 1, τηλ: +381 11 3131-357; φαξ: +381 11 3131-394
www.ekologija.gov.rs , eko.kabinet@eko.gov.rs

Υπουργείο Ορυχείων και Ενέργειας

Βελιγράδι, Nemanjina 22-26, τηλ: +381 11 3604-403; φαξ: +381 11 3616-603
www.mre.gov.rs , kabinet@mre.gov.rs

Υπουργείο Δικαιοσύνης

Βελιγράδι, Nemanjina 22–26, τηλ / φαξ: +381 11 785-8000
www.mpravde.gov.rs , kontakt@mpravde.gov.rs, kabinet@mpravde.gov.rs

Υπουργείο Δημόσιας Διοίκησης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Βελιγράδι, Bircaninova 6, τηλ: +381 11 362-0146; +381 11 361-3654
www.mduls.gov.rs , kabinet@mduls.gov.rs, sekretarijat.mduls@mduls.gov.rs

Υπουργείο Άμυνας

Βελιγράδι, Bircaninova 5, τηλ: +381 11 3006-311; φαξ: +381 11 3006-062,
www.mod.gov.rs , info@mod.gov.rs

Υπουργείο Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης

Βελιγράδι, Nemanjina 34, τηλ: +381 11 3061-100, +381 11 3061-102, +381 11 3061-103; faks: +381 11 3061-110
www.mei.gov.rs , office@mei.gov.rs

Υπουργείο Παιδείας, Επιστημών και Τεχνολογικής Ανάπτυξης

Βελιγράδι, Nemanjina 22–26, τηλ: +381 11 3616-489; φαξ: +381 11 3616-491
www.mpn.gov.rs , kabinet@mpn.gov.rs

Υπουργείο Υγείας

Βελιγράδι, Nemanjina 22–26, τηλ: +381 11 3616-251, +381 11 3614-890; φαξ: +381 11 2656-548
www.zdravlje.gov.rs , kabinet@zdravlje.gov.rs

Υπουργείο Εργασίας, Απασχόλησης, Βετεράνων και Κοινωνικών Υποθέσεων

Βελιγράδι, Nemanjina 22-26, τηλ: +381 11 3038-661
www.minrzs.gov.rs , protokol@minrzs.gov.rs, kabinet@minrzs.gov.rs

Υπουργείο Νεότητας και Αθλητισμού

Βελιγράδι, Bulevar Mihajla Pupina 2
τηλ: +381 11 3130-912, +381 11 3117-099; φαξ: +381 11 3130-915
www.mos.gov.rs , sekretarijat.mos@mos.gov.rs, kabinet@mos.gov.rs

Υπουργείο Πολιτισμού και Μέσων Ενημέρωσης

Βελιγράδι, Vlajkovicева 3, τηλ / φαξ: +381 11 3398-172, +381 11 3398-811
www.kultura.gov.rs , kabinet@kultura.gov.rs

3. Εμπορικά & Βιομηχανικά Επιμελητήρια

Εμπορικό & Βιομηχανικό Επιμελητήριο Σερβίας,
Εμπορικό Επιμελητήριο Βοϊβοντίνιας,
Οικονομικό Επιμελητήριο Βελιγραδίου ,
Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Νόβι Σαντ,

Τηλ. +381-11-3300900
Τηλ: +381-21-4803709
Τηλ: +381-11-2641355, 2643344, 2643899
Τηλ: +381-21-4802088

kabinet@pks.rs
kabinet@pkv.rs
kabinetbg@pks.rs
kabinet.novisad@pks.rs

Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Νις, Τηλ: +381-18-510999, 255668, 255391 info.nis@pks.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Ζρένιανιν, Τηλ: +381-23-562979, 535890 zrenjanin@pks.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Κικίντα, Τηλ: +381-230-21080, 21173 office@rpk-ki.co.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Βάλιεβο, Τηλ: +381-14-221721, 222314 pkvaljevo@pks.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Πόζαρεβατς, Τηλ: +381-12-556800, 556801, 556802 rpk-po@pks.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Ζάιετσαρ, Τηλ: +381-19-421901, 421411 rpkza@pks.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό & Βιομηχανικό Επιμελητήριο Λέσκοβατς, Τηλ: +381-16-212203, 250011
kabinet.leskovac@pks.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό & Βιομηχανικό Επιμελητήριο Κράγκουϊεβατς, Τηλ: +381-34-335805, 335010
komora.kragujevac@pks.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Κράλιεβο, Τηλ: +381-36-334655, 231711 kraljevo@komora.net
 Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Ούζιτσε, Τηλ: +381-31-514394, 513483 office.uzice@pks.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό & Βιομηχανικό Επιμελητήριο Πάντσεβο, Τηλ: +381-13-343475, 354055 rpkpancevo@pks.rs
 Οικονομικό Επιμελητήριο Σρεμ Τηλ: +381-22-610778, office@rpkpancevo.co.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Κρούσεβατς, Τηλ: +381-37-441128, 441280, 418520 krusevac@pks.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Σόμπορ, Τηλ: +381-25-420780, 420930 office.sombor@pks.rs
 Περιφερειακό Εμπορικό Επιμελητήριο Σούμποτιτσα, Τηλ: +381-24-553357, 553420 subotica@pks.rs

4. Τράπεζες

ADDIKO BANK AD BEOGRAD	www.addiko.rs
AIK BANKA A.D. Beograd	www.aikbanka.rs
ALTA BANKA AD BEOGRAD	https://altabanka.rs/
API BANK A.D. BEOGRAD	www.apibank.rs
BANCA INTESA A.D. Beograd	www.bancaintesa.rs
BANKA POŠTANSKA ŠTEDIONICA A.D. Beograd	www.posted.co.rs
BANK OF CHINA SRBIJA A.D. Beograd - Novi Beograd	www.bankofchina.com/rs/
CRÉDIT AGRICOLE BANKA SRBIJA A.D. Novi Sad	www.creditagricole.rs
ERSTE BANK A.D. Novi Sad	www.erstebank.rs
EUROBANK DIREKTNA A. D. Beograd	www.eurobank-direktna.rs
EXPOBANK A.D. Beograd	www.expobank.rs
HALKBANK A.D. Beograd	www.halkbank.rs
NLB KOMERCIJALNA BANKA AD Beograd	www.kombank.com
MIRABANK A.D. Beograd	www.mirabankserbia.com
MOBI BANKA A.D. BEOGRAD	www.mobibanka.rs
NASA AIK BANKA A.D. BEOGRAD	www.nasaaikbanka.rs
3 BANKA AKCIONARSKO DRUSTVO. Novi Sad	www.3bank.rs
OTP BANKA SRBIJA A.D. BEOGRAD	www.otpbanka.rs/
PROCREDIT BANK A.D. Beograd	www.procreditbank.rs
RAIFFEISEN BANK A.D. Beograd	www.raiffeisenbank.rs
SRPSKA BANKA A.D. Beograd	www.srpskabanka.rs
UNICREDIT BANK SRBIJA A.D. Beograd	www.unicreditbank.rs

5. Διοργανωτές Εκθέσεων

BEOGRADSKI SAJA Τηλ.: +381-11-2655555 info@sajam.rs

NOVOSADSKI SAJAM, Τηλ.: +381-21-4830000 info@sajam.net
BELEXPO d.o.o. Beograd, Τηλ.: +381-11-2632228 info@belexpo.rs
A & L EXPO d.o.o. Beograd Τηλ.: +381-11-7111685, 3340454 office.alexpo@gmail.com
BELEXPOCENTAR d.o.o. , Τηλ.: +381-11- 3100300, 3100153 belexpocentarhala@hibelgrade.rs
DUKE & PETERSON D.O.O. , Τηλ.: +381-11- 3284 110, 3346 425 office@dukeandpeterson.com
SUMADIA SAJAM , Τηλ.: +381-34 503 500 zoran.nedeljkovic@sumadijasajam.rs

6. Διπλωματικές Αποστολές

<http://www.mfa.gov.rs/en/embassies/serbian-diplomatic-missions/serbian-embassies>

7. Τεχνολογικά- Ερευνητικά Κέντρα

- StartIT, <https://startit.rs>
- *Impact Hub*, <https://belgrade.impacthub.net>
- Science Technology Park Belgrade, <https://ntpark.rs>

8. Ελληνικός Σύνδεσμος Επιχειρήσεων - www.hba.rs

Address: Blvd Arsenija Carnojevica 68/8,11070 Belgrade

Phone Number: +381 11 36 26 067, +381 64 82 96 508

Web site: www.hba.rs

Email: office@hba.rs

& Ελληνο-Σερβικό Επιμελητήριο Βορείου Ελλάδος- <https://www.greekserbian.com/>

Address: Τσιμισκή 54, 54623, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα

Phone Number: +30 2310277798

Email: info@greekserbian.com

Web site: <https://www.greekserbian.com/>

9. Πηγές Πληροφόρησης/Ειδήσεις

BETA

www.beta.rs

Tel: +381 (0)11 360 2400, +381 (0)11 360 2464

Fax: +381 (0)11 2642 551

E-mail: webportal@beta.rs

FONET

<http://www.fonet.rs/>

Tel/Fax: +381 (0)11 26 30 881, +381 (0)11 26 35 346

E-mail: info@fonet.rs

TANJUG

<http://www.tanjug.rs/>

Tel: +381 (0)11 32 88 284, 32 88 285

Fax: +381 (0)11 3282

E-mail: upr@tanjug.rs, office@tanjug.rs

NOVINSKA AGENCIJA JUGMEDIA

<http://www.jugmedia.rs/>

Tel: (+381) 16 281 557, (+381) 16 200 022, 063 402 361

E-mail: jugmedia.redakcija@gmail.com

JUGPRESS, REGIONALNA INFORMATIVNA AGENCIJA

<http://www.jugpress.com/>

Tel: 016 214 796, 063/8549104, 064/1338677

E-mail: lilasjug@gmail.com

SANAPRESS

<http://www.sanapress.info/>

Tel/fax: (+381) 60 889 2044

E-mail: agencija.sana@gmail.com

10. Τηλεοπτικοί/Ραδιοφωνικοί Σταθμοί

RADIO-TELEVIZIJA SRBIJE

www.rts.rs

E-mail: kontaktcentar@rts.rs

B92

<http://www.b92.net/>

E-mail: office@b92.net

PRVA SRPSKA TELEVIZIJA

<http://www.prva.rs/>

E-mail: info@prva.rs

HAPPY TV

<http://www.happytv.tv/>

E-mail: happy@happytv.rs

TV PINK

<http://www.rtvpink.com/>

E-mail: infotop@rtvpink.com, kabinet@rtvpink.com

N1

<http://rs.n1info.com/>

E-mail: webredakcija@n1info.com

11. Εφημερίδες

DANAS

www.danas.rs

E-mail: desk@danas.rs

ALO!

www.alo.rs

E-mail: redakcija@alo.rs, online@alo.rs

BLIC

www.blic.rs

E-mail: redakcija@blic.rs, redakcija_blic@ringier.rs

INFORMER

www.informer.rs

E-mail: redakcija@informer.rs

KURIR

www.kurir-info.rs

E-mail: redakcija@kurir-info.rs

POLITIKA

www.politika.rs

E-mail: desk@politika.rs, redakcija@politika.rs

NOVOSTI

<https://www.novosti.rs/>

E-mail: redakcija@novosti.rs, internet@novosti.rs

12. Ξενοδοχεία

Metropol Palace

<https://www.marriott.com/hotels/travel/beglc-metropol-palace-a-luxury-collection-hotel-belgrade>

Mercure Belgrade Excelsior

<https://all.accor.com/hotel/B1E1/index.en.shtml>

Hilton Belgrade

<https://www.hilton.com/en/hotels/begbshi-hilton-belgrade>

Hyatt Regency Belgrade

<https://www.hyatt.com/en-US/hotel/serbia/hyatt-regency-belgrade/belgr>

Square Nine

<https://www.squarenine.rs>

Mama Shelter Belgrade

<https://www.mamashelter.com/en/belgrade>

Hotel Townhouse 27

<https://townhouse27.com>

Crowne Plaza Belgrade

<https://www.crowneplaza.com/hotels/gb/en/belgrade/begcp/hoteldetail/hotel-overview>

Courtyard Belgrade City Center

<https://www.marriott.com/hotels/travel/begcy-courtyard-belgrade-city-center>

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://europa.rs/serbia-and-the-eu/call-for-tenders> & <http://europa.rs/eu-projects-in-serbia> – Γραφείο ΕΕ στη Σερβία-Προκηρύξεις Έργων

<http://www.cfcu.gov.rs> – Υπουργείο Οικονομικών - Τμήμα Συμβάσεων και Χρηματοδότησης Προγραμμάτων από την ΕΕ

<http://www.businessportal.gr/> Γενικό Εμπορικό Μητρώο Ελλάδος, Tel: +302104129395, +302104177241-5, E.mail: registry@pcci.gr

<https://www.apr.gov.rs/searches.4090.html> Μητρώο Επιχειρήσεων στη Σερβία

<https://alsu.gov.rs/en/> Εποπτικός φορέας πτωχεύσεων

<https://rap.euprava.gov.rs/> Μητρώο Διοικητικών Διαδικασιών

<http://www.obnova.gov.rs/english/public-procurement> - Γραφείο Διαχείρισης Δημοσίων Συμβάσεων

<https://coebank.org/en> Συμβούλιο της Τράπεζας της Ευρώπης (CEB)

<https://germancooperation.rs/kfw> Γερμανική Τράπεζα Εξωτερικής Βοήθειας

<https://www.wbif.eu> , <https://www.wb6cif.eu/covid-19/transport-news/> & <https://www.wbif.eu/wbif-projects> - WBIF

www.rs.undp.org - UNDP

<http://www.worldbank.org/serbia-cem> Παγκόσμια Τράπεζα

<https://www.ekapija.com/en/tender> - Συνδρομητική ιστοσελίδα για προκηρύξεις έργων

<https://www.srbija.gov.rs> – Κυβέρνηση Σερβίας

<https://www.mfa.gov.rs/en> - Υπουργείο Εξωτερικών Σερβίας

<https://www.mfin.gov.rs/en> - Υπουργείο Οικονομικών

www.privreda.gov.rs - Υπουργείο Οικονομίας

<https://www.mgsi.gov.rs> – Υπουργείο Κατασκευών, Μεταφορών και Υποδομών

<http://mduls.gov.rs/en/home/> - Υπουργείο Δημόσιας Διοίκησης και Τοπικής Αυτοδιοίκησης

www.mtt.gov.rs - Υπουργείο Εμπορίου, Τουρισμού και Τηλεπικοινωνιών

<https://nbs.rs/en/indeks/#> -Κεντρική Τράπεζα της Σερβίας

<https://www.imf.org/en/Countries/SRB> - Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

<https://ras.gov.rs/en> - Σερβική Υπηρεσία Ανάπτυξης

<https://en.pks.rs/> <http://www.pks.rs/> - Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο της Σερβίας

<https://www.stat.gov.rs/en-US/> – Στατιστική Υπηρεσία Σερβίας stat@stat.gov.rs
www.kkdp.gov.rs - Επιτροπή Ελέγχου Κρατικών Ενισχύσεων
<http://www.kzk.gov.rs/en/> - Επιτροπή για την Προστασία του Ανταγωνισμού
www.ujn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/07/Public-Procurement-Law-OG-91_2019-PPO.pdf - Νόμος για τις Δημόσιες Συμβάσεις
<https://www.carina.rs/en.html> – Τελωνειακή Υπηρεσία
<https://www.usz.gov.rs/eng/index.php> - Ελεύθερες Ζώνες
<https://nbs.rs/en/finansijske-institucije/banke/spisak-banaka/index.html> - Λίστα των Τραπεζών στη Σερβία
<https://startit.rs> - StartIT (θερμοκοιτίδα νεοφυών επιχειρήσεων)
<https://ntpark.rs/en/> – Τεχνολογικό Πάρκο
<https://belgrade.impacthub.net> – (θερμοκοιτίδα νεοφυών επιχειρήσεων)
<https://gr.hba.rs/> – Σύνδεσμος Ελληνικών Επιχειρήσεων Σερβίας
<https://www.ats.rs/en> - Οργανισμός Πιστοποίησης Σερβίας
<https://iss.rs/en> - Ινστιτούτο Τυποποίησης της Σερβίας
<https://www.consumersinternational.org/members/members/national-consumer-organisation-of-serbia-nops>-Ένωση καταναλωτών Σερβίας
www.fic.org.rs - Συμβούλιο Ξένων Επενδυτών (FIC)
www.greekserbian.com Ελληνο-Σερβικό Επιμελητήριο Β.Ελλάδος-ΕΣΕ
<https://www.trade.gov/country-commercial-guides/serbia-market-opportunities> Official Website of the International Trade Administration
<https://eurofast.eu> Λογιστικό Γραφείο ελληνο-κυπριακών και γενικότερα ελληνικών συμφερόντων στη Σερβία, Eurofast
<https://innovations.serbiacreates.rs/> επενδύσεις στον τομέα του IT
<https://serbia-business.eu/invest-in-serbia/>
<https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2018/07/european-tax-serbia-country-profile.html>
<https://www.pwc.rs/en/publications/assets/Doing-Business-Guide-Serbia-2019.pdf>
https://www2.deloitte.com/gr/en.html?icid=site_selector_gr
https://www.ey.com/en_rs
<https://www.pwc.rs/> (στη σερβική γλώσσα)
<https://www.productsgreek.com/el/> Products Greek, κατάλογος προβολής ελληνικών επιχειρήσεων και παραγωγών
<https://www.worldwide-tax.com/serbia/serbia-Index.asp>
<https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/welcome-access2markets-market-access-database-users> EU Access2Markets Database
<https://deligate.gr/> Portal Deligate.gr, portal ενίσχυσης προβολής επιχειρήσεων που παράγουν Ελληνικά ΠΟΠ προϊόντα
[-www.stips.minpoli.gov.rs](http://www.stips.minpoli.gov.rs) (εβδομαδιαίες τιμές λιανικής γεωργικών. κτηνοτροφικών προϊόντων)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

-“Μια Περιπέτεια-Ταξίδι στον κόσμο”, Βασίλης Ευμολπίδης, Εκδ. Νέος Κύκλος Κωνσταντινουπολιτών, Αθήνα, 2020, 259 σελ.

-“Ελλάς & Σερβία ως παράγοντες σταθερότητας στο παρελθόν και στη Βαλκανική προοπτική”, Aleksandra Pecinar-Γ. Δουδούμη, Ελλ. Ινστιτούτο Στρατηγικών Μελετών, Αναστατικές Εκδόσεις Διον. Ν. Καραβία, Αθήνα, 2020, 293 σελ.

-“Τα Βαλκάνια στη σκιά του χθές”, Γ. Ε. Δουδούμης, Εκδ. Βιβλ. Ν. Καραβία, Αθήνα, 2018, σελ. 159

-“Investing in Serbia”, DNVG Attorneys©February 2022, 2022 DNVG Attorneys

- “Doing Business 2020, Economy Profile, Serbia, Comparing Business, Regulation in 190 Economies, World Bank Group, 70 σελ., www.doingbusiness.org
- “Guide to doing business and investing in Serbia”, PWC Serbia, April 2019, 53 σελ. , www.pwc.rs, pwc.rs/en.html
- “Guide to doing business in Serbia”, JPM, 2019, 82 σελ., www.jpm.rs
- “Investing in Serbia - An overview of the current tax system”, TPA-Baker Tilly, 2020, 21 σελ., www.tpa-group.com
- “Human Development Paper on Income Inequality in the Republic of Serbia”, UNDP, August 2018, 82 pages, rs.undp.org
- “Αξιολόγηση Διεθνών Αγορών”, Υπουργείο Εξωτερικών, Β1 Δ/ση, Αθήνα, Ιανουάριος 2019, 231 σελ.
- Invest in Serbia, Forest Based Industries, RAS, 2019
- Invest in Serbia, Agri-Food, RAS,2019
- Invest in Serbia, The E-Sector, RAS, 2019
- Industry Serbia, Automotive, RAS, December 2019
- Why invest in Serbia, RAS, December 2019
- Diplomacy & Commerce, May 2021, issue 63, p. 28
- Πρεσβεία Βελιγραδίου, Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Σερβία: “Η αναθεώρηση του νόμου για τις συμπράξεις δημοσίου-ιδιωτικού τομέα”, Βελιγράδι, Ιούνιος 2021, <https://www.agora.mfa.gr/infofiles-menu/infofile/75689>
- Πρεσβεία Βελιγραδίου, Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων Τομέας Κατασκευών, Μεγάλων Έργων και Ακινήτων της Σερβίας, <https://agora.mfa.gr/infofiles-menu/infofile/80137>
- Πρεσβεία Βελιγραδίου, Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Κλάδος Διαχείρισης Αποβλήτων, <https://agora.mfa.gr/infofiles-menu/infofile/79361>
- Πρεσβεία Βελιγραδίου, Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Ι΄CT Τομέας τεχνολογίας και νεοφυών εταιρειών στη Σερβία”, Βελιγράδι, Σεπτέμβριος 2020, <https://www.agora.mfa.gr/infofiles-menu/infofile/72761>
- Πρεσβεία Βελιγραδίου, Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, “ΕΡΕΥΝΑ ΑΓΟΡΑΣ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ ΚΑΙ ΑΓΡΟ-ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΣΤΗ ΣΕΡΒΙΑ”, Βελιγράδι, Σεπτέμβριος 2020, <https://www.agora.mfa.gr/infofiles-menu/infofile/71975>
- “Ημέρα Πληροφόρησης Επιχειρηματιών για τα Δυτικά Βαλκάνια”, Σερβική Οικονομία & Αγορά, Προβλήματα & Προοπτικές, Βασίλη Σκρόνια, ΕΒΕΑ & Υπ.Εξωτερικών, Αθήνα 23.06.2022
- www.diplomacyandcommerce.rs/in-focus-greece=2021/
- www.8-international.com/competitiveness-report-2021/pdf/competitiveness-report-2021.pdf
- Online Serbian Business Director <http://www.b2b-serbia.com/Online-32>
- www.europa.rs
- www.nbs.rs
- www.stat.gov.rs

-www.oecd.org
-www.mfin.gov.rs
-www.data.worldbank.org
-www.apr.gov.rs
-www.zis.gov.rs
-www.ras.gov.rs
-www.sec.gov.rs

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

για πληροφορίες, αναλύσεις ή παρατηρήσεις:

- **Dr. Sasa Stojanovic** (Attorney at Law),
Radovanović Stojanović & Partners
- **Aleksandar Mladenovic LLM, Attorney at law**
Mladenovic and Stankovic in cooperation with Rokas Law Firm (Rokas Belgrade)
- **Darko M. Spasic** (Attorney at Law)
Spasic & Partners
- **Antonios Markopoulos** (Regional Sales Manager Balkans & Greece)
WAHL
- **Konstantinos Ilias** (Sales & Operations Director)
Hellenic Dairy Foods d.o.o. –Olympus Foods Doo -Beograd
- **Vuk Dapcevic** (Head of Cabinet of the President of Executive Board)
Eurobank a.d.